Heda Margolius Kovály

SUB O STEA CRUDĂ

O VIAŢĂ ÎN PRAGA, 1941-1968

METEOR PUBLISHING

„Trei forţe mi-au modelat parcursul vieţii. Două dintre ele au zdrobit jumătate din lume...”

Privirea scrutătoare pe care Heda Margolius Kovály o îndreaptă asupra vieţilor dominate de soarta tragică a Cehoslovaciei în timpul ocupaţiei naziste, apoi în perioada stalinistă aruncă lumină asupra existenţei haotice a unei naţiuni. Kovály a fost deportată într-un lagăr de concentrare, a scăpat dintr-un marş al morţii, a făcut foamea în anii postbelici şi a fost ulterior devastată de condamnarea soţului ei (infamul proces Slansky din 1952) şi de executarea acestuia. Amintirile sale pline de lirism emană cu toate acestea optimism chiar şi în mijlocul celor mai mari orori.

„Din când în când, citim câte o carte care ne pune într-o perspectivă mai clară necesităţile stringente şi pe noi înşine, obligându-ne să ne confruntăm cu realităţile mai întunecate ale firii umane.”

– Anthony Lewis, *New York Times*

„O scriitoare minunat de expresivă... Reflecţiile asupra experienţelor sale personale relevă o deosebită capacitate de pătrundere în domeniul politicii, al comportamentului individual şi instituţional, în formarea atitudinilor.”

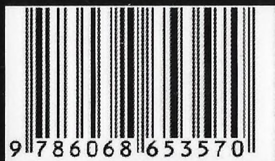
– *Christian Science Monitor*

„O poveste a spiritului uman aflat pe o culme a neîmblânzirii sale... una dintre remarcabilele autobiografii ale secolului.”

– *San Francisco Chronicle-Examiner*

ISBN: 978-606-8653-57-0

Distribuţie la:
tel./fax: 021.222.83.80
e-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Redactor: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactor: *Mariana Radu*
Copertă: *Alexandra Comșa*

Titlul original: ***UNDER A CRUEL STAR. A Life in Prague 1941-1968***

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MARGOLIUS KOVÁLY, HEDA
Sub o stea crudă - O viață în Praga, 1941-1968 /
Heda Margolius Kovály ; trad.: Eugen Damian ; red.: Ioana Bârzeanu. - București :
Meteor Publishing, 2015
ISBN 978-606-8653-57-0

I. Damian, Eugen (trad.)
II. Bârzeanu, Ioana (red.)

94(=411.16)(437)"1941/1968"
323.1(=411.16)(437)

Heda Margolius Kovály

SUB O STEA CRUDĂ

O viață în Praga, 1941-1968

Traducere din limba engleză
de *Eugen Damian*

METEOR PUBLISHING

Pentru Ivan

Trei forțe mi-au modelat parcursul vieții. Două dintre ele au nimicit jumătate din lume. A treia a fost foarte mică și plăpândă, de fapt invizibilă. O pasăre sfioasă care mi s-a ascuns în coșul pieptului, la câțiva centimetri deasupra stomacului. Uneori, în cele mai neașteptate momente, pasărea se trezea, își ițea capul și își flutura iute aripile. Atunci, și eu îmi ridicam capul pentru că, în străfulgerarea acelei clipe, eram sigură că iubirea și speranța sunt infinit mai puternice decât ura și furia, și că undeva, dincolo de linia orizontului meu, exista o viață indestructibilă, veșnic triumfătoare.

Prima forță a fost Adolf Hitler; a doua, Iosif Vissarionovici Stalin. Ei au făcut din viața mea un microcosmos în care s-a condensat istoria unei țărișoare din inima Europei. Mica pasăre, cea de-a treia forță, m-a ținut în viață ca să pot spune povestea.

Port în mine trecutul pliat ca un acordeon, un album mic și ordonat, cu cărți poștale, pe care lumea îl aduce acasă ca să-și amintească de orașele străine pe care le-a vizitat. E suficient însă să ridic colțul ilustratei de deasupra pentru ca un șarpe interminabil să scape dinăuntru, un șir de zigzaguri, semnul viperei, și pe loc toate imaginile se aliniază în fața ochilor mei. Persistă, se intensifică și o clipă din acel trecut îndepărtat se blochează în mecanismul ceasului meu interior. Acesta se oprește, are o sincopă și pierde o parte din prezentul imposibil de înlocuit.

Deportarea în masă a evreilor din Praga a început la doi ani după izbucnirea războiului, în toamna lui 1941. Convoiul nostru a pornit în octombrie și n-aveam nici cea mai mică idee despre

destinaţie. Ordinul era să ne prezentăm la Pavilionul Expoziţional, să luăm cu noi mâncare şi un bagaj cu lucruri de strictă necesitate. Nimic mai mult.

Când m-am trezit în dimineaţa aceea, mama, care stătea la fereastră, s-a întors spre mine şi mi-a spus ca un copil:

– Uite, e aproape ziuă. Şi eu care credeam că soarele n-o să vrea să mai răsară astăzi.

Interiorul Pavilionului Expoziţional semăna cu un balamuc medieval. Chiar şi cei mai echilibraţi oameni erau pe punctul de a ceda nervos. Câţiva, bolnavi grav şi aduşi în locul acela pe targă, au murit în scurt timp. O doamnă Tausig a înnebunit de-a binelea, şi-a scos proteza din gură şi a aruncat-o spre domnul şi stăpânul nostru, Obersturmbannführerul Fiedler. Bebeluşii şi copiii mici plângeau fără întrerupere şi, chiar lângă părinţii mei, un bărbat chel, mic şi gras, se aşezase pe valiză şi cânta la vioară de parcă zarva din jur nu-l privea câtuşi de puţin. A cântat *Concertul în re major* de Beethoven, exersând în neştire aceleaşi pasaje.

M-am plimbat printre miile acelea de oameni căutând chipuri familiare. Atunci s-a întâmplat să-l văd pentru prima oară. Chiar şi azi cred că este cel mai frumos bărbat pe care l-am întâlnit în viaţa mea. Şedea, calm şi cu spatele drept, pe un cufăr negru cu colţare argintii. Purta un costum de haine negru, cămaşă albă, cravată gri, palton negru şi o pălărie de fetru de aceeaşi culoare. Avea ochi cenuşii şi o mustaţă tăiată perfect. Mâinile lui subţiri şi delicate erau aşezate una peste alta pe mânerul unei umbrele strânse atât de bine, încât părea subţire ca o scobitoare. În mijlocul haosului, printre toţi acei oameni care purtau pulovere, ghete groase şi canadiene, n-ar fi părut mai distonant nici dacă ar fi fost în pielea goală.

M-am oprit uimită, iar el s-a ridicat. Cu o plecăciune şi un zâmbet uşor, mi-a propus să mă aşez pe cufăr, în locul liber de lângă el. Era profesor de filologie clasică la Viena. După ce naziştii au anexat Austria, s-a refugiat la Praga. Acolo l-au ajuns din urmă şi germanii. Când l-am întrebat de ce nu purta haine mai practice pentru o astfel de călătorie în necunoscut, mi-a răspuns că se îmbrăca întotdeauna la fel şi că nu agrea ideea de a-şi schimba

obiceiurile presat de împrejurări. Oricum, a spus el, considera că este extrem de important să-ţi păstrezi stăpânirea de sine *rebus in arduis*. Apoi a început să vorbească despre literatura clasică şi despre Roma antică. L-am ascultat fascinată. De atunci, îl căutam ori de câte ori aveam ocazia şi întotdeauna mă întâmpina cu un zâmbet curtenitor şi, aşa mi se părea mie, cu plăcere.

Două zile mai târziu, ne-am urcat în tren. Deşi în anii care au urmat am trăit experienţa unor călătorii infinit mai îngrozitoare, aceasta mi s-a părut cea mai rea pentru că a fost prima. Dacă orice început e dificil, cel al privaţiunilor e cel mai greu. Încă nu eram deprinşi cu zgomotul împuşcăturilor, urmat de ţipete agonizante, cu setea insuportabilă şi nici cu atmosfera sufocantă din vagoanele pentru vite înţesate de oameni.

La Łódź am fost întâmpinaţi de o furtună de zăpadă. Nu era decât luna octombrie, iar în cei trei ani petrecuţi acolo nu am mai avut parte de un asemenea viscol. Am plecat din gară, înaintând cu greutate împotriva vântului, şi am văzut pentru prima dată oameni care mureau de foame şi copii mici aproape dezbrăcaţi, cu picioarele goale în zăpadă.

După câteva zile, hoinăream printr-un subsol. Tinerii din lotul nostru şedeau pe jos în jurul unei lămpi cu kerosen şi cineva cânta la muzicuţă cântece populare ceheşti. Lampa proiecta umbre stranii pe tavanul arcuit, făcându-l să semene cu bolta unei catedrale. M-am oprit în prag şi m-am gândit: acum ar trebui să apară un înger şi să pună o pecete de sânge pe frunţile celor care vor muri aici.

Lagărul de concentrare din Łódź, numit oficial Ghetoul Litzmannstadt, făcea parte din periferia oraşului, o mahala dărăpănată înconjurată de un zid construit din scânduri şi sârmă ghimpată. După ce am sosit acolo, oamenii din lotul nostru au locuit un timp împreună într-una dintre puţinele clădiri intacte din ghetou şi, din când în când, mă mai întâlneam cu profesorul meu. Câteva săptămâni mai târziu, a sosit un alt lot şi ni s-a ordonat să ne mutăm. Ne-am împrăştiat prin imobilele deja populate de aproape o sută de mii de evrei polonezi, care trăiau în condiţii inimaginabile, şi am pierdut legătura cu el.

Unul dintre cei care veniseră cu noi era medicul nostru de familie, un extraordinar domn în vârstă, care mă cunoştea de când mă născusem. Avea acum peste şaptezeci de ani, dar în fiecare zi ieşea pe străzile înguste ale ghetoului, mergând mereu cu acelaşi pas, cu bastonul într-o mână, căutându-i pe cei care aveau nevoie de ajutorul lui. Rezervele de medicamente erau jalnice, dar el spunea că doar simpla apariţie a unui medic îl făcea pe pacient să se simtă mai bine. M-am bucurat atunci când a fost de acord să-l ajut. Rătăceam amândoi de la o maghernită la alta, urcam mii de trepte şi, de multe ori, nu-i puteam oferi bolnavului nimic altceva decât câteva vorbe de alinare. Adesea, trebuia să aduc mai întâi o găleată cu apă ca să spăl şi să curăţ puţin în jurul pacientului pentru ca doctorul să-l poată examina.

Într-o zi, am intrat într-o încăpere aproape goală, dar curăţată lună, în care zăcea un copil în mijlocul unui morman de zdrenţe, un băieţel de vreo patru ani, un schelet mic cu ochi mari. Mama lui, atât de slabă încât părea ea însăşi un copil, plângea tăcută într-un colţ. Doctorul şi-a pus stetoscopul, a ascultat o vreme, l-a mângâiat pe băieţel pe cap şi a oftat; nu putea face nimic mai mult. În clipa aceea, copilul s-a întors spre mama lui şi i s-a adresat cu asprime, ca un adult:

– Vezi, mamă? Ţi-am spus mereu că mi-e foame, dar nu mi-ai dat nimic de mâncare. Iar acum o să mor.

Ieşind din casă, am fost opriţi de o bătrână care ne-a rugat să intrăm în clădirea următoare. Acolo locuia un bărbat bolnav, zicea ea, pe care nu-l mai văzuse nimeni de câteva zile. Imobilul era pustiu, crăpat în două de la acoperiş până în pivniţă, gata-gata să se prăbuşească. Ne-a luat ceva timp până am găsit singura încăpere care mai avea uşă. Am bătut, dar n-a răspuns nimeni. Apoi doctorul a deschis uşa şi am intrat. Pe fâşia îngustă de podea era întinsă o saltea ruptă. Un morman de zdrenţe murdare şi de gunoaie într-un colţ; lângă saltea, o valiză plină pe jumătate cu cărţi. Pe saltea zăcea un bărbat mort pe al cărui corp mişunau nenumăraţi păduchi albi şi graşi. Păduchii se târau şi pe chipul lui Venus din Milo, care zâmbea de pe pagina cărţii deschise pe pieptul mortului. Cartea îi căzuse din mână în timpul agoniei.

M-am aplecat asupra lui. Era profesorul meu.

Doctorul a constatat:

– E mort doar de câteva ore.

Cam după un an, în timp ce munceam, am auzit clopotul singurei maşini de pompieri. Deşi lucrul acesta se întâmpla aproape zilnic, am ştiut că incendiul avea loc în casa în care locuiam. Era strict interzis să-ţi părăseşti locul de muncă, dar m-am furişat afară şi am alergat de-a lungul zidurilor spre casa căzută pe jumătate în ruină în care ne adăpostisem. Am ajuns cu răsuflarea tăiată şi n-am găsit-o acolo decât pe mama, care arunca într-o valiză lucrurile de strictă necesitate. După câteva clipe, a sosit în fugă şi tata. Deşi era deja destul de slăbit, a început să alerge de colo-colo, încercând să dea o mână de ajutor. Vărul meu Jindrisek zăcea nemişcat pe un morman de cârpe, ţintuit la podea de tuberculoza care-i afectase aproape toate organele. Ochii lui negri urmăreau fiecare mişcare pe care o făceam. Pompierii au înconjurat casa. Era mult fum şi se auzeau ţipete. Frigul era crâncen, iar apa nu curgea, dar nimeni n-a intrat în panică. Chiar şi în momentele acelea, resemnarea a avut câştig de cauză. Îmi amintesc cum, împreună cu tata, am târât afară două valize, am aşezat-o pe ele pe mama, învelită în pături, după care m-am întors în casă să-l iau şi pe Jindrisek.

Pompierii nu m-au mai lăsat să intru în casă. Unul dintre ei m-a împins cu băţul şi, în timp ce tata încerca să-l oprească, m-am strecurat înăuntru. Jindrisek s-a străduit să se ridice, dar n-a fost în stare. Am început să ţip la el cu sălbăticie şi disperare. I-am petrecut braţul în jurul gâtului meu – era extrem de greu pentru un om numai piele şi os – şi l-am târât afară, strigând la el tot timpul şi încercând să-i transmit o fărâmă din voinţa şi din energia mea. Am trecut peste prag. Am traversat curtea. Apoi strada. Cu fiecare pas, se lăsa tot mai greu, dar am ajuns până la urmă şi s-a prăbuşit, extenuat, peste o valiză. Mama l-a învelit şi i-a luat capul în poală. Tata şi cu mine am rămas în picioare lângă ei, iar eu mi-am lipit faţa de umărul lui.

Până la urmă, focul a fost stins şi am târât valizele înapoi în casă. Oamenii au început să se ajute unii pe alţii, cu toţii eram extenuaţi din cauza efortului şi a emoţiilor. După ce am aşezat totul

la loc, am pus la încălzit o oală mare cu apă. Jindrisek zăcea pe podea, cu fața spre perete, ochii închiși și un zâmbet ușor pe față. M-am dezbrăcat încet, m-am spălat bine, m-am pieptănat, mi-am pus hainele, mi-am lustruit pantofii și m-am întors fără grabă la lucru.

Jindrisek a murit trei săptămâni mai târziu. Când m-am întors de la lucru într-o seară, mama mi-a spus în șoaptă că-i ceruse să cânte imnul național al Cehiei, *Unde e casa mea?*, și un cântec popular intitulat *Unde s-au dus zilele tinereții mele?*. M-am așezat lângă el pe podea. Intrase în comă. Am încercat să-i vâr în gură câteva linguri de mâncare. Deși în stare de inconștiență, pofta de mâncare era atât de intensă, încât și-a încleștat dinții de lingură. A trebuit să depun ceva efort pentru a i-o smulge din gură. Mi-am strecurat mâinile sub capul și sub spatele lui și l-am ținut așa. A încetat să respire după câteva minute.

Mama s-a rugat, dar mie mi s-a părut fără rost să intervin pe lângă Dumnezeu pentru cineva care a trebuit să moară la șaisprezece ani după o suferință atât de mare. Nimic nu e mai absurd și mai crud decât să mori înainte de a fi vinovat de păcatele care ți-ar putea justifica moartea. Multă vreme după aceea, am avut senzația că ochii negri și îndurerați ai lui Jindrisek mă urmăreau din colțul unde stătuse cândva.

Uneori mi se pare că oamenii care spun că totul trece habar n-au despre ce vorbesc. La trecutul real se gândea Jindrisek în timp ce zăcea în colțul lui, pe podea, și mă urmărea ieșind afară, în lumina soarelui și în frig. La el s-a gândit și mama în timp ce-i cânta *Unde e casa mea?* nepotului ei muribund din spatele sârmei ghimpate a ghetoului din Łódź. Adevăratul trecut este închis în sine însuși și nu lasă în urmă nicio amintire.

Mi se pare de necrezut faptul că, după lovitura de stat comunistă din 1948, în Cehoslovacia oamenii au mai fost încă o dată bătuți și torturați de poliție, că au mai existat lagăre de prizonieri și că, dacă cineva ne-ar fi spus adevărul, am fi refuzat să-l credem. Atunci când aceste fapte au fost discutate la posturile de radio străine, de pildă Radio Europa Liberă și BBC, am crezut că nu era altceva decât dovada modului în care ne mințeau „imperialiștii". Impactul total al terorii staliniste din anii 1950 a fost cel care ne-a deschis ochii.

Nu este greu pentru un regim totalitar să țină lumea în ignoranță. Odată ce renunți la libertate de dragul „necesității implicite", pentru disciplina de partid, pentru supunerea în fața regimului, pentru slava și gloria Patriei, ori pentru orice alt substitut oferit cu atâta convingere, încetezi să mai revendici cunoașterea adevărului. Încet, picătură cu picătură, viața începe să se scurgă din tine de parcă ți-ai fi tăiat venele; te condamni de unul singur la neputință.

În ultimul lagăr de concentrare în care am fost prizonieră în timpul războiului am muncit într-o cărămidărie, departe de baracamente. Era sfârșitul unei toamne frumoase, dar friguroase. Dimineața, cu mult înainte să se crape de ziuă, stăteam aliniate pentru apel și o crustă groasă și înghețată acoperea pământul. Nu se înmuia până după-amiază. Nu purtam decât niște cămăși din pânză de sac, fără pantofi, fără lenjerie. Aveam obiceiul să adunăm diverse bucăți de hârtie risipite în jurul locurilor noastre de muncă, provenite mai ales de la sacii grei de ciment care erau aruncați. Deși era strict interzis, le îndesam pe sub cămăși ca să nu înghețăm așa de tare. Apelul de dimineață dura două ore. Apoi mărșăluiam spre

un trenuleţ caraghios alcătuit din vagoane-platformă. Fiecare susţinea două banchete lungi ridicate pe podeaua de lemn. Călătoria dura o oră. Apoi mergeam pe jos o jumătate de oră până la fabrică, timp de douăsprezece ore treceam cărămizile din mână în mână, urma călătoria de întoarcere în lagăr, un alt apel, puţină supă de napi, o felie de pâine şi o noapte scurtă şi agitată.

Pentru majoritatea fetelor, călătoria cu trenul era cea mai rea. În ora aceea îngheţam atât de tare, încât atunci când ajungeam la destinaţie mai curând ne prăbuşeam decât coboram din tren. Dura o jumătate de zi până când reuşeam să ne mai încălzim niţel. Dar mie îmi plăceau călătoriile. Şinele de tren traversau o zonă sub care fusese construit un întreg complex industrial. Aburii ţâşneau din pământ în multe locuri, construcţii misterioase de fier şi fantastice ţevi contorsionate răsăreau din solul acoperit cu muşchi al pădurii. Soarele răsărea întruna şi, pentru că o ceaţă groasă plutea mereu deasupra pământului, razele lui o străpungeau şi colorau pâcla aceea într-o mare varietate de nuanţe intense de roz, oranj, auriu şi albastru. Printre aburii sclipitori se iveau siluetele întunecate ale arborilor şi tufişurilor, care se aplecau spre noi, apoi se făceau din nou nevăzute. Câteva pâlcuri de copaci mi se păreau extrem de frumoase şi le căutam de fiecare dată cu privirea. Chiar şi azi îmi amintesc de un molid dezrădăcinat care se odihnea pe un dâmb, în timp ce un altul, la fel de frumos, se ridica drept şi solemn de parcă ar fi străjuit trupul camaradului prăbuşit la pământ.

Duminica era destinată muncilor din lagăr, dar, de cele mai multe ori, nu primeam hrană deloc, deoarece kommandantul calculase că până şi un nap înmulţit cu o mie însemna o frumoasă sumă de bani pe piaţa neagră. Ca urmare, în cele mai multe duminici am postit. Până când conducerea întreprinderii pentru care lucram s-a plâns că forţa de muncă leşină lunea şi e ineficientă din punctul de vedere al costurilor.

Patronul cărămidăriei, în care lucram aproximativ cincizeci dintre noi, era un tip ciudat. Probabil că era de origine rusă sau germano-rusă, slab, cu o claie de păr alb, şi purta întotdeauna o rubaşcă neagră încinsă cu o curea. Repeta întruna, spre amuzamentul nostru, că dacă nu munceam ca să ajutăm Reich-ul să iasă victorios, atunci vor veni ruşii şi ne vor omorî pe toţi.

Într-o luni, a sosit la cărămidărie un tren cu cărbune şi ni s-a ordonat să-l descărcăm fără întârziere. Bucăţile de cărbune erau uriaşe, amestecate cu pietre, şi doar puţine dintre noi aveau suficientă putere să ridice lopeţile. După câteva ore, majoritatea fetelor zăceau pe grămezile de cărbune, extenuate, aproape în stare de inconştienţă. În momentul acela, a apărut şeful nostru şi a început să ţipe: ce fel de muncitoare eram dacă nu ştiam nici măcar să mânuim o lopată? La câţi bani ne plătea el, noi nu făceam altceva decât să huzurim.

Nu ştiu ce m-a apucat dintr-odată. Probabil că postul îndelungat îmi afectase mintea. Am aruncat lopata cât colo şi am strigat şi eu la el: cum îndrăznea să ţipe la noi? Cele mai multe dintre noi erau studente, femei educate. Dacă aştepta de la noi să prestăm munci grele, de ce nu se îngrijea să fim bine hrănite şi tratate ca nişte muncitoare? Fata care zăcea pe mormanul de cărbune de lângă mine m-a apucat de glezne şi a încercat să mă dea jos, dar am continuat să strig de parcă-mi pierdusem minţile. Şeful s-a holbat la mine, dar n-a scos arma şi nici n-a chemat gardienii. Spre uimirea tuturor, s-a întors pe călcâie şi a plecat. Restul zilei l-am petrecut într-o stare de nelinişte, aşteptându-ne să suferim consecinţele comportamentului meu nebunesc. Dar nu s-a întâmplat nimic.

A doua zi dimineaţă, şeful a apărut imediat după ce pusesem mâna pe lopeţi şi a întrebat: *Wo ist die Studentin?* Furia mea se potolise de mult şi am îngheţat de frică în timp ce m-a condus în interiorul cărămidăriei. Dar omul acela ciudat m-a anunţat pe un ton sec şi mai curând politicos că, începând din ziua aceea, urma să lucrez la cuptor, aducând cărbunele de afară cu o roabă şi alimentând focul. Acesta era visul oricărui deţinut dintr-un lagăr de concentrare: să lucreze sub un acoperiş, într-un loc unde e cald. Totuşi, era o muncă pentru doi bărbaţi zdraveni, iar eu nu m-aş fi putut descurca cu niciun chip dacă lucrătorii dinăuntru, nişte prizonieri de război francezi cumsecade, nu m-ar fi ajutat. De fapt, ei făceau o bună parte şi din munca mea.

Într-o zi, spre seară, a apărut şeful însoţit de doi francezi, cărora le-a ordonat să mă ajute să aduc un transport de cărbune. S-a întors după vreo oră, le-a spus să plece, mi-a cerut să mă aşez lângă el pe o poliţă de piatră din peretele cuptorului şi mi-a zis doar atât: povesteşte-mi.

N-o să uit cât voi trăi locul acela întunecat ca o peşteră, pereţii negri brăzdaţi de reflexiile flăcărilor, bătrânul îmbrăcat în negru care asculta şi asculta şi părea să se usuce şi să se micşoreze sub ochii mei de parcă, cu fiecare propoziţie, o parte din el se veştejea. O singură dată am mai trăit o experienţă similară – cu propriul meu copil atunci când m-am încumetat să-i spun cum a murit tatăl lui.

I-am povestit bătrânului îmbrăcat în rubaşcă despre ghetoul din Łódź, unde vidanjorii fluierau pasaje din Beethoven în timp ce lucrau şi unde aproape o sută de mii de oameni fuseseră ucişi sau muriseră de foame. I-am povestit cum trenurile aduceau din satele poloneze bărbaţi cu capete însângerate şi femei înfăşurate în broboade. După ce garniturile plecau mai departe, femeile îşi desfăceau broboadele şi îşi scoteau bebeluşii din ele, unii morţi deja prin sufocare, dar alţii încă în viaţă, salvaţi din faţa baionetelor germane. I-am povestit cum, după câteva luni, au sosit trupele SS şi i-au aruncat pe bebeluşii aceia în camioane şi i-au dus în camerele de gazare. I-am vorbit despre execuţiile publice, despre spânzurătorile în care cadavrele atârnau săptămâni de zile în timp ce noi treceam pe lângă ele, despre căruţele cu haine însângerate pe care le rupeam fâşii şi le coseam sub formă de covoraşe ca să le ţină de cald la picioare tanchiştilor germani. Cum, atunci când frontul a ajuns la o aruncătură de băţ de lagărul nostru, un colonel neamţ împopoţonat cu trese de aur ne-a adunat pe toţi şi a declarat: „Trebuie să evacuăm ghetoul, dar nu vă temeţi, vă dau cuvântul meu de ofiţer german că nu veţi păţi nimic. Vom avea grijă de voi..." Şi cum, după o săptămână, cei care au supravieţuit călătoriei în vagoanele sigilate pentru vite au păşit pe poarta gardului electrificat şi au nimerit direct în fumul negru de la Auschwitz.

Uitasem unde mă aflam şi cu cine vorbeam. Am văzut din nou clădirea Auschwitzului, barăcile care fuseseră înainte grajduri de cai şi care adăposteau acum o mie de fete rase în cap, pe jumătate nebune, care urlau sub şfichiul biciului ca o haită de lupi. Gardienii, înnebuniţi de furie în aceeaşi măsură în care prizonierii se comportau ca nişte demenţi din cauza suferinţei şi a terorii, alergau în sus şi-n jos prin aripa centrală a blocului, biciuind cu o furie oarbă fetele din grajduri. Şi peste toate astea, doamna Steinova din

Praga stătea în picioare pe o platformă, rasă pe cap ca noi toate, şi cânta aria „Lumina lunii în părul meu de aur" din *Rusalka* lui Dvořák la ordinul Kommandantului care hotărâse că în blocul său atmosfera trebuia să fie veselă.

M-am văzut pe mine însămi pe când îngenuncheam o zi şi-o noapte, cu genunchii zgâriaţi de pământul nisipos, sprijinind fetele care leşinau, deoarece ştiam că cea care se prăbuşea nu avea să se mai ridice de acolo niciodată. De data aceea, una dintre fete a încercat să evadeze. Tot Auschwitzul a trebuit să îngenuncheze până când au prins-o, iar atunci când au făcut-o, au mobilizat lumea pentru apel, i-au zdrobit mâinile şi picioarele în timp ce noi priveam şi de-abia după aceea au târât-o spre camera de gazare.

Dar n-am spus prea multe despre Auschwitz. Limbajul uman nu poate exprima decât numai ceea ce mintea e în stare să reţină. Nu poţi descrie loviturile de ciocan care-ţi sfărâmă craniul. În schimb, i-am povestit bătrânului, în detaliu, viaţa pe care o duceam în lagărul din care plecam în fiecare dimineaţă şi ne îndreptam spre cărămidărie. I-am mai povestit că printre noi au fost şi fete care veniseră direct de acasă şi că vreo douăsprezece erau însărcinate. Într-o seară, au fost adunate în cazarma principală şi nu le-am mai văzut niciodată. A doua zi dimineaţă, s-a dat ordinul special de a curăţa bălţile de sânge de pe podeaua cazărmii.

Nu-mi aduc aminte ce i-am mai povestit. Ştiu doar că n-a scos un cuvânt în tot timpul acesta, iar atunci când am auzit ordinele strigate afară, ceea ce însemna că trebuia să ne întoarcem în lagăr, adică trebuia să ne ridicăm şi să plecăm, el a rămas neclintit, ghemuit parcă în sine însuşi, cu capul sprijinit în palme.

Omul acela trăia în Germania nazistă şi avea zilnic contact cu un lagăr de concentrare şi cu prizonierii, şi totuşi nu ştia nimic despre ei. Sunt foarte sigură că habar n-avea. Pur şi simplu credea că era vorba de deţinuţi condamnaţi de un tribunal obişnuit pentru delictele săvârşite.

Lumea mă întreabă adesea: cum de ai reuşit? Să supravieţuieşti lagărelor! Să evadezi! Toţi presupun că e uşor să mori, dar că lupta pentru a rămâne în viaţă cere un efort supraomenesc. În general, lucrurile stau exact invers. Probabil că nimic nu e mai greu decât să-ţi aştepţi pasiv moartea. A rămâne în viaţă este ceva simplu şi firesc şi nu presupune luarea unei anumite decizii.

Cred că ideea de a evada îşi are originea pe vremea când Franz, gardianul nostru, a mai împuşcat o fată. Mărşăluiam deja de câteva săptămâni. Frontul de Est se apropiase atât de mult de lagărul nostru, încât puteam auzi şuierul luptei. Lagărul a trebuit evacuat. Paza a fost întărită; am primit haine civile – luate, aşa cum am aflat ulterior, de la cei ucişi în camerele de gazare – şi o raţie suplimentară de pâine. Apoi, sub ameninţarea unui număr dublu de baionete, am pornit la drum spre vest, urmând să părăsim Polonia şi să intrăm în Germania.

Coloana noastră se târa pas cu pas prin zăpada îngheţată. Doar câteva dintre noi mai aveau puterea să se uite în urmă atunci când, din spate, se mai auzea câte o împuşcătură. De la răsăritul până la apusul soarelui, roşcovanul Franz se ţinea cât mai aproape de mica Eva, manifestând faţă de ea o grijă părintească. Şterpelea mâncare pentru ea şi, în general, era extrem de binevoitor în ceea ce o privea. Se întorcea înapoi doar din când în când, mai ales atunci când coloana descria o curbă convenabilă, şi trăgea cu arma înspre coada ei, acolo unde erau întotdeauna câteva fete rămase în urmă. Ori de câte ori nimerea ţinta, alerga înapoi împreună cu un alt gardian. Amândoi săpau şi scurmau o vreme în şanţul de pe marginea drumului. Pe urmă, Franz se întorcea în grabă să se gudure pe lângă îngrozita Eva, care nu avea decât cincisprezece ani şi suspina cât era noaptea de lungă.

În timpul acelor zile şi săptămâni de marş, am mers lângă Hanka, cu capul plecat, uitându-mă la picioarele noastre goale care se afundau în mocirlă. Vorbeam puţin, cu glas scăzut şi doar despre un singur lucru: evadarea. În timp ce Franz a tras ultimul glonţ de care-mi amintesc, am trecut pe lângă un indicator pe care scria cu litere grosolane SPRE PRAGA. Am încetinit, ne-am strâns mâinile şi ne-am făcut reciproc promisiunea oarecum ridicolă de a nu ne abate de la acea direcţie. Orice-ar fi fost, trebuia să ajungem la Praga. Din momentul în care am lăsat în urmă lagărul şi am auzit împuşcăturile soldaţilor din SS care lichidau fetele din barăcile spitalului, nu ne-am mai gândit la nimic altceva decât la evadare. Multe dintre deţinute se gândeau la acelaşi lucru; unele chiar au făcut câteva încercări timide. Undeva, de-a lungul drumului, se lăsau să lunece în tufişuri şi aşteptau trecerea coloanei. Pe urmă însă, reveneau mereu în rând. Era prea greu să faci faţă necunoscutului de una singură.

– Vezi, a spus Hanka, atâta timp cât mărşăluim în felul acesta, laolaltă, nu putem face nimic altceva decât să mergem întruna şi să aşteptăm până când ne împuşcă Franz. Nu ne putem reproşa nimic şi nimeni nu se poate aştepta de la noi să facem mai mult. Dar odată ce devenim libere, totul depinde de noi. Pe urmă trebuie să acţionăm.

M-am gândit că avea dreptate. Atâta timp cât mărşăluiam împreună, simţeam alinarea conferită de ideea că aparţii unei mulţimi. Laolaltă tremuram şi sufeream de foame sau din cauza tratamentului brutal la care eram supuse. Împărtăşeam un destin comun, o călătorie comună, iar la finalul călătoriei probabil că am fi avut parte chiar şi de aceeaşi moarte. Dar trebuia să ne eliberăm... În momentul acela am înţeles – un singur act era de-ajuns. O singură hotărâre era suficientă şi aş fi dobândit cea mai mare libertate atinsă vreodată de cineva pe pământ. Odată scăpată de sub ameninţarea baionetelor, aş fi ieşit în afara sistemului. N-aş mai fi aparţinut vreunui loc ori vreunei persoane. Nimeni n-ar mai fi avut cunoştinţă de existenţa mea. Poate că aş fi câştigat doar câteva zile sau câteva ore, dar ar fi fost o libertate despre care milioane de oameni nu-şi pot face nici cea mai mică idee. Nu m-aş mai fi gândit la niciun fel de constrângeri sau de ordine. Capturată, aş fi fost ca o pasăre împuşcată în zbor, ca vântul care umflă vela.

De obicei dormeam sub cerul liber, dar în noaptea aceea ne-am oprit într-un sat. Mai întâi, am stat în picioare pe o pajişte, urmărite de ochii curioşi din spatele ferestrelor, apoi de-a lungul zidului care înconjura o gospodărie de mari dimensiuni. În cele din urmă, am intrat pe poartă într-o curte întinsă, pe urmă am trecut de poarta mai mică a unui gard de ţăruşi şi am ajuns în curtea interioară din jurul unui hambar uriaş. Hanka a ridicat din umeri şi a zis:

– Asta e. La noapte n-avem de ce ne face griji – nici măcar un şoarece nu poate scăpa de aici. Uşa hambarului, un gard şi un zid!

Aşteptând cina, am frământat multă vreme noroiul cu picioarele. Sătenii ne-au dat de mâncare din proviziile lor: doi cartofi calzi de fiecare. Apoi au urmat intrarea grăbită în hambar şi goana după un loc de dormit unde, fiind întuneric beznă, existau cele mai mici şanse să fii călcată pe faţă de un sabot de lemn.

Preţ de o clipă, am rămas lângă poarta hambarului. Cu siguranţă că, până dimineaţă, nu avea cine să stea treaz şi să ne păzească. Gardienii vor trage un pui de somn aşa cum făceau mereu atunci când ne puteau închide undeva. Lacătul atârnat de două cuie ruginite bătute în uşa hambarului era unul obişnuit.

– Ascultă! Una dintre fete m-a luat de mână şi m-a împins în umbra din spatele uşii. Am auzit că mâine schimbăm direcţia spre nord. N-o să mai fim niciodată atât de aproape ca azi.

Se pare că toată lumea ştia ce se petrecea în mintea mea!

– Uite ce-am găsit: o pereche de pantofi! Mie nu-mi vin, iar feţele sunt legate de pingele cu sârmă, dar sunt mai buni decât nimic.

Am ascuns pantofii sub palton. Apoi m-am mai uitat o dată la lacăt. Pentru că posedam cea mai mare comoară pe care o poate avea un prizonier – un cuţit – şi-l păstrasem luni de zile pentru o asemenea ocazie, m-am gândit că cel mai bine era să scot chiar atunci un cui. Am mai sporovăit cu Hanka până când am adormit, dar saltul în libertate părea prea riscant. Presupunea o hotărâre clară; nu eram obişnuite să gândim limpede şi aproape că uitasem cum se ia o decizie. Am adormit în mijlocul unei fraze, fără să fi pus la cale vreun plan.

M-am trezit din somn tresărind, cu senzaţia că eram pe cale să scap ceva de o importanţă crucială. Trebuia să fac de grabă un anumit lucru – o, da! În jurul meu, beznă şi foşnetul paielor. Din când în

când, un geamăt slab, de parcă un animal mare şi obosit s-ar fi întors de pe-o parte pe alta şi s-ar fi întins în întuneric. Fantele dintre scândurile hambarului începuseră să pălească. În curând, avea să se facă ziuă. Am scuturat genunchiul care mă împungea în coaste.

– Hanka! Hai să mergem!

Hanka s-a trezit imediat şi a înţeles ce i-am spus, dar nu-şi putea veni în fire.

– Mi-e aşa de frig, a spus ea, şi a dat să se vâre înapoi sub paie.

– Hanka, eu plec, am şoptit. Dacă vrei, vino după mine. Dar repede.

La uşă, am scos şi cel de-al doilea cui. Gardianul de serviciu încă mai sforăia pe undeva. În întuneric se ivise palida prevestire a luminii; zorii erau aproape.

Mi-am înfăşurat într-o pânză capul ras cu doar şase luni în urmă la Auschwitz. Apoi am început să culeg paiele de pe palton, dar nimeni nu venea după mine. În cele din urmă, uşa s-a deschis şi Hanka a ieşit afară în fugă. Nu-i lăsasem timp să se răzgândească. Am sărit gardul şi am traversat în goană curtea în direcţia locului în care zidul exterior era prăbuşit şi putea fi uşor escaladat. Înainte să mă ridic din genunchi de partea cealaltă a peretelui, Hanka a aterizat lângă mine. Încă nu ajunsesem la cotul pe care-l făcea zidul, că după noi a mai apărut un cap. Era Zuzka, care ne-a şoptit cu voce răguşită:

– Mana şi Andula vin în spatele meu.

Ne-am înghesuit toate trei într-o adâncitură din zidul gospodăriei vecine. Mana a venit spre noi alergând. Am văzut-o şi am auzit în acelaşi timp o împuşcătură; Andula n-a reuşit să scape.

Ne-am ghemuit în micul ascunziş. Tremuratul nostru era atât de puternic, încât aproape că putea fi auzit. Cineva a spus:

– Hai să ne întoarcem.

– Prostii. Odată ce-ai scăpat, doar n-o să te târăşti înapoi, nu? Acum sunt într-o mare încurcătură. În primul rând, bătrânul o să le facă zile fripte pentru că au măcelărit o fată în mijlocul satului – ştii doar că nu-i place chestia asta – şi pe urmă trebuie să facă apelul. Până să le numere pe toate şi să găsească o modalitate de a explica de ce lipsesc patru fete, noi o să fim la kilometri distanţă.

Părea logic şi ne-am calmat. Răsărea soarele. Din locul în care ne aflam, vedeam şesul care se unduia uşor la orizont. Nu era prea multă

zăpadă, doar pământ şi arbori golaşi. Peisajul era neted ca în palmă, fără păduri, fără urmă de ascunzători. În depărtare, se vedeau coloanele de bărbaţi flancaţi de grupuri de soldaţi, probabil prizonieri de război.

Chiar în momentul acela, a apărut de după colţul zidului o fetiţă slăbuţă, de vreo doisprezece ani, cu două felii mari de pâine în mâini.

– Să nu vă fie frică de mine, a rostit ea în cehă. Ştiu cine sunteţi.

Când mi-am revenit din şoc, am bolborosit cuprinsă de panică:

– Fetiţo, pentru numele lui Dumnezeu, n-ai voie să vorbeşti cu noi. Du-te acasă! Fugi!

Fetiţa ne-a zâmbit şi i-a dat pâinea Manei.

– Ia-o, a zis ea. Avem destulă. O să vă scot de aici. Sunt sigură că vreţi să vă duceţi acasă şi nu ştiţi pe unde.

– Fugi! Ce-ar zice mama ta dacă ar şti unde eşti? Fugi!

Dar copila s-a uitat într-o parte şi am văzut o femeie în vârstă, cu o basma pe cap, care stătea în picioare şi aproba dând din cap.

– E mama! Ea m-a trimis. Şi noi suntem cehe.

O clipă, ne-am uitat la ea uimite, apoi am început să ne smulgem una alteia pătratele vărgate de pe spate, care indicau faptul că eram deţinute într-un lagăr de concentrare. După câteva secunde, am pornit la drum, alergând pe câmp după fetiţă. Era şi timpul.

Deja lumea se trezise. Din fericire pentru noi, drumurile erau aglomerate. Căruţele înţesate, în care-şi găsiseră loc familiile evacuate şi diverse obiecte din gospodăriile lor, înaintau cu greutate alături de detaşamentele de prizonieri aflate sub pază şi de oamenii din zonă care se duceau la lucru. Unii dintre ei se întorceau să se uite la noi, dar iuţeam pasul şi mergeam cu ochii în pământ. Tâmplele noastre pulsau în ritmul unei bucurii aproape nebuneşti. Libere în sfârşit! Fără baionete! Fără sârmă ghimpată sau electrificată!

Hanka mergea lângă mine, cugetând cu glas tare:

– Ştii, un singur lucru mă deranjează: faptul că, în acest moment, existăm cu totul în afara legii.

M-am uitat la ea şi am izbucnit în râs. Am râs până când mi-au dat lacrimile. Am râs aşa cum nu mai râsesem de cel puţin cinci ani de zile.

Se întuneca. Fetița ne părăsise cu mult timp în urmă, dându-ne la despărțire o mulțime de sfaturi utile – pe ce drum să mergem, unde să găsim oameni de încredere, pe cine să evităm. Mulțumită ei, am ajuns la linia de demarcație care separa Reich-ul german de teritoriul trunchiat al fostei Republici Cehoslovace, care se numea acum Protectoratul Boemiei și Moraviei. Protectoratul fusese ocupat de nemți în 1939.

Înfometate și extenuate, de-abia ne mai târam picioarele, iar vântul înghețat se strecura printre zdrențele noastre și ne pătrundea până la os. Dar acele prime ore de libertate ne schimbaseră în bună măsură. Umbrele apatice și epuizate care evadaseră dintr-o situație deznădăjduită erau cuprinse acum de dorința sălbatică de a trăi. Nu mai era îndeajuns să-i facem morții în ciudă cu câteva ore sau zile suplimentare de libertate. Acum credeam cu tărie că găsisem drumul de întoarcere la viață. Frica și speranța ne-au mânat pe această cărare îngustă pe care stânjenitorul bun-simț n-ar fi îndrăznit niciodată s-o apuce; frica și speranța ne salvaseră de nenumărate ori în acei ani în care șansele de a da dovadă de curaj sau de ingeniozitate fuseseră extrem de rare.

Drumul cotea, coborând la vale, spre satul unde se vedea o fabrică enormă. Am oprit un băiețel și l-am întrebat:

– Unde stă domnul Cermak?

– Nu există aici niciun domn Cermak.

– Probabil că am înțeles greșit numele. E ceh. Cunoști niște cehi care locuiesc aici?

– Aici nu sunt cehi deloc, a răspuns băiețelul.

Şi mai departe? Ne-am ascuns în tufişurile de pe marginea drumului şi ne-am sfătuit. Am auzit şuieratul unei sirene: schimbul fabricii locale se terminase şi un grup de femei, care munceau acolo, s-a apropiat de noi. Le-am auzit vorbind de la distanţă. Poloneze! Am rămas în ascunzişul nostru până când am văzut o femeie singură. Părea ostenită şi nu cu mult mai în vârstă decât noi. Zuzka şi-a luat inima în dinţi şi s-a târât afară din tufişuri:

– *Prosze pani...*

Fără să ezite, femeia ne-a invitat în casa ei. Locuia ceva mai jos, într-un bordei mizerabil şi dărăpănat. Fetiţa ei o aştepta în prag. După ce ne-am aşezat, i-am relatat povestea pe care o născocisem pe drum: că veneam din Germania, dintr-un lagăr de muncă, că avusese loc un raid aerian în cursul căruia toate bunurile şi documentele noastre fuseseră distruse şi că acum încercam să ne întoarcem acasă. În cele din urmă, una dintre noi a îndrăznit să rostească ceea ce voiam să ştim: cum puteam traversa linia de demarcaţie?

Tânăra poloneză ne-a ascultat în tăcere. Oare crezuse ceva din ceea ce-i povestisem? Greu de spus. Dar ne-a făcut o propunere: o cehă care locuia în celălalt capăt al satului ar fi putut să ne ajute. Trebuia să aşteptăm să se lase întunericul, apoi ea urma să ne ducă acolo.

Tăcute, mergând aproape în vârful picioarelor, am străbătut în viteză satul de la un capăt la celălalt. Călăuza noastră a bătut în oblonul închis al unui bordei alb care lucea stins în întuneric. Dinăuntru s-a auzit o voce hotărâtă de femeie, iar după un schimb de şoapte uşa s-a deschis. Am înţeles din viteza cu care a dispărut prietena noastră poloneză că nu crezuse o iotă din povestea pe care i-o spusesem şi că fusese perfect conştientă de pericolul pe care şi-l asumase conducându-ne până aici.

Durdulie şi energică, doamna Nemcova n-a aşteptat să-i dăm explicaţii. Ne-a poftit în bucătăria care strălucea de curăţenie, ne-a aşezat în jurul unei mese acoperite cu o faţă de masă albă şi a pus la mijloc o pâine. Strângând din dinţi, ne şi vedeam cum muşcam din pâinea aceea. Ne-am gândit că era, cu siguranţă, un semn de ospitalitate. Cine-şi permitea, în toiul războiului, să renunţe la o pâine? Dar doamna Nemcova a scos un cuţit şi a tăiat nişte felii atât de groase, încât jumătate din pâine a dispărut. În momentul acela,

totul a pălit, lumea întreagă s-a dat în lături. Nimic nu mai era viu în univers în afară de noi patru şi de acea minunată pâine enormă, care mirosea atât de ispititor.

Fără îndoială că doamna Nemcova avea ceva experienţă cu oameni ca noi. Cunoştea o trecere peste graniţă şi ne-a spus că, de fapt, seara aceea era tocmai potrivită pentru că fusese planificată o petrecere la cârciuma din sat. Pe la ora zece, toţi poliţiştii vor fi beţi. La zece şi jumătate, ne-am furişat afară din casa ei. Nu se vedea nicio lumină nicăieri. În depărtare se auzeau muzică, voci şi lătratul câinilor.

Doamna Nemcova ne-a luat de mâini pe mine şi pe Hanka. Zuzka şi Mana ne-au urmat îndeaproape. Am trecut printre casele cufundate în întuneric, prin grădinile pustii, până când am ajuns pe câmp. Ne-am scos pantofii ca să nu-i pierdem cumva în beznă şi am alergat cu picioarele goale pe pământul îngheţat. Am auzit suspinele înfundate pe care le scotea Hanka şi îndemnurile şoptite ale doamnei Nemcova. Am alergat cu tot mai multă disperare şi, tocmai când păream incapabile să mai facem un pas, doamna Nemcova ne-a anunţat:

– Poftim, aţi ajuns acasă. Nu trebuie să mai alergaţi la fel de repede, dar nu pierdeţi vremea. La intersecţie o să daţi peste un paznic cumsecade – nu vă temeţi de el. Dar fiţi atente în satul următor. Poliţia are câini.

Am îmbrăţişat-o şi am fugit mai departe singure. Hanka s-a plâns că nu mai putea merge, dar am târât-o după mine, aproape zdrobindu-i mâna şi şoptindu-i:

– Ţine-te tare! O să ajungem acasă chiar dacă va trebui să ne târâm toate patru.

În cele din urmă, am dat şi peste punctul de control. Tocmai când ne târam pe sub barieră, s-a deschis uşa postului de gardă şi o voce supărată a mormăit:

– Are vreuna dintre voi o ţigară în plus?

Numai după ce ne-am depărtat binişor ne-am permis să încetinim ritmul de mers. Ne-am decis să ocolim satul cu câini poliţişti. Zuzka, a cărei casă se afla într-un oraş din apropiere, ne-a anunţat pe un ton bombastic că avea de gând să ne ofere adăpost tuturor. Era fiica unui cuplu cu origini diferite, iar unele dintre rudele ei nu

fuseseră deportate. Urma să intrăm curând într-o zonă pe care o cunoştea şi, cu puţin noroc, până în zori aveam să ajungem în oraşul ei.

Recunoscătoare şi răbdătoare, ne-am furişat printr-o tăcere plină de sunete, printr-un întuneric înţesat de umbre. Pentru prima dată de când mă trezisem în dimineaţa aceea, am început să respir cu uşurinţă. Încă mai eram atentă la orice foşnet şi cercetam bezna încercând să detectez eventualele pericole, dar ceva din mine începuse să se destindă. Mi se părea că-mi ţineam libertatea fragilă în căuşul palmelor. Ce o să fac oare cu ea? S-ar putea s-o pierd cât de curând. Nu trebuia să irosesc timpul. Nici măcar nu îndrăzneam să mă gândesc ce urma să fac odată ajunsă în Praga. Nu ştiam nici dacă voi ajunge vreodată acolo. Dar viaţa mea nu mai era scindată în două. Brusc, căpătase continuitate. Nu mai eram o deţinută din lagăr, o victimă destinată distrugerii, ci o fiinţă umană, o femeie cu un trecut şi un viitor.

Pasul care ne stătea în faţă, tranziţia de la libertatea păsării la libertatea printre oameni se dovedea a fi cea mai dificilă parte a călătoriei. Trebuia să ne regăsim căminele, locul căruia îi aparţineam şi, pentru a realiza acest lucru, simplul fapt de a ne întoarce nu era suficient. Uneori, cred că drumul care, după ani de zile, ne-a condus spre un alt dezastru a început chiar cu pasul acela. În Cehoslovacia de după război, pentru mulţi oameni revoluţia comunistă a reprezentat o altă încercare de a găsi calea spre casă, de a-şi croi drumul înapoi spre umanitate.

Dar, în acea primă zi a întoarcerii, totul părea promiţător. Am sosit în oraşul în care locuia Zuzka înainte de revărsatul zorilor, iar rudele ei ne-au întâmpinat cu mare bucurie. Au găsit un loc unde Mana putea sta o vreme şi au dat chiar şi peste un bătrânel simpatic care ne-a luat în camionul lui şi ne-a dus o bună parte din drumul până la Praga. Ne-a lăsat la doar câţiva kilometri de ultima staţie a tramvaiului. Totul a fost în ordine până când am urcat în el. Apoi, încă o dată, frica ne-a paralizat.

Era al şaselea an al ocupaţiei germane. Mii de oameni muriseră împuşcaţi, sate întregi fuseseră şterse de pe faţa pământului doar pentru că ajutaseră Rezistenţa ori pentru că adăpostiseră prizonierii evadaţi. Dacă am fi fost prinse de Gestapo, am fi murit nu numai noi, ci şi toţi cei care ne ajutaseră sau avuseseră o cât de mică legătură cu

noi. Chiar şi simplul fapt de a vedea un „clandestin", şi de a nu-l raporta la poliţie, reprezenta la vremea aceea un delict capital. Poliţia percheziţiona încontinuu casele, verifica actele de identitate şi colinda pe străzi. Cu siguranţă că ar fi existat oameni care ne-ar fi recunoscut. Probabil că, în absenţa noastră, se schimbaseră multe lucruri; apăruseră reglementări noi, despre care n-aveam habar. Ne puteam trăda singure dintr-un moment în altul. Dacă cineva s-ar fi uitat cu atenţie la noi ar fi descoperit pe chipurile noastre amprenta lagărului; şi-ar fi dat seama imediat cine eram în realitate.

Tramvaiul a intrat huruind în centrul oraşului. S-a oprit, iar Hanka s-a uitat la mine în tăcere, m-a strâns de cot şi a coborât. Am rămas singură în vagonul plin de oameni care păreau să nu mă bage în seamă. Fiecare îşi avea propria viaţă şi propriile griji în acele vremuri de război. Probabil că nimic la fel de oribil ca întâmplările prin care trecusem noi, însă orice suferinţă poate deveni insuportabilă. Din cauza alergatului permanent în adăposturi şi a cozilor pentru hrană, poate că unii dintre ei încercau aceeaşi epuizare pe care nouă ne-o provocaseră grozăviile din lagăr.

Praga se schimbase în cursul acelor ani, poate chiar mai mult decât mă schimbasem eu. Majoritatea prietenilor şi rudelor mele se aflau încă în lagărele de concentrare şi n-aş fi ştiut încotro s-o apuc dacă n-ar fi fost Jenda. Jenda, prietenul meu cel mai bun, nu putea să se schimbe decât în bine. Ştiam că dacă el mai era încă în viaţă şi în libertate, soarta mea era asigurată. Cu o zi înainte de deportare, venise la noi acasă aducând câte un mic dar pentru fiecare şi declarase:

– Orice s-ar întâmpla, eu voi fi ancora voastră de salvare. Dacă puteţi, trimiteţi-mi mesaje. Dacă veţi fi separaţi, contaţi pe faptul că vă veţi reîntâlni la mine acasă. Dacă mi se întâmplă mie ceva, o să găsesc un înlocuitor. N-o să încetez să vă aştept. Întotdeauna veţi avea un loc în care să vă întoarceţi.

Se făcuse deja seară când am ajuns la imobilul în care locuia Jenda. Mă dureau picioarele şi am urcat încet scara. Îmi venea greu să merg. Mi-am aranjat baticul pe cap şi am sunat. S-a deschis uşa. Jenda – ce noroc!

Nu părea să mă fi recunoscut. Nici nu-i de mirare, m-am gândit eu. Am încercat să zâmbesc, dar, într-o clipă, în ochii lui a

străfulgerat un şoc atât de teribil şi o groază atât de mare, încât zâmbetul meu a pierit. Jenda m-a apucat de mână, s-a uitat în jos pe scară şi m-a împins înăuntru. A închis uşa, apoi a izbucnit:

– Pentru numele lui Dumnezeu, ce cauţi aici?

Răspunsul mi s-a înţepenit în gâtlej. Deci asta era ancora, acest individ mizerabil care tremura de groază şi nici măcar nu mă putea privi în ochi. Acesta era oare adevăratul Jenda? M-am uitat prin încăpere, încercând să mă agăţ de ceva familiar, intim. Iată biblioteca lui. Fotoliul de lângă fereastră. Lucruri vechi şi familiare. Dar şi un covor roşu nou, un fonograf nou, câteva tablouri pe care nu le mai văzusem până atunci.

Ne-am privit în tăcere. Apoi el a vorbit. Nu l-am lăsat multă vreme să-şi continue explicaţiile; lucrurile erau clare şi fără vorbe. Am văzut că se simţea ruşinat şi vinovat, dar frica era mai puternică decât orice altceva. Nu se putea gândi decât la pericolul mortal reprezentat de faptul că-mi dăduse drumul în casă: eram sigură că nu mă văzuse nimeni urcând scările? Voia să nu mă cunoască, să nu ştie nimic despre mine şi să trăiască. Să trăiască în linişte şi-n pace în mijlocul morţii şi al disperării. Totuşi, cred că, în timp ce-mi vorbea, şi-a dat seama de faptul că liniştea lui dispăruse pentru totdeauna. Chiar dacă n-avea să mai audă niciodată de mine, viaţa lui nu va mai fi aceeaşi.

Am ieşit din nou pe stradă. Era întuneric şi aproape pustiu. Una dintre prietenele părinţilor mei locuia în apropiere, o femeie căreia îi zisesem întotdeauna „tanti". Înainte de deportare, ascunsese o parte din hainele mele şi diverse lucruri care s-ar fi putut dovedi utile. Poate că avea să mă lase să stau la ea în noaptea aceea.

În clipa când am sunat, am auzit cum cineva îşi târşâia nervos papucii prin hol. Probabil că o speriasem; învăţase să se teamă de musafiri. Dar, aşa cum am constatat ulterior, era o bătrână curajoasă. După ce şi-a revenit din şocul iniţial, m-a primit cu căldură, aşezându-mă pe canapeaua ei îmbrăcată în catifea de sub peretele acoperit cu fotografii.

– Mă laşi să rămân aici în noaptea asta, tanti? Mâine o să găsesc eu ceva.

A încuviinţat dând din cap şi ochii i s-au umplut de lacrimi. Apoi a început să se mişte prin apartament, scotocind şi scoţând la

iveală tot ce a putut găsi pentru mine. A deschis debaralele şi dulapurile şi, în cele din urmă, a dat peste un set complet de haine datând dinainte de război, care mă făcea să trec neobservată pe stradă. Apoi m-a învelit cu un pled şi s-a aşezat pe un scaun de lângă uşă cu mâinile împreunate în poală. A stat acolo toată noaptea, fără să închidă un ochi, de parcă veghea ei ne-ar fi putut feri de orice pericol.

Era încă întuneric atunci când m-am întors în stradă. Mă simţeam bine în hainele mele curate şi după un mic dejun copios, dar mai târziu am realizat că situaţia mea se înrăutăţise. Până atunci, nu trebuise să mă confrunt decât cu sistemul poliţienesc al unui regim fascist. Acum trebuia să fac faţă unui duşman şi mai puternic, frica şi indiferenţa umană. Cu o zi înainte, în mintea mea nu existase decât un singur ţel – să ajung la Praga şi să-l găsesc pe Jenda. Acum eram în căutarea unei fiinţe umane a cărei omenie avea să se dovedească mai mare decât frica ei.

M-am plimbat pe străzi, aşteptând zorii, înainte de a îndrăzni să trec pe la un alt prieten vechi, Franta. Chiar dacă nu mă putea ajuta, aş fi aflat cel puţin ce se întâmplase cu ceilalţi prieteni. Franta fusese mereu un tânăr ambiţios şi responsabil, care-şi croise drum prin şcoală, întreţinându-şi şi mama văduvă. Trudea de dimineaţă până seara, muncea la fermă în vreme ce noi, ceilalţi, plecam în vacanţe, medita elevi în timpul anului şcolar şi accepta cele mai grele munci doar ca să câştige câţiva bănuţi în plus. Nu se îndoia niciodată de capacităţile sale şi nici de ţelurile pe care şi le stabilise. Cred că războiul îi dăduse şi lui planurile peste cap.

Franta a deschis uşa îmbrăcat într-un trening. Se vedea că încă nu se bărbierise. S-a holbat la mine o clipă, apoi s-a dat înapoi şi m-a lăsat să intru în hol.

– Franta, am fugit din lagăr. Am nevoie de ajutor. Ştii cumva unde aş putea să mă ascund câteva zile? Unde aş putea să mă odihnesc? Cunoşti pe cineva care are legături cu Rezistenţa? Războiul e pe sfârşite. E o chestiune de câteva luni.

În întunericul din hol nu puteam vedea chipul lui Franta, iar el n-a scos un cuvânt. Apoi a deschis uşa din apropiere şi a zis:

– Intră. Stai jos.

O vreme, s-a plimbat prin cameră păşind nervos. Pe urmă, s-a aşezat în faţa mea, a luat o ţigară, s-a uitat la ea, a pus-o pe masă, a ridicat-o din nou şi, în cele din urmă, a aprins-o.

– Trebuie să mă uit la tine, a spus el. Trebuie să mă uit bine la o persoană care scapă dintr-un lagăr de concentrare, se plimbă prin Praga fără acte de identitate, nu are unde să doarmă şi încă mai crede că poate rămâne în viaţă. E ceva într-adevăr emoţionant. Eu însumi am încercat să dobândesc un simţ al libertăţii personale încă de la începutul ocupaţiei – măcar pentru câteva clipe. O oră. Până acum n-am reuşit. E imposibil. Tu te-ai eliberat de opresiunea directă şi te afunzi în ceva şi mai rău. Trebuie să fugi şi să te ascunzi şi, în final, eşti prinsă. Iartă-mă, dar nu-mi pot imagina cum ai putea să scapi. E limpede că ai făcut tot ce se putea în situaţia dată, dar totul sfidează raţionalul. Uite, aş putea pretinde că o să încerc să te ajut. Aş putea face promisiuni şi aş putea minţi. Dar n-ar servi la nimic. Dacă priveşti lucrurile raţional, o să vezi că nu există speranţă.

M-am ridicat şi m-am dus spre uşă. Franta a sărit să mă oprească.

– Te rog, nu pleca încă, a zis el. M-am luptat la nesfârşit cu întrebările astea. Când şi cum ar trebui cineva să-şi rişte viaţa? Ai evadat probabil din cauza convingerii că, oricum, aveai să fii ucisă. Dar, după părerea mea, probabilitatea de a-ţi pierde viaţa este mult mai mare acum decât dacă ai fi rămas în lagăr. La urma urmei, unii vor supravieţui chiar şi acolo. În situaţia de acum, şansele sunt mult mai mici. Şi am eu dreptul să risc viaţa altora pentru ceea ce cred că este o cauză justă? Ce rost are să risc viaţa cuiva pentru a o salva pe a altuia?

M-am dat înapoi ca să-l pot privi în ochi, iar Franta şi-a aruncat ţigara într-o scrumieră. După un alt moment de tăcere, a recunoscut:

– Bine, e adevărat. Sunt speriat.

Am ajuns din nou în stradă. Nişte afişe roz, lipite pe ziduri, conţineau coloane întregi cu numele celor executaţi pentru „crime împotriva Reich-ului”. Adesea, trei sau patru oameni aveau nume de familie identice: familii întregi omorâte pentru că încercaseră să ajute oameni ca mine.

Casa Martei se afla într-o suburbie cocoţată pe un deal şi, până să ajung acolo, am fost reţinută de două raiduri aeriene. Acestea erau la fel de periculoase ca tramvaiele. Poliţia şi supraveghetorii controlau documentele tuturor străinilor care intrau în adăposturi, iar dacă încercai să rămâi pe stradă, lucru strict interzis, cineva te-ar fi văzut cu siguranţă.

De ambele dăţi, am reuşit să mă strecor într-un pasaj unde mi-am petrecut timpul încercând să-mi imaginez ce făcea Marta. Nu era greu de ghicit. Picta, pentru că asta era viaţa ei. Şi probabil că îl aştepta încă pe Vlada, pentru că şi asta făcea parte din viaţa ei. Acum, în jurul prânzului, probabil că punea deoparte pensulele şi începea să pregătească masa pentru Vlada. Trebuia să mă grăbesc şi să ajung la ea înainte să se întoarcă el acasă.

Când m-a văzut, Marta s-a dat un pas înapoi, apoi chipul i s-a luminat de plăcere. M-a aşezat în bucătăria ei călduroasă şi, brusc, m-am simţit atât de obosită, încât n-am reuşit să rostesc decât câteva propoziţii. Totuşi, pentru Marta au fost de-ajuns.

– E minunat că ai venit la mine, a spus ea. Acum nu mai ai de ce să-ţi faci griji. Vlada o să te ajute. Nu fi aşa de surprinsă! E adevărat. Ştiu ce crezi despre el. Trebuie să admit că începusem să-ţi dau dreptate, iar în cele din urmă i-am spus că, dacă nu se schimbă, îl părăsesc. Crede-mă, a pus totul la inimă. O să vezi şi singură. Ca să nu mai lungesc povestea, Vlada a început să lucreze pentru Rezistenţă! Îi ascunde pe fugari; lucrează cu partizanii! Îţi vine să crezi? La început, n-a vrut să vorbească despre asta, dar ştii că nu e prea greu să-l faci să vorbească despre ceea ce-l pune într-o

lumină favorabilă. Ideea e că face într-adevăr ceva util – poftim, a venit! Mă duc să-i spun că eşti aici.

Marta a dispărut pe hol şi, când s-a întors, Vlada era în spatele ei. Se schimbase într-adevăr. Nu mai era fantele fermecător pe care mi-l aduceam eu aminte din perioada anterioară războiului, o puşlama care doar arăta bine şi se pricepea la conversaţie. Acum era mai zvelt, cu faţa brăzdată de riduri. De fapt, arăta mai bine decât înainte. Dar nu s-a uitat în ochii mei. A zâmbit strâmb şi mi-a întins mâna. Era rece ca gheaţa.

– Marta mi-a zis că ai evadat dintr-un lagăr de concentrare, a spus el. Asta e ceva. Mi-ar plăcea să te ajut, dar există o problemă...

– Care? a întrebat Marta. Doar aseară mi-ai spus...

– Marta, s-a întâmplat ceva foarte neplăcut. Omul cu care trebuia să mă întâlnesc în seara asta n-o să vină. Nu ştiu din ce cauză, dar legătura s-a rupt. E un mare ghinion, dar am ştiut întotdeauna că astfel de lucruri se pot întâmpla.

– Dar cu siguranţă că poţi face ceva. Îmi spui mereu că totul e sub control. Probabil că există planuri pentru o astfel de situaţie.

– Sigur că da, dar e nevoie de timp. Poate de o săptămână. Zece zile?

– Bine, a fost de acord Marta, şi s-a întors spre mine. O să stai aici până când se reface legătura. Vlada, o putem ascunde în pod. Acolo o să fie în siguranţă şi e cald.

– Marta! Broboane de sudoare apăruseră pe fruntea lui Vlada. Nu ştii că-i împuşcă pe cei care adăpostesc persoane clandestine?

– Ce-i cu tine? Ţi-e frică dintr-odată să faci ceea ce faci tot anul? Sau ce *ai spus* că faci – Vlada!

Vlada s-a prăbuşit pe cel mai apropiat scaun. Chipul Martei a devenit atât de palid, încât ochii şi părul ei negru păreau parcă pictaţi pe peretele din fundal. M-am ridicat şi am ieşit pe hol, apoi în curte. Niciunul dintre ei n-a părut să observe acest lucru.

A fost lung drumul până în Vinohrady, un cartier situat aproape în celălalt capăt al oraşului, iar picioarele mele începuseră să mă lase atunci când am ajuns la apartamentul în care locuiau Otto şi Milena. Era după-amiaza târziu când Otto a deschis uşa. I-a trebuit un timp să-şi revină, dar Milena a trecut pe lângă el şi m-a îmbrăţişat.

– Ce bine că te-ai întors! M-am temut atât de tare că n-o să te mai văd niciodată! O să stai la noi. Nu te îngrijora, o să te ascundem. Trebuie să ne povestești totul, dar mai întâi vino să vezi copiii! Ești surprinsă? Pe urmă o să te întinzi și o să te odihnești. Arăți groaznic. Trebuie să tragi un pui de somn, iar eu o să-ți pregătesc ceva de mâncare.

M-am lăsat condusă în dormitorul lor și învelită de parcă aș fi fost cel de-al treilea copil al Milenei. Mama ei m-a învelit, s-a așezat lângă mine și m-a mângâiat pe păr.

La urma urmei, găsisem niște oameni și un loc care nu se schimbaseră, ci rămăseseră la fel în mijlocul tuturor acelor distrugeri. Cel puțin pentru o zi sau două, aici îmi puteam trage sufletul. Apoi aveam de gând să mă duc în pădure și să mă alătur partizanilor... Otto și Milena vor găsi ei o persoană de legătură. Totul avea să fie în ordine. Gata cu hoinăritul pe străzi... găsisem pe cineva... Cine ar fi crezut că, dintre toți, Milena va fi cea care nu se va teme?... Deși trebuia să se gândească la mama ei... la copii... la copiii aceia!

M-am ridicat în capul oaselor, toropeala îmi dispăruse. Nu puteam rămâne acolo sub nicio formă. Doi copii mici! Și bătrâna aceea cumsecade! Trebuia să plec imediat. Ce noroc că nu mă văzuse nimeni pe scară!

Am închis ochii încă un minut, încercând să nu mă gândesc la nimic. Trebuia să plec mai departe și în câteva ore avea să se lase întunericul. Apoi m-am sculat și m-am dus în bucătărie, unde Otto, Milena și mama ei șușoteau de parcă ar fi fost un grup de conspiratori. Otto chiar schițase un fel de plan; probabil că voiau să zidească vreun colțișor din micul lor apartament, în care m-aș fi putut ascunde.

Mai întâi, trebuia să le prezint situația. Am povestit totul în cuvinte puține și, de dragul mamei Milenei, am trecut peste cele mai urâte evenimente. Apoi am întrebat de ceilalți prieteni ai noștri. Câți mai rămăseseră? Numai Zdena și Ruda. Zdena se măritase, dar locuia împreună cu soțul tot în apartamentul părinților ei. Pe Ruda nu prea îl mai văzuse nimeni. Era mereu plecat din oraș, mi-a spus Milena, uneori luni la rând. În ultimul an îl

văzuseră doar de două ori. De ambele dăţi, îşi făcuse apariţia, pe neaşteptate, obosit şi închis în el. A stat puţin, apoi a plecat.

În cele din urmă, le-am spus că plec. Am discutat în contradictoriu şi au încercat să mă convingă să mă răzgândesc, dar şi-au dat seama în curând că n-aveam de gând să rămân. În final, Milena mi-a pregătit o sacoşă plină cu mâncare şi diverse mărunţişuri utile şi mi-a smuls promisiunea că mă voi întoarce dacă nu găsesc o altă ascunzătoare. Dar ştiam că era o promisiune pe care n-o voi onora niciodată.

Întunericul se lăsase peste oraş şi m-am lăsat mânată de un singur gând: trebuia să găsesc un loc unde să dorm, nu puteam rămâne noaptea pe străzi. Dar nu aveam unde să mă duc. Apoi mi-am amintit de familia Mach, un cuplu mai în vârstă care mă cunoştea din copilărie. Lucrau ca administratori într-unul dintre acele blocuri în care apartamentele semănau cu nişte cuşti. Ştiam că nu mă puteam ascunde acolo, dar speram ca ei să-mi găsească un adăpost undeva.

Doamna Machova m-a primit cu lacrimi de bucurie, dar pe urmă şocul a copleşit-o. Se tot învârtea prin apartament adunând lucruri, apoi, tulburată, le lăsa din nou din mână. Nu voia să mă lase să plec, dar nici să rămân. În cele din urmă, s-a aşezat la masa din bucătărie, şi-a acoperit faţa cu palmele şi a izbucnit în plâns.

Era deja târziu, aşa că m-am ridicat să plec. În clipa aceea, domnul Mach, un bărbat timid şi rezervat, care până atunci ne urmărise tăcut din fotoliul lui, a strigat:

– Stai jos, toanto, fir-ar să fie! Nu te lăsăm să pleci. Acum, ascultă la mine...

Apoi mi-a explicat că unul dintre chiriaşi era plecat şi că apartamentul lui avea să fie gol până a doua zi. Puteam dormi acolo dacă mă puteam strecura afară foarte devreme în dimineaţa următoare.

Tot blocul dormea atunci când am urcat la fel de repede ca o pisică pe scara întunecoasă, m-am strecurat printr-o uşă ciudată şi m-am ghemuit pe o canapea stranie dintr-un apartament la fel de straniu.

Cu mult înainte de revărsatul zorilor, eram din nou afară, în frig, paşii mei fiind singurele zgomote de pe stradă. Nu-mi mai

rămăsese decât o singură speranță: Zdena, ultima dintre prietenele mele de dinaintea războiului. Mi-a luat mult timp până mi-am făcut curaj şi am sunat la uşa ei. Mi-a deschis mama ei, o femeie durdulie şi zâmbitoare care ţinea în braţe un băieţel de numai câteva luni. S-a uitat la mine înspăimântată şi a pălit. A ridicat copilul, l-a îndreptat spre mine ca pe o cruce împotriva Antihristului şi a şuierat:

– Pentru numele lui Dumnezeu, pleacă! Nu vezi? Copilul ăsta! Pentru binele copilului, pleacă! Te rog! Pleacă!

Am alergat pe scări în jos. La naiba! La naiba cu toate! Ajunge. Gata cu justificările. Nu mai vreau să cerşesc ajutorul nimănui. Acesta e sfârşitul. Vreau să trăiesc, dar preţul e mult prea mare. Dacă lucrurile continuă tot aşa, în lumea mea nu va mai exista niciun om. Voi pierde până şi ceea ce nici măcar lagărele şi războiul n-au reuşit să-mi ia.

Am pornit spre marginea oraşului, acolo unde se sfârşeau străzile, şi am mers pe câmp. Mirosul pământului reavăn mi-a amintit că doar cu două zile în urmă fugisem poticnindu-ne de bulgării îngheţaţi şi spunându-ne singure: „Chiar şi pe brânci, şi tot ajungem acasă..." Cerul înalt era senin şi am putut simţi că iarna aproape se terminase. Apoi toate culorile se vor schimba şi poate însuşi războiul se va încheia. Dar pentru mine va fi prea târziu.

Evadarea mea în viaţă nu dăduse rezultate. Eşuase din alte motive decât cele de care mă temusem iniţial, dar, în final, asta nu avea o prea mare importanţă, pentru că orice fel de eşec însemna moartea. Totuşi, fusese o încercare magnifică, deşi neizbutită, deşi acum îmi era şi mai greu să mor.

Chiar în momentul acela am ridicat ochii şi am văzut că mergeam spre o bisericuţă. Un refugiu, cel puţin pentru scurt timp! Cu siguranţă că pe aici nu erau razii. Am intrat şi m-am cufundat într-o strană cioplită din lemn. Înăuntru erau oameni puţini, în principal femei. Am închis ochii. Numai după multă vreme am simţit cum ceva mi se scurgea pe obraji. Nu suferеam neapărat, nu-mi era frică şi nu încercam niciun regret. Eram nesfârşit de obosită şi de îndepărtată de mine însămi. Nu puteam gândi şi nu-mi puteam dori nimic, ci doar repetam întruna în gând: viaţă... viaţă.

Eram vag conştientă de faptul că preotul îşi ţinea predica. De-abia după multă vreme am reuşit să-l ascult. Vorbea despre

femeile care-l priviseră pe Hristos suferind pe cruce, care-l căinaseră, dar nu făcuseră nimic să-i aline durerile. Apoi a vorbit despre compasiunea efectivă, despre ajutorul acordat semenului. M-am întrebat ce s-ar fi întâmplat dacă m-aş fi dus la el după slujbă şi i-aş fi spus: iată ocazia de a vă pune în practică învăţăturile. Ajutaţi-mă. Lăsaţi-mă să dorm aici, în bisericuţă, câteva nopţi. Imediat ce mă simt mai bine, îmi văd de drum. M-am gândit la asta din toate unghiurile posibile, dar, în final, am respins ideea. Dacă propriii mei prieteni nu fuseseră în stare să mă ajute, la ce mă puteam aştepta din partea unui străin? Poate că mă va denunţa imediat autorităţilor. Predica lui nu însemna nimic. Toţi oamenii aceia care mă alungaseră în stradă dăduseră glas, într-un moment sau altul, aceloraşi sentimente şi încercaseră să-i convingă pe alţii că era de datoria lor să-şi ajute prietenii aflaţi la ananghie.

Nu voiam să plec din biserică, dar, în cele din urmă, nu exista nicio altă soluţie. Praga era învăluită într-un amurg luminos. Ziua era frumoasă chiar şi acum, când murea. Am rătăcit pe străzi, îndreptându-mă spre Oraşul Vechi. Râul nu era îngheţat şi m-am gândit că poate soluţia cea mai bună ar fi fost să sfârşesc cu toate. Desigur, problema era că ştiam să înot ca un peşte. De asemenea, trebuia să zădărnicesc o încercare de mă salva în ultima clipă. Undeva, sub un pod, voi alege câteva pietroaie, le voi vârî în sacoşa Milenei, pe care mi-o voi lega de gât cu cordonul paltonului.

După ce am pus la cale aceste detalii tehnice, n-am mai vrut să mă gândesc la ele. Dar nici nu mă puteam gândi la altceva, iar plimbarea n-a mai fost deloc plăcută. Mi se învârtea capul. Mă ustura pielea. Simţeam cum îmi ardea tot corpul. Aveam febră şi îmi simţeam inflamate rănile de pe picioare. Străzile erau pline de oameni şi, din când în când, mi se părea că zăresc câte o privire suspicioasă.

Am ajuns la un pod şi m-am aplecat peste balustradă. Sub mine, râul Vltava curgea negru şi rece, şoptind ceva pentru sine. Distanţa dintre pod şi apă părea enormă. Deci aici avea să se încheie călătoria mea. Aceasta era libertatea pe care nimeni nu şi-o putea imagina – libertatea unei păsări, libertatea vântului, o libertate fără oameni. O libertate fără ieşire, însingurată şi la fel de înspăimântătoare ca

râul de dedesubt. Mi-am scos mănuşile şi mi-am aşezat palmele pe piatra rece a podului.

În momentul acela, două uniforme s-au ivit lângă mine, de o parte şi de alta, m-au înghesuit şi mi-a răsunat în urechi un dialect german aspru. Am îngheţat de groază. Deci până la urmă puseseră mâna pe mine! În ultima clipă. Nu! Nu mă vor prinde vie. Sări! Acum! M-am smuls din încleştare cu toată puterea care-mi mai rămăsese, iar unul dintre bărbaţi a râs. De-abia atunci m-am uitat mai bine la ei. Nu erau de la SS, ci doar nişte soldaţi obişnuiţi. Am bolborosit ceva incoerent şi am plecat poticnindu-mă. Nu au încercat să mă reţină. O vreme am continuat să aud râsul lor, mai tare, tot mai tare. Capul meu a devenit un ecou, un clopot care bubuia. Scântei îmi jucau în faţa ochilor, inima mea refuza să-şi reia ritmul normal. Sunt la capătul puterilor, m-am gândit eu. Să vină atunci sfârşitul... orice fel de sfârşit...

Dar era prea devreme. Lumea se mai plimba încă de-a lungul râului şi nu se făcuse suficient de întuneric pentru a mă putea întoarce pe pod. M-am târât încotro m-au dus paşii. Trotuarele păreau că se înalţă cu fiecare pas pe care-l făceam. Străzi, oameni, umbre, voci vibrând în urechile mele, străzi, umbre. Numai după ce am ajuns în faţa blocului în care locuia Ruda mi-am dat seama unde mă aflam.

O vreme, m-am plimbat în sus şi-n jos prin faţa imobilului. Hotărâsem că nu voi mai încerca să dau de nimeni. Probabil că Ruda nici nu era acasă. Poate că nici nu mai stătea acolo. Era posibil ca nişte nemţi să-i fi rechiziţionat apartamentul. Era periculos şi inutil. Totuşi, voiam să fac ceva: să merg, să gândesc, să văd, să mai amân puţin moartea. Să am cu cine vorbi. Să simt încă o clipă că mai fac parte din omenire.

Am traversat holul şi am început să urc scara împleticindu-mă şi ţinându-mă strâns de balustradă. Numele lui Ruda se mai afla încă pe uşă. Un firicel de lumină se strecura prin vizor. La naiba cu toate precauţiile. Oricum, totul s-a terminat. Am sunat. Uşa a zburat în lături de parcă cineva m-ar fi aşteptat în spatele ei şi Marta, palidă, cu părul negru zburlit, m-a apucat de mână şi m-a tras rapid în apartament.

– Unde ai fost tot timpul ăsta? Unde te-ai dus? De ce n-ai venit aici imediat după ce ai plecat de la noi? Te-am aşteptat şi am înnebunit de grijă!

Marta şoptea şi ţipa, şi suspina în acelaşi timp.

– Ieri, m-am dus imediat – bine, nu imediat, dar cât de repede am putut – la Ruda. Eram sigură că la el vei face următoarea oprire. Ruda e singurul dintre noi care mai valorează ceva. Iar tu nu ştiai că zilele astea nu e în Praga, nu? A fost un miracol că l-am găsit aici. N-a fost acasă aproape un an, iar ieri s-a întors doar pentru o zi. A promis să te aştepte până dimineaţă, iar când m-am întors astăzi mi-a dat cheile şi mi-a spus că ar trebui să stai aici, că o să aibă el grijă de tine. De atunci, te-am tot aşteptat. Nu m-aş fi putut ierta dacă ţi s-ar fi întâmplat ceva. Unde ai fost?

– O să-ţi spun într-o zi, am zis eu. Acum nu pot.

Mă ţineam de uşă ca să nu mă prăbuşesc.

– Şi Vlada?

– Ai văzut. M-a minţit toate lunile astea. Totul a fost doar prefăcătorie. Aş fi putut totuşi să-l iert dacă măcar ar fi înţeles că i-ai dat şansa să facă măcar o dată în viaţa lui mizerabilă ceva cât de cât bun. Dar hai să nu mai vorbim de el. Nu el e problema. Tu eşti. Stai aici şi aşteaptă. Ai grijă. Vecinii îţi pot auzi fiecare pas...

Chipul Martei părea tot mai mare. Vocea ei îmi bubuia în urechi. Toată camera se învârtea cu mine. Am văzut cum se închide uşa apartamentului, am auzit cum se răsuceşte cheia în broască, apoi cum cade cu un clinchet prin fanta pentru scrisori – probabil pentru a-i păcăli pe vecini. În momentul acela, eram deja cu faţa în jos pe canapea şi simţeam că trupul mi se frânge în mii de bucăţi. Tensiunea care mă ţinuse laolaltă s-a eliberat brusc. Stomacul a început să mi se zbată. Un fior mi-a străbătut şira spinării, iar pereţii din jur îmi înapoiau ca un ecou fiecare bătaie a inimii.

Au trecut câteva zile, probabil o săptămână sau două.

Treptat, febra a scăzut. Capul nu mă mai durea şi puteam merge din nou. Am găsit nişte mâncare în bucătărie şi am început să prind putere. Apoi, într-o dimineaţă, cineva a aruncat o scrisoare prin fanta uşii. Am pus-o pe masa de lângă canapea şi am lăsat-o acolo. Trebuia să savurez sentimentul că cineva ştia că exist, că

cineva se gândise la mine şi se deranjase să-mi scrie şi chiar să-mi aducă scrisoarea. Când am deschis-o, am găsit înăuntru o foaie pe care scria cu litere de tipar:

VINO LA ŞASE ÎN PARCUL DE LÂNGĂ BISERICĂ. O SĂ PORT UN PALTON MARO, O PĂLĂRIE GRI ŞI O SĂ ŢIN ÎN MÂNA DREAPTĂ O SERVIETĂ NEAGRĂ. SPUNE: CRED CĂ NE-AM MAI ÎNTÂLNIT UNDEVA.

Mi-am petrecut după-amiaza pregătindu-mă pentru prima mea ieşire. Eram încă slăbită din cauza febrei, dar dormisem şi mă odihnisem, iar perspectiva întâlnirii cu cineva mă făcea să mă simt vie.

Seara era umedă şi mohorâtă. Burniţa topea peticele de zăpadă. L-am văzut de la distanţă stând în colţul parcului: un bărbat zvelt, îmbrăcat cu un palton ponosit şi cu servieta în mână. M-am îndreptat ezitând spre el. S-a uitat la mine cu atenţie, apoi a zâmbit:

– Nu e nevoie să spui nimic, a zis el. Ruda m-a trimis. Nu mai ai de ce să te temi. Te vom ajuta. Totul o să fie bine.

Susurul ploii s-a oprit şi a început să ningă. La cotitura aleii din parc, în spatele unui vârtej format din fulgi de zăpadă, am putut vedea chipul unui bărbat. Mergea ca un automat, paşii lui loveau ritmat pământul. Mi-am dat seama că era din SS înainte chiar să văd croiala uniformei. M-am agăţat de braţul însoţitorului meu. Ofiţerul s-a apropiat, şi-a smucit capul în direcţia noastră, l-a întors apoi cu o altă smucitură şi a trecut mai departe. M-am uitat la chipul bărbatului de lângă mine şi am simţit cum fulgii de zăpadă mi se topesc pe faţă. El mi-a zâmbit şi m-a strâns de mână.

Am ieşit din parc şi am mers pe străzi. Oamenii treceau pe lângă noi, încotoşmănaţi cu paltoane, grăbindu-se spre casă pentru a aprinde focul în sobe şi pentru a închide uşile în urma lor. Am dat colţul şi am intrat pe o stradă înclinată pe care nu mai fusesem niciodată până atunci. Din cauza întunericului şi a ninsorii nu vedeam unde se termina. Mergeam repede, în tăcere.

Războiul s-a sfârşit aşa cum se termină trecerea printr-un tunel. Vezi în depărtare lumina din faţa ta, un licăr care creşte continuu, iar strălucirea sa îţi pare cu atât mai orbitoare cu cât ţi-a trebuit mai mult timp să ajungi la ea. Dar când, în fine, trenul iese brusc în splendida lumină a soarelui, nu zăreşti în jur decât un tărâm pustiu, acoperit de buruieni, de pietre şi de un morman de gunoaie.

Ultimele săptămâni ale existenţei mele clandestine mi s-au părute interminabile. Mă simţeam atât de singură, încât, în majoritatea timpului, ascultam radioul doar ca să aud o voce omenească. Dar, pentru că programele erau alcătuite din minciuni despre înaintarea victorioasă a armatei germane şi din propagandă nazistă, ceea ce spuneau vocile acelea era departe de umanitate. Singura mea mângâiere era reprezentată de basmele difuzate pentru copii. De obicei, adormeam dorind ca a doua zi programul să fie un unic basm lung, iar vocile de la radio să vorbească numai limbajul copiilor, al spiriduşilor şi al animalelor fermecate.

Într-o seară, prietenii mei din Rezistenţă au adus un partizan rus rănit şi slăbit din cauza febrei. L-au culcat pe pat şi m-au lăsat singură cu el şi cu icoana pe care o scosese din raniţă şi o atârnase pe perete. L-am îngrijit vreo două zile, am împărţit cu el cei câţiva pesmeţi uscaţi pe care-i aveam şi m-am rugat să nu moară. După ce l-au luat în a treia noapte, m-am simţit şi mai singură decât înainte.

O dată sau de două ori, am fost mutată într-o altă ascunzătoare deoarece rămânerea în acelaşi loc pentru o perioadă prea lungă

ducea aproape inevitabil la deconspirare. La începutul lui aprilie m-am mutat în ultima mea reşedinţă secretă, un apartament gol din luxoasa suburbie Dejvice. Vremea era neobişnuit de caldă; primăvara năvălise în Praga înainte să-i vină sorocul. Lumina soarelui lumina chipul palid, impasibil al oraşului şi, aproape peste noapte, îi redase splendoarea naturală.

Nu mai puteam rămâne în spatele uşilor încuiate şi al ferestrelor închise. În fiecare zi, mă aventuram afară şi mă plimbam ore întregi pe sub copacii înverziţi, pe străzile care păreau să-mi împărtăşească nerăbdarea şi să-şi dorească cu înfocare revenirea la viaţă. Sigur că era o prostie. Dacă aş fi fost prinsă şi torturată de Gestapo, aş fi pus în pericol vieţile tuturor oamenilor care mă ajutaseră şi pe cele ale membrilor din grupul de partizani al lui Ruda. Seara ascultam BBC, care transmitea ştiri şi informaţii în cehă, precum şi mesaje codificate pentru grupurile din Rezistenţă. Pedeapsa pentru deţinerea unui aparat de radio cu frecvenţe de unde ultrascurte era moartea. Sute de oameni fuseseră împuşcaţi pe loc pentru săvârşirea acestui delict, dar alte mii ascultau programele transmise de la Londra şi pe urmă răspândeau ştirile.

Într-o seară, de la începutul lunii mai, am auzit la radio numele de cod al grupului lui Ruda şi am bănuit că cele câteva cuvinte care au urmat reprezentau semnalul pentru declanşarea acţiunii finale. Noaptea următoare a venit Ruda însuşi, plin de noroi din cap până-n picioare, şi a scos armele ascunse în spatele unui compartiment fals din debaraua uriaşă.

– Când o să vin data viitoare, războiul se va fi încheiat.

Apoi, pe 5 mai, emisiunea obişnuită de la Radio Praga a fost brusc întreruptă de zgomotul unor împuşcături, o voce nouă, foarte umană, a strigat „Veniţi cu toţii să daţi o mână de ajutor! Ne luptăm cu nemţii!" şi a făcut apel la întreaga populaţie din Praga să se ridice şi să lupte pentru eliberarea oraşului. Am alergat la fereastră şi am văzut mai mulţi bărbaţi, unii dintre ei cu arme în mâini, care fugeau deja pe străzi.

Oamenii au început să sape în subsoluri, sub mormanele de compost din grădini, în mijlocul rondurilor de flori. Şi-au spintecat saltelele şi canapelele bunicilor; au scos scândurile din podea.

Au fost deschise pivnițele secrete din fabrici și din depozite, chiar și sicriele din cimitir, iar armele ascunse acolo ani de zile au fost aduse la suprafață și distribuite rapid. Baricadele s-au întins pe străzi cu o viteză miraculoasă. Luptătorii pentru libertate și-au prins pe haine tricolorul – tradiționalele insigne ale libertății – și așa a început actul final al războiului, prima și ultima luptă pentru eliberarea orașului Praga.

Am ieșit în fugă din casă, m-am îndreptat spre un mare bulevard și m-am alăturat unui grup de tineri care luptau pe o baricadă. Curând însă, a devenit clar că n-aveam să mă disting în lupta armată. Dar nu conta. Existaseră prea multă moarte și crime în viața mea, așa că m-am dus în singurul loc în care puteam fi de folos, la centrul provizoriu al Crucii Roșii care fusese instalat într-un cinematograf dintr-un subsol, unde funcționa și cartierul general al Rezistenței pentru suburbia Dejvice. Acolo am dat peste oameni foarte diferiți de mulțimea curajoasă și hotărâtă de pe străzi.

Cartierul general era întesat mai ales de domni cu înfățișare de oameni prosperi, foști ofițeri ai armatei cehoslovace care fuseseră demobilizați în 1939. Acum, în ceasul al doisprezecelea, păreau dornici să stabilească un record personal al rezistenței împotriva nemților. Era evident că nu prea știau nimic despre strategia luptei de stradă. Stăteau cu orele în jurul unei mese și conversau pe îndelete despre teoria și tactica războiului, în vreme ce comandantul lor, un colonel care nu avea decât o vagă idee despre situația de afară, le dădea ordine fără noimă unor băieți de optsprezece ani ai căror tați și frați fuseseră uciși de nemți și care acum luptau și mureau pe baricade.

La centrul de prim ajutor, aproape toate infirmierele voluntare erau niște gospodine bine îmbrăcate din suburbii, care-și dedicau o mare parte din energie manifestărilor exuberante de patriotism și flirtului cu medicii și ofițerii, lăsând munca grea pe seama celor câteva infirmiere de profesie de la Crucea Roșie.

Centrul subteran asigura un singur serviciu important: era un post de depozitare și de distribuire a armelor, muniției, produselor medicale și proviziilor care erau aduse pe furiș din afară. Adesea, un

pensionar pe jumătate mort de foame se strecura afară, pe străzi, sub ploaia de gloanțe și ne aducea o pâine salvată din rația lui insuficientă, un pachet de țigări boțit sau o sticlă de rom de dinainte de război. Mai târziu, multe dintre aceste daruri prețioase au dispărut în sacoșele încăpătoare pe care infirmierele voluntare le aduceau cu ele din prudență.

Mica noastră rezervă de arme era pe sfârșite atunci când un grup din Rezistență care acționa în apropiere de gară ne-a comunicat că am putea face rost de mai multe dacă s-ar duce să le ia doi voluntari, de preferat două infirmiere de la Crucea Roșie. Exista un mare depozit de arme ascuns sub gară încă de pe vremea când nemții ocupaseră Cehoslovacia. Acum, muncitorii feroviari, dintre care mulți erau membri activi ai Rezistenței, reușeau să scoată pe furiș armele din gară chiar pe sub nasul nemților.

M-am oferit să mă duc și eu, și cineva mi-a întins o bonetă de infirmieră și mi-a prins cu ace de mânecă o banderolă cu crucea roșie pe ea.

– Mai avem nevoie de o persoană, a spus colonelul.

După câteva clipe de tăcere stânjenitoare, o femeie mai în vârstă, îmbrăcată în uniformă de infirmieră, a făcut un pas înainte.

– Mă duc eu, s-a oferit ea.

În stradă se dădeau lupte grele. A trebuit să alergăm de la un portal la altul și să traversăm în fugă mai multe intersecții. Bătrâna de-abia mai răsufla, dar n-a încetinit ritmul.

Apropiindu-ne de gară, l-am văzut pe șeful acesteia stând de vorbă cu doi soldați germani înarmați până-n dinți, care făceau de pază. Pe pavajul din fața lor se afla un imens coș de rufe de formă ovală. Avea mânere la ambele capete și era acoperit cu un cearșaf alb pe care cineva desenase o cruce roșie. Am apucat fiecare de un mâner, am ridicat coșul și ne-am îndepărtat. Imediat după ce am dispărut din vizorul lor, ne-am oprit și ne-am uitat sub cearșaf. Armele de pe fundul coșului erau acoperite cu un strat de cutiuțe, pachete cu vată și bandaje.

Drumul înapoi s-a dovedit destul de dificil. Nu puteam alerga cu un coș atât de greu între noi și a trebuit să ne strecurăm pe lângă clădirile din care gloanțele ricoșau în rafale, ca grindina.

Tocmai dădusem ultimul colţ şi ne apropiam de cartierul general, când aproape că ne-am ciocnit de un soldat german foarte tânăr înarmat cu o puşcă automată. Am rămas stană de piatră, iar infirmiera, înspăimântată, a dat drumul mânerului. Coşul s-a înclinat, a lovit caldarâmul şi din el s-a auzit un clinchet metalic. Soldatul a sărit înapoi, s-a ghemuit în spatele puştii şi, îndreptând-o mai întâi spre ea, apoi spre mine, a început să zbiere. M-am uitat la tovarăşa mea. Chipul de sub boneta albă era la fel de cenuşiu ca părul. O să leşine, m-am gândit eu. Dar, în clipa aceea, s-a pornit să vorbească pe tonul liniştitor pe care-l folosea în spital.

– Aducem înapoi nişte materiale medicale pentru răniţi, a spus ea într-o germană corectă. Vrei să-ţi dau o rolă de tifon? Îţi va prinde bine, să ştii.

A dezvelit coşul şi a scos din el un pachet. Tânărul în uniformă de soldat i l-a luat din mână ascultător, holbându-se la ea cu gura întredeschisă. Noi am apucat mânerele şi am parcurs cât am putut de repede cele câteva sute de metri care ne mai despărţeau de adăpost.

Îmi voi aminti mereu cu dragoste de femeia aceea. În cazul în care curajul reprezintă capacitatea de a-ţi înfrânge frica, atunci ea este cea mai curajoasă persoană pe care am întâlnit-o în viaţa mea.

Printre voluntarii care se bucurau de o oarecare faimă ieftină în cadrul centrului de Cruce Roşie se afla şi o fostă colegă de şcoală de-a mea, o femeie pusă la punct şi elegantă. Se vedea că avusese grijă de propria persoană în timpul războiului şi că evitase orice fel de probleme; chiar şi acum încerca să rămână într-un plan secund. Dar, pentru că situaţia din stradă de înrăutăţise, postul nostru de prim ajutor se umpluse şi eram extrem de ocupaţi. Atunci m-a văzut dându-i un pahar cu apă unui soldat german şi mi-a reproşat:

– Dacă n-aş şti că ai fost prizonieră într-un lagăr de concentrare, aş face tot posibilul să plăteşti pentru asta. N-ai auzit ce a zis doctorul? Îngrijeşte-i pe cehi şi lasă-i pe nemţi să se ducă naibii!

A fost prima dată când mi-am dat seama de devastarea, de profunda corodare pricinuită sufletelor noastre de război. Divizase oamenii de parcă le-ar fi aplicat o lovitură de cuţit, iar rana aceea avea nevoie de mult timp pentru a se vindeca.

Deşi pierduseră războiul, iar armata rusă era pe urmele lor, trupele germane, Gestapoul şi oamenii din SS au declanşat în Praga o luptă feroce. Mai ales detaşamentele SS erau hotărâte să profite la maximum de ultimele zile în care mai deţineau puterea. Chiar şi în timp ce fugeau din oraş, au găsit vreme să sară din tancuri în cartierele relativ liniştite de la periferie, să dea buzna în subsolurile în care se ascundeau femeile, copiii şi bătrânii şi să-i împuşte pe toţi. Tot mai multe trupe SS dotate cu blindate grele descindeau zilnic în oraş. Lipsa de arme şi de muniţie devenea critică.

În a cincea zi a răzmeriţei, când lupta noastră nu mai era nimic altceva decât o încercare de a câştiga timp, o coloană de tancuri însemnate cu stele roşii a apărut brusc pe străzile devastate. Din ele au sărit pe caldarâm nişte bărbaţi blonzi, căliţi în luptă şi înarmaţi cu mitraliere. Nu le-au trebuit mai mult de câteva ore pentru a-i pune pe fugă pe nemţi.

Oamenii au ieşit în valuri pe străzi pentru a-i saluta şi îmbrăţişa pe eliberatori, chemându-i în casele lor şi oferindu-le tot ce aveau mai bun. Fetele frumoase au acoperit tancurile cu flori şi au urcat în camioanele blindate. Ruşii au râs şi au scos acordeoanele. Lumea s-a umplut de mireasma florilor, de muzică şi de bucurie.

După ce, în cele din urmă, germanii s-au retras, pentru prima dată am putut ieşi afară fără să-mi fie frică. Cu o zi înainte, un glonţ îmi zdrelise piciorul şi mergeam cu o oarecare dificultate. Am ieşit şchiopătând din casă şi am mers pe o potecă îngustă pe care o numeam „gaură de şoarece". Fusese croită printre tufele de liliac, spre malul râului. Aerul era calm, parfumat de florile de liliac, şi doar când şi când câte o împuşcătură răsuna atunci când oamenii care cercetau parcurile şi podurile îi descopereau pe ultimii nemţi în ascunzătorile lor.

Am ieşit pe Klarov, în spaţiul deschis de dinaintea podului. Nu se vedea niciun suflet de om, doar Praga se întindea deasupra şi în jurul meu, ca într-o îmbrăţişare. Era chiar înainte de asfinţit, când contururile devin pentru scurt timp precise şi clare, iar culorile sunt mai strălucitoare şi ne amintesc că noaptea e scurtă, că întunericul se lasă şi pe urmă dispare. M-am mai depărtat câţiva

pași și am văzut, mai jos de pod, un bărbat în uniforma neagră a trupelor SS, care zăcea într-o baltă de sânge negru. Praga scânteia și se arcuia deasupra acelei bălți negre, a acelui lucru negru care zăcea în ea, acum inofensiv, iar eu mi-am zis: „Acum, în clipa asta și în acest loc, războiul s-a terminat pentru că el este mort, iar eu sunt vie."

Așa s-a sfârșit acest război lung și sinistru care refuză să fie uitat. Viața a mers mai departe. A continuat în ciuda morților și a viilor, deoarece războiul acesta fusese unul căruia nimeni nu-i supraviețuise cu adevărat. Războiul nimicise ceva foarte important și prețios, un lucru care murise poate de groază, de foame sau pur și simplu de dezgust – cine știe? Am încercat să-l îngropăm rapid, pământul l-a acoperit, iar noi i-am întors nerăbdători spatele. La urma urmei, viața noastră reală de-abia începea, iar ceea ce aveam să facem cu ea depindea numai de noi.

Oamenii se târau afară din ascunzători. Se întorceau din păduri, din închisori și din lagărele de concentrare și singurul lor gând era „S-a terminat; totul s-a terminat". Îmi amintesc de un băiat ai cărui saboți de lemn au trebuit îndepărtați printr-o intervenție chirurgicală deoarece picioarele lui crescuseră în timp ce fusese încălțat cu ei. Îmi aduc aminte de Eliska, care trecuse prin Auschwitz de două ori, scăpase de tot atâtea ori de camera de gazare și pe urmă se întorsese pe jos la Praga. Acolo s-a așezat în fața statuii Sfântului Venceslas, a sărutat pământul și a leșinat. Ambulanța a dus-o la spital, unde a murit după o săptămână pentru că nu mai avea plămâni. Și de domnul Lustig, care petrecuse tot războiul ascuns într-o debara și aproape că își pierduse vederea. Dar fusese norocos; supraviețuise. Apoi, în timpul răzmeriței, a ieșit pentru prima dată la lumina zilei și, după câțiva pași, a fost împușcat în cap.

Unii s-au întors acasă tăcuți, iar alții au vorbit fără încetare, de parcă vorbitul despre un anumit lucru l-ar fi putut face să dispară. De fapt, adevărul este exact invers: odată ce lucrurile și gândurile sunt exprimate și descrise, ele dobândesc o nouă realitate, ca și cum atribuirea de cuvinte le transferă și o parte din propria noastră ființă. După aceea, nu ne mai dau voie să le lăsăm în urmă.

În timp ce anumite voci vorbeau despre moarte şi flăcări, despre sânge şi spânzurători, în fundal, un cor format din mii de alte voci repeta neobosit: „Ştiţi, şi noi am suferit... Nimic altceva decât lapte smântânit... Fără unt pe pâine..."

Uneori, un supravieţuitor al lagărelor de concentrare, murdar şi desculţ, îşi lua inima-n dinţi, bătea la uşa prietenilor antebelici şi întreba:

– Scuzaţi-mă, mai aveţi cumva lucrurile pe care vi le-am dat spre păstrare?

Iar prietenii răspundeau:

– Cred că e o greşeală, nu ne-ai lăsat nimic, dar intră oricum!

Apoi îl invitau în salon, unde se afla covorul lui, şi-l serveau cu ceai în ceştile care-i aparţinuseră bunicii sale. Supravieţuitorul le mulţumea, sorbea din ceai şi se uita la tablourile lui agăţate pe pereţi. Pe urmă, îşi spunea singur: „Ce contează? Atâta timp cât suntem în viaţă, ce importanţă mai are?"

Alteori, lucrurile nu mergeau la fel de bine. Prietenii antebelici nu-l serveau cu ceai şi nu vorbeau despre niciun fel de confuzie. Doar râdeau şi exclamau uimiţi:

– Fii serios, chiar crezi că ţi-am păstrat lucrurile în tot timpul ăsta, expunându-ne atâtor riscuri, doar pentru a ţi le înapoia acum?

Iar supravieţuitorul râdea şi el, uimit de propria prostie, se scuza politicos şi pleca. Ajuns în stradă, râdea din nou pentru că era primăvară şi soarele strălucea deasupra lui.

Se mai întâmpla şi ca supravieţuitorul să aibă nevoie de un avocat pentru a recupera documente pierdute şi îşi aducea aminte numele unuia care reprezentase pe vremuri mari companii evreieşti. Se ducea la el şi se aşeza pe scaunul somptuos dintr-un colţ al sălii de aşteptare elegante, bucurându-se de bunul-gust şi de luxul din jur şi urmărind cu privirea mişcările grăbite ale unor secretare drăguţe. Până când una dintre aceste fete frumoase uita să închidă uşa şi vocea sonoră a avocatului bubuia dinăuntru: „Ai fi crezut că am scăpat definitiv de ei, dar nu, e imposibil să le faci de petrecanie – nici chiar Hitler n-a reuşit s-o facă. Zi de zi, tot mai mulţi se târăsc înapoi, ca şobolanii..." Iar supravieţuitorul se ridica în tăcere şi se strecura afară din sala de aşteptare, de data

aceasta fără să mai râdă. Coborând scările, ochii i se umezeau de parcă l-ar mai fi supărat încă fumul împrăştiat de coşurile din Auschwitz.

Prietenii de la ţară trimiteau invitaţii. Vino pe la noi! Vrem să te hrănim. Avem de toate! Supravieţuitorul ajungea în sat şi nu-i venea să-şi creadă ochilor. Gospodăria era de două ori mai mare decât fusese înainte de război. În bucătărie se afla un frigider, iar pe hol o maşină de spălat. Pe podele, covoare orientale, iar pe pereţi, picturi originale. Cârnaţii erau serviţi pe tăvi de argint, iar berea în pahare din sticlă şlefuită. Gospodarul se trăgea de mustăţi şi îşi făcea griji: „N-are rost să tăgăduim – ne-a mers bine în timpul războiului. Oamenii trebuiau să mănânce, nu? Şi dacă-ţi puneai puţin mintea la contribuţie... Dar acum lucrurile stau altfel... Atâta timp cât comuniştii nu pun mâna pe putere..."

Mi-a luat ceva vreme până ce mi-am făcut curaj şi m-am dus în satul Hut, unde ne petreceam de obicei vacanţele. Casa noastră de la ţară era pentru mine la fel de importantă ca apartamentul din Praga, poate chiar mai importantă datorită amintirilor frumoase legate de ea. Îmi era greu să mă întorc singură acolo, numai eu mai rămăsesem din toată familia. La dus, mi s-a părut că trenul merge prea repede, că aerul era fierbinte şi înăbuşitor, capul îmi pulsa, iar stomacul mă durea. În Beroun, unde a trebuit să schimb trenul, m-a cuprins o nelinişte atât de mare, încât am fost pe punctul să mă întorc în Praga. În cele din urmă, am ajuns la Hut şi am parcurs şovăind drumul de la gară până în sat, zărind de departe ferestrele în care, altădată, o vedeam pe mama cum se uita afară, vie şi fericită.

Pomii din livadă înfloriseră deja şi nu se vedea nimeni în jur. Uşa casei era încuiată. Am sunat şi, după o vreme, mi-a deschis un bărbat gras şi nebărbierit, s-a holbat la mine o clipă şi pe urmă a strigat:

– Deci te-ai întors! O, nu! Asta ne mai lipsea!

M-am răsucit pe călcâie şi am intrat în pădure. Am stat acolo trei ore, până la următorul tren spre Praga, şi m-am plimbat pe pământul acoperit de muşchi, pe sub brazi, ascultând cântecul păsărilor.

Poate că totul ar fi fost altfel dacă războiul nu s-ar fi terminat primăvara, ci toamna. Ploaia şi noroiul i-ar fi forţat pe oameni să meargă cu ochii în pământ. Dar primăvara anului 1945 a fost atât de frumoasă, Praga, cu grădinile ei splendide, era atât de strălucitoare, încât am devenit orbi la umbrele ameninţătoare şi la avertizările legate de un viitor nedesluşit.

Îmi petreceam zilele hoinărind prin Praga şi poticnindu-mă de bolovanii din pavajul sfărâmat. Uneori întâlneam oameni care-mi întorceau spatele, în schimb alţii mă luau acasă la ei, mă hrăneau şi, îngrijoraţi, îmi puneau întrebări serioase. Odată, am întâlnit-o pe croitoreasa mamei mele, care a izbucnit în lacrimi, m-a luat de mână şi m-a dus în atelierul ei. Acolo, mi-a confecţionat pe loc o rochie din tot felul de rămăşiţe pe care le păstrase din timpul războiului. N-a încetat însă nicio clipă să plângă.

Ascultam în fiecare zi radioul, dornică să aflu veşti despre prizonierii eliberaţi. Din când în când, apărea câte un nume cunoscut. Odată, vocea din eter a anunţat: „Fratele Ervin Bloch a sosit în Praga şi organizează întoarcerea prizonierilor..."

Ervin Bloch era numele tatălui meu. Chipul lui alb şi emaciat mi-a apărut în faţa ochilor aşa cum l-am văzut ultima oară, după ce am coborât din tren în gara din Auschwitz. Făcea parte dintr-un grup de oameni care urmau să moară. Ochii lui spuneau: Adio, ai grijă de mama ta. Dar mama a fost smulsă de lângă mine câteva minute mai târziu, iar atunci când am alergat după ea, un soldat înarmat cu o puşcă mitralieră m-a înşfăcat de umăr şi m-a trântit la pământ. Chipeşul doctor Mengele făcuse deja semn cu capul şi mama a fost înghiţită de şarpele cu mii de capete care dispărea în clădirea fără ferestre din depărtare. M-am ridicat din ţărână, uluită. N-am mai văzut decât braţele mamei, pe care le întindea spre mine de parcă s-ar fi înecat. Soldatul cu puşca mitralieră încă se mai afla acolo şi am ţipat la el:

– Ce-o să se întâmple cu ei? Ce faceţi cu ei?

Dar n-a făcut altceva decât să rânjească în bătaie de joc:

– Gura! Nu se întâmplă nimic. O să-i vezi iar după câteva ore.

Apoi o fată îmbrăcată cu o cămaşă vărgată şi capul ras a trecut pe lângă mine şi mi-a şoptit:

– Să nu-l crezi. N-o să-i mai vezi niciodată. Îi ard pe toţi.

În clipa aceea, lumea întreagă a explodat cuprinsă de foc şi de fum, iar focul mi-a ars creierul şi l-a transformat în cenuşă. Nu mi-a mai rămas din el decât o singură celulă. Celula aceea a pâlpâit ca un semnal luminos săptămâni la rând, şi, de fiecare dată când se aprindea, îmi lumina chipul mamei şi al tatălui în timp ce ei se prăbuşeau, cu braţele întinse, în mijlocul flăcărilor.

Şi acum tata se întorcea acasă! Era oare posibil să mai fie în viaţă? Să fi fost oare salvat, printr-un miracol, în ultimul moment? Am sărit de pe scaun şi, într-o clipă, am fost în stradă, şchiopătând la vale, spre postul de radio. Transportul public nu fusese încă restabilit în haosul care pusese stăpânire pe oraş, aşa că aveam un drum lung de făcut.

La vreo două blocuri distanţă am văzut că strada era înţesată de oameni care încercau să intre în sediul postului de radio, în unicul centru de informaţii legate de cei care dispăruseră. M-am uitat disperată la zidul impenetrabil de spinări; trebuia să intru cumva în clădire. Apoi, brusc, câţiva oameni m-au privit şi s-au dat de bunăvoie la o parte. Capetele s-au întors pe rând şi, încet, s-a deschis în faţa mea o potecă. Cineva mi-a dat chiar un brânci uşor, aşa că am zburat până în faţa mulţimii cu viteza glonţului. Însuşi bărbatul care stătea de pază la uşă s-a uitat o dată la mine şi pe urmă a deschis-o.

După puţin timp, mă aflam într-un birou mic, alături de omul care răspundea de emisiunea despre prizonierii eliberaţi. Era îngrozitor de slab, capul lui părea un craniu acoperit de piele, şi îşi ţinea ochii pe jumătate închişi din cauza oboselii. S-a gândit un moment şi a spus:

– N-am niciun moment liber în toată emisiunea. Primesc apeluri de la sute de oameni care mă imploră să includ cel mai scurt mesaj cu putinţă. E imposibil; pur şi simplu nu există timp. Dar stai jos. Aşteaptă. Poate că o să pot strecura câteva cuvinte la un moment dat.

Am rămas în postul de radio ore în şir. Din când în când, vocea din difuzor repeta numele tatălui meu şi-l ruga să sune la postul

unde-l aştepta fiica lui. Dar n-a sunat nimeni. Bărbatul numai piele şi os se mai întorcea spre mine, iar în cele din urmă mi-a zis:

– Ascultă, n-are rost să-ţi pierzi speranţa. Târziu în noapte, transmit un buletin de ştiri pe care îl ascultă toţi prizonierii. O să menţionez din nou numele tatălui tău şi, dacă e în viaţă, sunt sigur că o să răspundă. Du-te acasă. Te sun dacă aflu ceva.

M-am întors în apartamentul gol din Dejvice, în care-mi petreceam nopţile, şi, ghemuită în scaunul de lângă radio, am ascultat vocea care rostea numele unui tată care nu mai era viu de multă vreme şi care nu avea în comun decât numele cu străinul care se întorsese acasă. Dar, după două zile, a sunat telefonul.

– Din păcate, n-am reuşit să-ţi găsim tatăl, mi-a comunicat vocea blândă, dar am primit astăzi o scrisoare de la un anume Rudolf Margolius. A evadat de la Dachau, iar americanii l-au numit comandant al unui lagăr de foşti prizonieri din Garmisch-Partenkirchen, fiind însărcinat cu repatrierea acestora. A ascultat buletinul meu de ştiri şi mi-a trimis un raport despre situaţia din lagăr. Dar a întrebat mai ales de tine. Numele tău e Heda, nu? Ascultă din nou în seara asta, iar eu o să-i răspund.

Am rămas cu mâna încleştată pe receptor, incapabilă să scot un sunet. Omul amabil de la celălalt capăt al firului a râs puţin şi mi-a urat:

– Baftă.

Luni de zile, încercasem, fără prea mare succes, să mă gândesc cât mai puţin la Rudolf şi să sper cât mai puţin, ştiind cât de slabă era şansa ca amândoi să fi supravieţuit. Mă temeam că dezamăgirea provocată de neîmplinirea acelei speranţe ar fi fost mult prea greu de suportat.

Şi totuşi Rudolf era viu! Rudolf, cel mai bun om din lume, bărbatul meu, bărbatul alături de care aş fi vrut să-mi petrec tot restul vieţii.

Am pus jos receptorul şi, ca de fiecare dată când mă copleşea emoţia, am ieşit să fac o plimbare. Am intrat într-un parc şi am început să devastez un rond de flori. Doi copii, un băieţel şi o fetiţă mai mare, se opriseră pe alee şi-mi urmăreau mişcările cu un aer dezaprobator.

– N-ar trebui să culegi lalelele, a zis băiețelul. Nu e voie.

– O, ba da, eu am voie. Cel puțin azi. Sărbătoresc.

– Ce sărbătorești? a întrebat fetița. Terminarea războiului?

M-am gândit un moment.

– Nu, am spus eu. Începutul păcii.

În seara aceea, am stat lipită de radio, gândindu-mă că, în același moment, undeva într-un lagăr din munți, Rudolf stătea și asculta și el, auzind aceeași voce, aceleași cuvinte.

Vocea a rostit: „Îi mulțumim lui Rudolf Margolius pentru raportul său și suntem bucuroși să-i spunem că..."

Mult mai târziu am aflat că Rudolf nu auzise decât primele trei cuvinte, apoi în Garmisch a avut loc o pană de curent care a redus la tăcere radiourile și i-a lăsat întrebarea fără răspuns. Începând cu noaptea aceea, cehii din lagărul lui și-au petrecut orele saturate de plictiseală încercând să ghicească dacă eu eram într-adevăr Heda despre care se vorbise în emisiune. Repatrierea din Garmisch s-a încheiat pe la mijlocul lui iunie, iar Rudolf s-a întors la Praga odată cu ultimul grup de prizonieri. Când au ajuns la gară, nu s-a dat nimeni jos din tren. Au rămas în picioare la geamuri și în cadrul ușilor, urmărind cum Rudolf formează numărul postului de radio dintr-o cabină telefonică de pe peron. Când a închis, i-au strigat:

– A fost Heda?

Rudolf a dat din cap afirmativ și numai după aceea au sărit din vagoane și au plecat în grabă spre casele lor.

La două luni după eliberare, oamenii au încetat să se mai bucure şi să se mai îmbrăţişeze. Nu mai dădeau de pomană alimente şi îmbrăcăminte, ci le vindeau pe piaţa neagră. Cei care-şi compromiseseră integritatea în timpul ocupaţiei au început acum să-şi facă planuri şi calcule, să se urmărească şi să se spioneze reciproc, să-şi acopere urmele în dorinţa de a-şi pune la adăpost bunurile pe care le dobândiseră prin colaborarea cu nemţii, prin laşitate şi denunţ sau prin jefuirea caselor părăsite de evreii deportaţi. Sentimentul de vină şi teama de răzbunare le-au alimentat curând ura şi suspiciunea îndreptate în special asupra victimelor reale ale ocupaţiei: opozanţii activi şi pasivi, partizanii, evreii şi prizonierii politici; oamenii cinstiţi care rămăseseră fermi pe poziţie şi nu-şi trădaseră principiile chiar cu preţul persecuţiei. Inocentul a devenit un reproş viu şi o potenţială ameninţare pentru cel vinovat.

Acum, aceşti supravieţuitori, epuizaţi de cozile interminabile la documente, cartele şi hrană, dezgustaţi de jalnicele altercaţii cu birocraţii şi profitorii, începuseră să-şi facă griji serioase în legătură cu viitorul ţării. Pentru mulţi, devenise evident faptul că, în timp ce răul se dezvoltă singur, la bine se ajunge prin strădanii mari, iar păstrarea lui presupune un efort neobosit. Pe de altă parte, trebuia să ne stabilim ţeluri clare şi îndrăzneţe şi să ne unim forţele pentru a le atinge. Problema consta în faptul că fiecare avea propria lui viziune asupra acestor ţeluri.

Pentru toţi cei dezrădăcinaţi de război, cea mai importantă grijă era locuinţa. Partizanii care trăiseră în pădure pe tot parcursul

războiului, văduvele celor executați, care dormiseră ani de zile pe podelele subsolurilor, şi supraviețuitorii bolnavi întorşi din lagărele de concentrare îşi petreceau zilele la cozile din fața Administrației locative, în vreme ce măcelarii, băcanii şi alți profitori intrau pe uşa din spate şi erau primiți înaintea celorlalți. Cei mai mulți aveau deja apartamente confortabile, dar acum ajunseseră bogați şi voiau unele mai bune. Exista în Praga un număr de apartamente goale, abandonate de nemți, frumos decorate, care aparținuseră cândva evreilor. Oare nu aceşti măcelari şi băcani îi aprovizionaseră pe birocrații din primărie cu carne şi făină în timpul războiului? Oare nu erau ei acum îndreptățiți să beneficieze de puțină recunoştință pentru eforturile depuse?

Între timp, în sala de aşteptare, un funcționar țipa la femeile care stăteau acolo şi plângeau:

– Ce vreți să fac? V-ați întors atât de multe – cum credeți că putem găsi adăpost pentru toate? Vă aşteptați la miracole?

Iar oamenii ieşeau afară, umiliți, furioşi, cu pumnii încleştați.

M-am gândit adesea că mulți s-au îndreptat spre comunism nu atât ca semn de revoltă împotriva sistemului politic existent, cât mai ales din cauza deznădejdii care a pus stăpânire pe natura umană mai ales după război. Pentru că oamenilor le este imposibil să renunțe la umanitate, ei dau vina pe ordinea socială în care trăiesc; ei condamnă condiția umană.

În final, m-am trezit cu un apartament înaintea domnului Boucek, proprietarul unui magazin avicol, pe care-l văzusem adesea stând la taclale cu funcționarii de la Administrația locativă. Evident că el căuta ceva luxos, în vreme ce eu doream doar un acoperiş deasupra capului.

Într-o seară, chiar înainte de terminarea programului, am intrat în biroul preşedintelui Administrației locative ținând în mână o sacoşă care conținea toată averea mea, în principal daruri primite de la prieteni, şi am declarat că intenționez să dorm chiar acolo deoarece nu aveam unde să mă duc. Era adevărat. Îmi petrecusem ultimele nopți în diverse adăposturi improvizate pentru persoanele deportate. Înainte de asta, folosisem magazia cunoştințelor mele care voiseră să-mi ofere un loc în care să stau;

decisesem că nu voi mai profita de răbdarea lor. În plus, credeam că, după atâţia ani, venise timpul să dorm în propriul meu pat.

Preşedintele Administraţiei locative a început să spumege, dar nu i-am dat nicio atenţie. Mi-am scos tacticoasă obiectele din sacoşă: un calup de săpun, apoi o periuţă de dinţi şi un pahar. Lângă ele am întins un şervet alb, iar pe el am aşezat o felie de pâine, o bucată de brânză şi o sticlă de lapte. Am pus pe spătarul unui scaun din birou un prosop şi cămaşa de noapte. Apoi m-am aşezat în scaunul preşedintelui, mi-am turnat un pahar de lapte şi am muşcat din pâine. Preşedintele încă tuna şi fulgera. Am terminat de mâncat şi, foarte încet, mi-am scos pantofii. Apoi am descheiat primul nasture de la bluză, rugându-mă în gând să se întâmple ceva, orice. Am descheiat al doilea nasture. Faţa preşedintelui s-a făcut roşie. Şi-a şters sudoarea de pe gât şi a ieşit din birou ca din puşcă.

Mi-am întins picioarele pe un alt scaun, am aprins o ţigară – un alt cadou nepreţuit – şi am aşteptat. Ceva mai târziu s-a auzit o bătaie în uşă şi, după ce am rostit o invitaţie amabilă, prin deschizătură s-a ivit scăfârlia chealǎ a preşedintelui. Observând că pregătirile pentru noapte nu merseseră mai departe, a scos un suspin de uşurare, i-a făcut un semn persoanei din spatele lui şi a intrat. A fost urmat imediat de sluga lui, un funcţionar care-mi spusese de mai multe ori până atunci că îmi înţelegea situaţia şi că ar fi fost bucuros să mă ajute, dar nu-mi putea da un apartament pentru că nu avea niciunul. Acum mi-a întins o foaie de hârtie şi mi-a comunicat:

– Dacă vă dăm acum acest act, ca să vă puteţi muta mâine, sunteţi amabilă să plecaţi?

Am semnat actul, mi-am terminat laptele şi am întrebat dacă voiau să împart cu ei ceea ce mai rămăsese în sticlă. Au refuzat politicos, iar preşedintele mi-a împăturit lucrurile şi le-a pus înapoi în sacoşă. Am luat sacoşa şi actul şi m-am dus să văd casa în care urma să locuiesc. Cred că Administraţia locativă a fost în cele din urmă închisă din cauza corupţiei, dar nu sunt sigură.

Apartamentul era atât de mic, încât, doi ani mai târziu, pe când aşteptam un copil, Rudolf a trebuit să se ocupe de gătit pentru că eu nu încăpeam între aragaz şi perete. Dar aveam o mulţime de rafturi pentru cărţi şi soarele strălucea în casă toată ziua. Prietenii

au venit în vizită, ne-au adus căni, veselă, pături şi perne şi, până la sfârşitul verii, apartamentul a devenit căminul nostru.

Rafturile s-au umplut cu cărţi de politică şi economie, vechi şi rupte, pentru că Rudolf studia încontinuu, şi cu o mulţime de pamflete tipărite pe hârtie ieftină, pe care le-am devorat pur şi simplu. Acestea mi-au oferit răspunsuri atât de clare şi de simple la cele mai complicate întrebări, încât mi se părea mereu că trebuia să existe undeva o greşeală.

Nedreptatea, discriminarea, mizeria şi războiul, am citit eu în ele, îşi aveau originea în faptul că cei câţiva oameni care exercită puterea nu doresc să renunţe la impulsul acaparator care-i mână, la exploatarea clasei muncitoare şi la voluptatea pe care le-o procură dominaţia asupra lumii. De îndată ce clasa muncitoare – creatorii valorii – înţelege ce anume trebuie făcut, ea îi răstoarnă de la putere pe exploatatori şi pe acoliţii lor, îi reeducă şi pe aceştia, şi pe ea însăşi şi împărăţia cerurilor coboară pe pământ. Adevăraţii duşmani ai omului profită de pe urma celor care asudă şi au bătături în palme. Dacă împărţim bogăţiile lumii în mod egal şi ne dedicăm muncii, fiecare potrivit capacităţilor sale, societatea va avea grijă ca nimănui să nu-i lipsească nimic.

Nu vom mai lupta unii împotriva altora pentru o felie mereu mai mare din plăcinta economică. Ne vom uni eforturile şi vom realiza pentru toată lumea fericire şi prosperitate. Solul aparţine oamenilor care-l ară, iar fabricile celor care muncesc în ele. Sigur că, la început, va fi necesară luarea unei atitudini ferme faţă de bogătaşi; cei aflaţi la putere nu vor renunţa de bunăvoie la privilegiile lor. Dar, după statornicirea noii orânduiri, chiar şi capitalistul va înţelege că evoluţia în direcţia unei societăţi mai bune nu poate fi oprită. În cele din urmă, nedorind să rămână în urmă, se va alătura şi el efortului nostru. Vom fi cu toţii fraţi, indiferent de limbă sau de rasă. Numai capitalismul dă naştere la rasism; într-o societate socialistă toţi oamenii sunt egali. Democraţia, o idee progresistă la momentul apariţiei ei, a degenerat şi şi-a epuizat rolul jucat în istorie; astăzi, le oferă capitaliştilor oportunitatea de a exploata, iar celor fără loc de muncă ocazia de a cerşi. Economia capitalistă conduce inevitabil la criză, iar criza la

fascism şi război. Burghezia a adus omenirea în pragul distrugerii. Vreţi să vedeţi încă un război peste un deceniu sau două? Ultimul război, o catastrofă nucleară? Oare nu e momentul să schimbăm lumea?

Să ieşim în lume şi să-i convingem şi pe ceilalţi, să le explicăm ideile şi ţelurile noastre. Nu dorim să forţăm oamenii să se schimbe; trebuie să vadă ei înşişi lumina şi să înveţe din experienţa proprie. Noi nu putem face altceva decât să-i ajutăm să înţeleagă prin răspândirea ideilor noastre – singurul adevăr ştiinţific.

De ce au loc războaie? Vezi paginile 45-47! Ce anume provoacă crizele economice? Vezi pagina 66! Există Dumnezeu? Ce este adevărul? Marxismul furnizează răspunsuri la toate aceste întrebări şi oferă soluţii pentru problemele care chinuie omenirea încă din zorii istoriei. Marea schimbare pe care o aşteptăm se află la îndemâna noastră. Oamenii pot modifica condiţiile în care trăiesc prin această schimbare, omul însuşi se va transforma în cele din urmă.

Prietenii – tineri cu toţii – veneau să ne viziteze în micul nostru apartament. Pentru că nu exista un loc mai bun, se aşezau pe podea şi se angajau în dezbateri până dimineaţa. Până la urmă, nu prea mai rămânea aproape nicio opinie care să nu fie susţinută de cineva sau vreo idee pe care nimeni să n-o propună. De obicei, eu stăteam într-un colţ şi doar ascultam. Nu ştiam nimic despre politică şi cu atât mai puţin despre economie. Dar am început să înţeleg că viaţa devenise politică şi că politica devenise viaţă. Nu mai ajungea să spui: „Nu-mi pasă, nu vreau decât să fiu lăsat în pace."

Ori de câte ori cineva apăra principiile democraţiei în care fusesem educată să cred, ceva din mine ţipa: „Da, aşa stau lucrurile!" Dar pe urmă, când ascultam obiecţiile, deveneam nesigură. Principiile pe baza cărora fusese fundamentată Cehoslovacia antebelică, idealurile umaniste şi democratice ale lui Thomas G. Masaryk, erau doar o iluzie nerealistă. Democraţia noastră permisese ascensiunea partidelor fasciste şi naziste, care, în final, o distruseseră. Cel mai rău era că nu reuşise să apere ţara împotriva lui Hitler. După München, unde perfizii noştri aliaţi ne lăsaseră de izbelişte, guvernul democratic capitulase fără luptă în faţa nemţilor.

Voiam noi oare să repetăm aceleaşi greşeli şi să trăim o nouă versiune a evenimentelor de la München? Cine ne vânduse lui Hitler? Aliaţii noştri, capitaliştii occidentali. Cine ne oferise ajutorul atunci când toate celelalte ţări ne abandonaseră? Uniunea Sovietică. Cine eliberase Praga în timp ce armata americană urmărea totul de la Plzeň, aflat la vreo cincizeci de kilometri depărtare? Uniunea Sovietică.

Odată, doi prieteni pe care Rudolf îi cunoştea din copilărie s-au întâlnit la noi acasă. Tatăl lui Zdenek, un muncitor care fusese ani de zile şomer înainte de război, intrase în Rezistenţă imediat după ocupaţie. Nemţii îl arestaseră, apoi îl executaseră. Zdenek însuşi petrecuse anii războiului alături de partizani. În timpul războiului suferise degerături la picioare şi acum şchiopăta, dar atunci când intra într-o încăpere aducea cu el siguranţa de sine şi forţa celui pentru care vicisitudinile reprezintă o provocare, o ocazie de a-şi măsura puterile, de a vedea cât de departe poate împinge limitele voinţei, ale personalităţii şi ale omeniei. Zdenek fusese acceptat în Partidul Comunist undeva în pădure, într-un cort, la lumina lumânărilor, ţinând în mâini o puşcă mitralieră.

Celălalt prieten era Franta, unul dintre cei care refuzaseră să mă ajute în primele zile de după evadarea mea din lagăr. Supravieţuise războiului trăind retras, în linişte, la Praga. Nu săvârşise nicio faptă dezonorantă. Nu colaborase cu naziştii şi nu denunţase pe nimeni. Dar nici nu-şi asumase vreun risc. Deşi îşi terminase serviciul militar înainte de război ca ofiţer în armata cehoslovacă nu-i trecuse niciodată prin minte să intre în Rezistenţă. A trăit până la sfârşitul războiului ca un animal care hibernează. Nu a câştigat nimic, dar nici n-a pierdut mare lucru.

Mai târziu, mi-am amintit adeseori conversaţia dintre aceşti doi bărbaţi. Toate argumentele lui Franta în favoarea democraţiei îmi păreau juste şi rezonabile. Dar argumentele lui Zdenek în favoarea comunismului erau susţinute de forţa personalităţii şi a experienţei lui de viaţă. Tot ce spunea părea puternic şi convingător doar pentru că el rostise acele lucruri. Ascultându-l, aproape că m-am simţit ruşinată că fusesem de acord cu adversarul lui, Franta, care era atât de raţional şi de prudent şi care nu uita niciodată cine

avea în mână pâinea şi cuţitul. Era de neconceput să-i ţii partea lui Franta în această confruntare dintre prudenţă şi curaj. În seara aceea, ca de obicei, dezbaterea s-a încheiat cu un dezacord total. Doar conflictul dintre ei doi a fost neobişnuit de acerb. Nu era vorba numai de o încleştare între două concepţii, ci de una între două lumi, două categorii incompatibile de concepte, sentimente şi viziuni.

Mult mai târziu, în timpul chinuitoarei confuzii din anii 1950, când am încercat, prosteşte, să identific cu precizie momentul în care entuziasmul şi bunele noastre intenţii ne-au trădat, când am făcut primul pas spre dezolare şi distrugere, m-am gândit la seara aceea. Rudolf i-a ascultat cu atenţie pe cei doi şi a intervenit doar de câteva ori. Dar am observat că, în inima lui, era întru totul de acord cu Zdenek, în parte, desigur, pentru că nu-l iertase pe Franta pentru comportamentul lui laş faţă de mine. Dacă raţiunea lui încă mai ridica obiecţii împotriva argumentelor lui Zdenek, Rudolf se hotărâse totuşi să le ignore. Pe vremea aceea, comuniştii continuau să pună accentul pe fundamentul ştiinţific al ideologiei lor, dar ştiu că, în Cehoslovacia, drumul care i-a condus pe mulţi în rândurile acestora a fost pavat cu emoţii pozitive şi puternice.

Rudolf era un om tăcut şi serios, complet lipsit de egoism. Experienţa lagărelor de concentrare şi ocupaţia îl afectaseră mai mult decât pe alţii. Nu a putut trece niciodată peste umilinţa faptului că el – un tânăr sănătos, un ofiţer al armatei cehoslovace – acceptase să fie aruncat într-un lagăr fără să opună rezistenţă şi că urmărise neputincios cum oamenii fuseseră ucişi în jurul lui. Îşi riscase deseori viaţa pentru a-şi ajuta camarazii – ei înşişi mi-au povestit asta –, dar amintirea neputinţei şi un sentiment al vinovăţiei nu au încetat niciun moment să-l chinuiască. Acum credea mai mult ca oricând că fiecare individ ar trebui să contribuie la binele comun, dar se îndoia că acest obiectiv ar putea fi atins prin mijloace care eşuaseră mai înainte atât de lamentabil.

Cam la o săptămână după ce Zdenek şi Franta îşi petrecuseră seara împreună cu noi, Rudolf m-a luat cu el şi ne-am dus în vizită la prietenii lui, nişte intelectuali comunişti care locuiseră în Uniunea Sovietică în timpul războiului. Era vorba de un cuplu de

vârstă mijlocie care avea o casă frumoasă, mobilată cu gust, într-un stil foarte neproletar. Erau doi oameni educaţi, foarte amabili, şi m-am simţit ca acasă alături de ei. Femeia a discutat cu mine despre gospodărie şi mi-a sugerat mai multe moduri de preparare a cărnii de porc din conservele care ajungeau la noi prin fondul de ajutor al Naţiunilor Unite, astfel încât mâncarea să aibă gustul cu care eram obişnuiţi. I-am rugat să ne povestească despre viaţa lor din Uniunea Sovietică. Cu lacrimi în ochi, ne-au descris sacrificiul de sine şi patriotismul celor mai simpli ruşi, răbdarea şi credinţa neclintită în victoria asupra naziştilor. Ne-au vorbit despre profundul sentiment fratern care domnea în Uniunea Sovietică, despre egalitatea dintre diversele naţionalităţi şi rase, despre fervoarea cu care oamenii prestau cele mai grele munci şi îndeplineau cele mai periculoase sarcini pentru ţară; au descris solicitudinea partidului şi a guvernului sovietic, acceptarea prietenoasă de care s-au bucurat ei şi alţi refugiaţi. Am plecat de la ei profund impresionaţi.

Două zile mai târziu, Rudolf a adus acasă cereri de înscriere în Partidul Comunist.

Zece ani mai târziu, doamna în vârstă care ne fusese gazdă a mărturisit că aproape tot ce ne povestiseră ea şi soţul ei în timpul vizitei fusese neadevărat. În Rusia avuseseră parte de o viaţă grea. Oamenii se temeau să le vorbească. Piaţa neagră, colaboraţionismul şi antisemitismul făceau ravagii. Mulţi oameni au murit inutil. Dar pentru că, în marea lor majoritate, nu îndrăzniseră să presupună care era cauza suferinţei îndurate, muriseră binecuvântând cu ultima lor suflare partidul şi pe Stalin.

Pregătirea noastră pentru revoluţie începuse în lagărele de concentrare. Poate că cel mai mult ne impresionase exemplul celorlalţi prizonieri, al comuniştilor care se comportaseră adesea ca nişte fiinţe dintr-o clasă superioară. Idealismul lor şi disciplina de partid le conferise o putere şi o rezistenţă pe care noi, ceilalţi, nu le puteam egala. Erau ca nişte soldaţi bine antrenaţi în mijlocul unei mulţimi de copii.

Dar mai exista şi altceva. Toţi supravieţuitorii îşi amintesc chiar şi azi determinarea încăpăţânată care domnea la vremea

aceea, concentrarea totală asupra unui singur țel, încheierea războiului. Viața nu mai era viață în niciun sens, ci doar un asalt în acea unică direcție. Gândirea și faptele noastre se justificau în perspectiva viitorului. Prezentul exista numai pentru a fi biruit cumva, oricum.

Când, în cele din urmă, războiul s-a încheiat, bucuria noastră s-a transformat curând într-un sentiment de dezamăgire și în dorința de a umple vidul lăsat în urmă de acea intensitate a așteptării și a străduinței. Un puternic sentiment de solidaritate se dezvoltase în lagărele de concentrare, ideea că soarta unui individ era legată în toate privințele de soarta grupului, indiferent dacă era vorba de grupul format din ceilalți prizonieri, de națiunea întreagă sau chiar de toată omenirea. Pentru multă lume, dorința de a deține bunuri materiale a dispărut în mare măsură. Oricât am fi tânjit după confort, mâncare bună, haine și case, ne era limpede că aceste lucruri erau de o importanță secundară și că fericirea și sensul vieții noastre se aflau în altă parte. Îmi amintesc cum unii dintre concetățenii noștri, pentru care războiul reprezentase o ocazie de a achiziționa și de a-și face rezerve, s-au mirat atunci când noi n-am încercat să recuperăm proprietățile furate, să facem cerere de restituire, să căutăm moștenirile lăsate de rude. Acest lucru a fost valabil nu numai pentru Rudolf și pentru mine, ci și pentru un număr de oameni a căror bunăstare se identifica cu binele comun și care, mai degrabă logic, au sfârșit în rândurile celui mai atrăgător partid politic din punct de vedere ideologic – cel al comuniștilor.

Anii de închisoare au mai avut și un alt efect paradoxal. Deși am sperat mereu să fim liberi, conceptul nostru de libertate s-a schimbat. Închiși în spatele sârmei ghimpate, deposedați de toate drepturile, inclusiv de dreptul de a trăi, am încetat să mai considerăm libertatea ca fiind ceva firesc și de la sine înțeles. Treptat, ideea de libertate ca drept dobândit prin naștere s-a încețoșat. La finalul timpului petrecut în lagăre, mulți prizonieri au ajuns să accepte concepția potrivit căreia libertatea este ceva care trebuie câștigat, un lucru pentru care trebuie să lupți, un privilegiu care ți se acordă de parcă ar fi o medalie. E imposibil ca oamenii să trăiască atâția ani ca sclavi care au un contact zilnic cu fasciștii și fascismul

şi să nu fie contaminaţi fără voie, pe nebăgate de seamă de tot acel putregai. De obicei, raţionamentul era următorul: dacă, având ca scop construirea unei societăţi noi, trebuie să renunţ pentru o vreme la libertate, să subordonez un lucru pe care-l preţuiesc unei cauze în care cred cu tărie, atunci acesta este un sacrificiu pe care doresc să-l fac. În orice caz, noi aparţinem unei generaţii pierdute. Cu toţii am fi putut muri inutil în lagăre. Pentru că am supravieţuit, vrem să dedicăm ce a mai rămas din vieţile noastre viitorului.

Această aplecare către martiriu a fost mai puternică decât se crede în general. Oamenii s-au simţit aleşi de destin să se sacrifice, un sentiment întărit de o puternică conştiinţă a vinei proprii multora dintre cei care supravieţuiseră lagărelor de concentrare. De ce eu eram vie, iar tatăl meu, mama sau prietena mea nu? Lor le datoram ceva. Ei muriseră în locul meu. De dragul lor, trebuia să construiesc o lume în care astfel de nenorociri să nu se mai poată întâmpla.

Aici se afla neînţelegerea: în ideea potrivit căreia comunismul era sistemul unic unde astfel de lucruri nu mai erau posibile. Sigur că ştiam câte ceva despre comunismul din Uniunea Sovietică a anilor 1930, dar aceea fusese o epocă a cruzimii încheiată de multă vreme, un tip de criză din care se nasc marile schimbări. Cine ar mai condamna astăzi democraţia pentru Teroarea dezlănţuită de iacobini după Revoluţia Franceză?

Convingerea îmbrăţişată cu cel mai mare entuziasm la momentul acela a fost cea potrivit căreia nicio opresiune naţională sau rasială nu poate exista sub comunism. Dovezi faptice care să susţină contrariul nu prea aveau cum să apară, iar mai persuasive decât orice fel de propagandă erau basmele despre viaţa în Uniunea Sovietică răspândite de comuniştii cehi, precum prietenii noştri de vârstă mijlocie care petrecuseră acolo anii războiului.

Mulţi dintre ei au minţit, aşteptându-se să fie răsplătiţi pentru loialitate atunci când partidul avea să pună mâna pe putere, dar alţii au făcut-o pentru că au crezut, în pofida propriei experienţe, că victoria clasei muncitoare era binele suprem, un ţel care sancţiona orice fel de mijloace. Un ideal nu putea fi înfrânt doar de nişte simple fapte şi, oricum, ceea ce nu fusese realizat încă urma

să fie realizat în viitor. Toți ochii erau îndreptați spre orizontul îndepărtat.

Această mentalitate ajută și la explicarea motivului pentru care, chiar și după ani de zile, și după toate ororile stalinismului devenite publice, mulți comuniști vechi n-au putut renunța la discreditata lor credință. Pentru ei, lupta pentru ideal a căpătat semnificația unei lupte personale pentru mântuire. Era o victorie asupra propriei micimi, o subordonare lipsită de egoism a intereselor individuale față de binele întregii societăți. A renunța la acest ideal ar fi însemnat negarea sensului întregii vieți.

Această tendință către sacrificiul de sine îmi părea extrem de periculoasă chiar și pe vremea aceea. O societate bună este una în care toată lumea poate trăi bine, inclusiv eu. Oamenii care sunt gata să-și sacrifice bunăstarea pentru un țel măreț sunt înclinați să pretindă un sacrificiu similar din partea celor care nu sunt la fel de dispuși să-l facă. Un sistem politic care nu poate funcționa fără martiri este un sistem nociv, distructiv.

Câte discuții interminabile despre economie! N-am înțeles niciodată pe deplin argumentele. Știu doar că Rudolf și prietenii lui erau convinși că repunerea pe picioare a economiei reprezenta principala lor preocupare și că acest lucru nu putea fi făcut decât prin intermediul economiei socialiste, așa cum o înțelegeau ei. Cu siguranță că nu concepeau acest proces ca fiind o subordonare a sistemului economic ceh față de nevoile Uniunii Sovietice. Încă de la început, pe când încă mai lucra pentru Camera de Industrie Cehoslovacă, Rudolf s-a concentrat asupra relațiilor comerciale cu Occidentul, iar mai târziu, în calitate de ministru adjunct la Ministerul Comerțului Exterior, a inițiat așa-numita Ofensivă a Dolarului și alte programe.

Astăzi e ușor să privești în urmă, să judeci și să condamni, dar sunt sigură că greșelile făcute de Rudolf și de alți oameni ca el au fost erori de judecată generate mai curând de anumite imperfecțiuni ale intelectului decât de lipsa de caracter. Intențiile au fost bune, dar, desigur, nu intențiile contează. Uneori, intențiile rele produc rezultate bune, iar intențiile bune produc exact opusul – totul depinde de context. Dacă contextul e bun, chiar și cele mai rău

intenționate acțiuni pot fi privite, în lumina istoriei, ca fiind greșeli ușor de iertat. Totuși, atunci când un om alege un sistem politic care se dovedește a fi nociv și incapabil să-și corecteze erorile, fiecare gafă poate fi privită mai târziu ca fiind o crimă de neiertat. Într-o democrație, greșelile pot fi în final rectificate, iar oamenii care comit inepții sau chiar atrocități sunt priviți, odată cu trecerea timpului, mai curând cu îngăduință și milă decât cu ură. Dar, în legătură cu situația noastră din Cehoslovacia postbelică, nu trebuie uitate două lucruri. În primul rând, nimeni, poate cu excepția agenților sovietici, nu se îndoia că vom putea să ne administrăm singuri altfel decât după modelul totalitar rus. O „cale națională către socialism" era fundamentală pentru gândirea noastră, chiar și pentru cea a lui Klement Gottwald, secretarul general al Partidului Comunist Cehoslovac, care era încurajat să creadă în ea de către Stalin însuși. Mareșalul Tito, care introdusese în Iugoslavia un tip special de comunism, mai era încă la vremea aceea un erou. A urma exemplul lui în propria noastră țară părea o posibilitate reală.

În al doilea rând, era vorba de gradul în care apartenența la Partidul Comunist, foarte asemănătoare cu aceea la un ordin religios, ne determina viața. Disciplina de partid ne pretindea să ne analizăm constant pe noi înșine, gândurile, dorințele și înclinațiile noastre – și, ori de câte ori descopeream vreo discrepanță între poruncile partidului și propriile noastre opinii, trebuia să dăm vina pe originea noastră burgheză, pe raționamentele învechite, pe decadența intelectuală, pe educația greșită pe care o primisem. Atunci când cineva devenea comunist voia să fie un comunist bun. Noi credeam că eram pe cale să clădim ceva pe ruinele unui sistem care se prăbușise, dar că mai rămăsese o amprentă puternică a acestuia în gândirea noastră. Eram, credeam noi, împovărați de idei învechite, de prejudecăți și de slăbiciuni. De ce capitulasem în fața lui Hitler? De ce ne lăsasem închiși în lagărele de concentrare și în pușcării? Pentru că eram slabi, răsfățați, degenerați. Dacă voiam să mai realizăm vreodată ceva, trebuia să ne schimbăm. Comunismul era idealul etern al umanității, noi nu ne puteam îndoi de ideal, ci doar de noi înșine.

Era un proces subtil, vechi de când lumea. Dacă n-ar fi existat războiul și nevoia copleșitoare de schimbare, l-am fi dus cu ușurință

până la capăt. Dar atunci când oamenii ajung să respingă şi să se îndoiască de toate, asta înseamnă că se îndoiesc de ei înşişi şi de capacitatea lor de a face faţă problemelor – iar partidul era pregătit să ne furnizeze încrederea pe care experienţa războiului o distrusese.

Ororile ocupaţiei îi afectaseră pe toţi. Zeci de mii de cehi fuseseră încarceraţi în închisori şi în lagăre, muriseră în camerele de tortură ale Gestapoului sau fuseseră executaţi. Naziştii decretaseră că slavii erau o rasă inferioară, inaptă de o educaţie superioară, capabili numai de sarcini domestice în slujba rasei stăpânitoare. Universităţile fuseseră închise în timpul războiului, iar tinerii destinaţi muncii silnice în regiunile germane cel mai rău afectate de bombardamente. Rezultatul a fost o pierdere bruscă a identităţii personale şi naţionale. Mulţi cehi de ispravă au început să reflecteze la propria lor identitate, întrebându-se dacă se mai putea vorbi de o naţiune cehă. La urma urmei, Cehoslovacia nu existase ca stat modern decât începând cu anul 1918.

Războiul distrusese tot ce credeam că ştim despre viaţă, oameni, istorie; tot ce învăţasem în şcoală, de la părinţi, din cărţi. Guvernul democrat al lui Thomas Masaryk ne inculcase siguranţa că anumite lucruri nu se mai puteau întâmpla. Ascultasem doar pe jumătate atunci când profesorii de istorie discutaseră despre torturarea sau despre persecutarea oamenilor nevinovaţi. Lucrurile acelea nu se întâmplaseră decât cu mult timp în urmă, în Evul Mediu. Atunci când au avut loc în vremea noastră şi într-o formă mult mai gravă decât ne putusem imagina, ni s-a părut că venise sfârşitul lumii. Am crezut că eram martorii unei rupturi totale în evoluţia omenirii, prăbuşirea totală a omului ca fiinţă raţională.

Pentru evreii cehi, lovitura dată identităţii era şi mai grea, mai ales pentru cei ca Rudolf şi ca mine, ale căror familii se consideraseră cehe timp de mai multe generaţii. Poate că pare ciudat faptul că, înainte de Hitler, nu m-am gândit niciodată că eram diferită de alţi oameni. Rudolf a mărturisit odată: „Pe când eram copil, îmi plăceau cărţile lui Walter Scott şi Alexandre Dumas şi îmi imaginam mereu cum şi eu voi lupta, mă voi bate în duel şi voi săvârşi fapte măreţe. De-abia acum îmi dau seama că, dacă aş fi trăit în epoca aceea, aş fi putrezit în vreun ghetou." După ocupaţia lui

Hitler, nu mai eram cehi şi nici cetăţeni, studenţi sau fiinţe umane. Valoarea noastră a scăzut chiar sub nivelul vitelor, deoarece până şi vitele trebuiau hrănite. La Auschwitz, evreii nu erau altceva decât nişte gunoaie arse cu toptanul în incinerator.

De-a lungul istoriei, au existat evrei care s-au urât pe ei înşişi pentru ceea au trebuit să sufere, pentru că erau mereu obiectul răului şi al violenţei, indiferent unde s-ar fi aflat. Acum ne întrebam cu cât ar fi fost mai greu pentru Hitler dacă n-ar fi existat evreii? Câţi germani ar fi intrat în Partidul Nazist doar pentru că le oferea ocazia să pună mâna pe o cotă din proprietatea evreiască, să dea frâu liber frustrărilor care-i măcinau? Poate că evreii, prin însăşi existenţa lor, îi ajutaseră pe nazişti să ajungă la putere într-o măsură mai mare decât orice altceva.

Comuniştii – chiar şi evreii care erau comunişti – se aflau într-o stare psihologică considerabil mai bună. Ei sufereau pentru o idee, pentru ceva care fusese alegerea lor, nu pentru ceea ce erau. De asemenea, ei ştiau la ce să se aştepte de la fascişti. Prăbuşirea vechii orânduiri a servit doar pentru a le confirma convingerile. Lumea lor nu a fost întoarsă cu susul în jos, cum s-a întâmplat cu lumea noastră, ci s-a îndreptat destul de logic în direcţia în care ei se aşteptaseră s-o conducă burghezia. Naziştii descriseseră mereu Uniunea Sovietică ca fiind duşmanul lor cel mai periculos. În cele din urmă, comunismul ni s-a părut a fi opusul nazismului, o mişcare care va restabili toate valorile pe care nazismul le distrusese şi, în primul rând, demnitatea omului şi solidaritatea tuturor fiinţelor umane. Se părea că doar o nouă revoluţie ar putea anula ceea ce înfăptuise nazismul.

N-am cedat în faţa farmecelor ideologiei nu pentru că eram mai deşteaptă decât Rudolf, ci pentru că eram femeie, o fiinţă mai apropiată decât el de realitate şi de aspectele fundamentale ale vieţii. Eram mai interesată de ceea ce se întâmpla în jurul meu în prezent, în rândul oamenilor pe care-i iubeam, decât de sferele ceţoase ale ideologiei. Rudolf putea stabili pe baza statisticilor – în mare parte falsificate, desigur – că sub comunism oamenii duceau o viaţă mai bună şi mai fericită. Eu am văzut în detaliu, cu propriii mei ochi, că acest lucru nu era adevărat.

La câteva luni după terminarea războiului, am făcut o excursie în micul sat de lângă Benesov, unde se născuse tata. Călătoria a fost lungă, la început cu trenul, apoi cu autobuzul, aşa că am avut mult timp la dispoziţie să-mi depăn amintirile.

M-am dus odată acolo cu părinţii mei în timpul iernii, să-i facem o vizită bunicii. Eram destul de mică pe vremea aceea, iar căsuţa bunicii era călduroasă şi mirosea a lemn care arde în sobă. Căţeluşul ei cu blana pătată s-a jucat cu mine, nişte puişori de găină au piuit dintr-o ladă de sub pat, iar bunica ne-a servit cu prăjitură şi cu nişte nuci enorme. Tata m-a dus la plimbare pe câmp să-mi arate locurile în care, în copilărie, fusese cu gâştele. Era aproape întuneric când ne-am întors; iazul era acoperit cu o pojghiţă de gheaţă, iar bunica ne aştepta pe verandă plângând, pentru că, în timp ce noi eram plecaţi, sora tatălui meu născuse o fetiţă în casa ei, nu departe de noi. Bunica a spus că bebeluşul era frumos şi că pe fetiţă o s-o cheme Marta, ca pe mama. Când avea doar câţiva anişori, Marta a murit într-un lagăr de concentrare, la fel ca părinţii, fraţii, surorile şi bunica ei.

N-am vizitat gospodăria. După război, a fost preluată de nişte străini. Căsuţa bunicii părea neîngrijită. Totul în ea arăta mai mic decât înainte. O vecină cumsecade mi-a dat drumul înăuntru şi mi-a arătat unde se întâmplase totul.

– Vezi? m-a întrebat ea. Aici a stat bunica ta cu o ceaşcă de cafea chiar înainte să vină nemţii. Şi aici a stat cu mine, iar eu i-am spus: „Doamnă Bloch, nu te teme..."

Ştiu că nu putea face nimeni nimic. Dar au dus o femeie de 86 de ani la o moarte oribilă, iar satul în care trăise toată viaţa, în care toată lumea o iubea, a stat şi s-a uitat. Singurul lucru pe care ar fi trebuit să-l spună toţi era „Doamnă Bloch, nu te teme...".

Am ezitat multă vreme înainte să semnez cererea de intrare în partid. Ştiam că voi avea probleme cu disciplina. Uram şedinţele şi nu eram deloc interesată de o viaţă politică activă. Voiam să muncesc, să studiez, să am un copil, să recuperez tot ceea ce-mi răpiseră anii războiului. De ce aş fi vrut să-mi petrec serile la şedinţe? Toată viaţa îmi displăcuse să mărşăluiesc în rând cu ceilalţi. Uralele mulţimii, sloganurile îmi dădeau fiori. Încă de la început mi-a displăcut cuvântul „mase", care îmi sărea în ochi din fiecare pamflet pe care-l citeam. Ori de câte ori îl vedeam sau îl auzeam îmi apărea în faţa ochilor imaginea unei imense turme de oi, o mare de spinări încovoiate şi de capete plecate, mişcarea monotonă a fălcilor care mestecă. Uram adularea isterică a lui Stalin, frazele bombastice ale oratoriei politice, precum şi zăngănitul medaliilor şi al decoraţiilor militare care acopereau burţile ofiţerilor sovietici. Dar, îmi spuneam eu, acestea erau detalii neimportante, destul de potrivite la urma urmei cu ruşii simpli şi cu istoria fastului lor de sorginte ţaristă.

În Cehoslovacia, totul va fi diferit. Noi nu vom construi socialismul într-o societate înapoiată, în condiţiile intervenţiei imperialiste şi ale agitaţiei interne, ci în pace, într-o ţară avansată din punct de vedere industrial, cu o populaţie inteligentă şi educată. Noi vom sări peste o întreagă epocă.

Totuşi, n-aveam niciun chef să mă implic în politică. Îmi spuneam mereu: „Nu-mi doresc decât o viaţă obişnuită, liniştită." Dar mi-am dat seama că o viaţă liniştită şi simplă nu e nici

obişnuită, nici uşor de obţinut. Pentru a putea trăi şi munci în pace, pentru a-ţi creşte copiii, pentru a te bucura de micile şi marile bucurii oferite de viaţă, trebuie nu numai să găseşti partenerul potrivit, să-ţi alegi ocupaţia potrivită, să respecţi legile ţării şi pe cele ale propriei conştiinţe, ci, mai important decât orice, trebuie să ai un fundament social solid pe care să construieşti o astfel de viaţă. Trebuie să trăieşti într-un sistem social cu ale cărui principii fundamentale eşti de acord, sub conducerea unui guvern în care ai încredere. Nu poţi avea o viaţă fericită într-o societate coruptă tot aşa cum nu poţi construi o casă într-o râpă noroioasă. Mai întâi, trebuie să aşterni o fundaţie.

De obicei, Rudolf râdea şi spunea: „Nu credeam că eşti unul dintre acei oameni care nu sunt nici fierbinţi, nici reci. Dacă acum rămâi neutră, o să regreţi tot restul vieţii tale!"

Asta a fost prima greşeală.

Apoi: „Dacă o să consideri că locul tău nu e în partid, poţi oricând să demisionezi."

Asta a fost a doua greşeală.

În cele din urmă, într-o seară, mă aflam la o şedinţă de partid a organizaţiei locale, alături de nişte oameni care până în ziua de azi îşi spun unii altora „tovarăşe". Îmi plăcea această formă de adresare. Îmi plăcea ideea că oameni din diferite ţări, care vorbeau limbi diferite şi reprezentau diverse rase şi culturi, se puteau întâlni oriunde pe glob şi, adresându-se unii altora cu apelativul „tovarăşe", recunoşteau faptul că, deşi nu se mai văzuseră niciodată până atunci şi nu puteau comunica cu uşurinţă, împărtăşeau anumite lucruri pe care le aleseseră în mod conştient şi liber.

Dar acea primă şedinţă m-a deprimat. Printre cei prezenţi se afla şi vechea mea cunoştinţă de la Administraţia locativă, domnul Boucek, împreună cu un alt bărbat care, după cum se zvonea, fusese închis de nemţi pentru speculă, iar acum îşi arogase titlul de fost prizonier politic, aproape un martir naţional care „luptase împotriva fascismului". Mulţi dintre cei prezenţi aveau cel puţin de două ori vârsta mea şi m-am simţit uşurată atunci când a sosit un tânăr cu barbă şi a ţinut o conferinţă despre fundamentele marxismului. Discursul lui a fost o colecţie de platitudini însoţite

de câteva atacuri prudente şi viclene la adresa preşedintelui Masaryk, iar asta m-a scos din fire. Eram destul de tulburată atunci când a terminat de vorbit, dar imediat a luat cuvântul un bărbat mai în vârstă, de meserie zidar.

– Toate astea sunt frumoase, a zis el, dar daţi-mi voie să vă spun ceva despre viaţa reală.

Apoi a vorbit despre anii de corvezi şi de sărăcie care alternaseră cu anii de şomaj şi de mizerie şi a încheiat explicând ce anume aştepta el de la viitor. A vorbit rar, căutându-şi cuvintele, dar ideile lui păreau extrem de clare şi la obiect. Pe drumul spre casă, mi-am spus: „Un om ca el valorează cât o sută de domni Boucek şi da, da, sunt de partea cea bună. Viaţa nu e niciodată simplă. Ceea ce e bun nu e niciodată în întregime bun, iar răul este rareori aşa de la un capăt la altul. N-am de gând să mă las descurajată."

Cu toate acestea, la şedinţa aceea am descoperit pentru prima dată că partidul nu-şi alegea membrii numai din rândurile clasei muncitoare, ale intelectualilor, antifasciştilor şi proletarilor cărora societatea noastră capitalistă nu le oferise niciodată vreo şansă. Cred că nu mă înşel prea tare dacă afirm că aceşti oameni reprezentau o minoritate. Mult mai târziu, chiar anumiţi purtători de cuvânt ai partidului au admis că acesta fusese infiltrat – dar de către cine?

Au existat colaboratori care şi-au dat seama că activităţile lor dubioase din timpul războiului ar putea fi camuflate cel mai bine de declaraţii zgomotoase de loialitate faţă de progres şi de socialism; existau speculanţi şi escroci care sperau că un carnet de partid îi va ajuta să-şi protejeze câştigurile ilegale; existau birocraţi corupţi şi, desigur, imensa armată de „umiliţi şi năpăstuiţi" care, din cauza incompetenţei şi a lenei, nu realizaseră niciodată nimic şi ştiau că în partid metehnele lor se puteau transforma în atuuri. Ei au ghicit corect că, într-o organizaţie bazată pe o disciplină strictă şi absurdă, mediocritatea şi incapacitatea de a gândi se vor dovedi virtuţi înalte.

Pentru ei, un regim totalitar era ideal. Statul şi Partidul gândeau în locul lor, aveau grijă de ei şi le ofereau ocazia de a se

răzbuna pe cei pe care-i invidiaseră întotdeauna. Într-o societate totalitară există o cerere permanentă de mici informatori şi de spioni. Devotamentul faţă de partid, servilismul şi obedienţa compensează din plin inteligenţa, iniţiativa şi onestitatea.

Dar în partid au mai intrat şi alte tipuri de oameni. De fapt, un carnet de partid a devenit curând o recomandare esenţială pentru un mare număr de oameni care vânau posturi de directori ai companiilor naţionalizate, ai gospodăriilor agricole, ai fabricilor sau de administratori ai proprietăţilor lăsate în urmă de emigranţii germani şi cehoslovaci evacuaţi, al căror număr creştea. Câţiva ani mai târziu, am fost în vizită la un „tovarăş" care tocmai se întorsese dintr-o regiune de graniţă. Apartamentul semăna cu un muzeu. Nu mai văzusem până atunci atât de multe antichităţi şi picturi rare strânse într-o colecţie particulară. El singur a recunoscut:

– Când am plecat din Praga, nu aveam cu mine decât o valiză. Şi acum, priveşte!

Cei mai respectaţi membri de partid erau revoluţionarii de profesie de dinainte de război, oameni care nu prestaseră în viaţa lor vreo activitate utilă, dar care nu scăpaseră nicio şedinţă sau grevă. De asemenea, ştiau cum să se adreseze maselor prin cuvinte şi tonalităţi care să-i propulseze la momentul potrivit în cele mai înalte posturi din partid şi din guvern.

Nu după multă vreme, administratorii – mai ales femei care aveau în grijă majoritatea blocurilor de locuinţe din Cehoslovacia – au devenit coloana vertebrală a partidului. Ani de zile, ele au cârmuit cu mână de fier nu numai propriile imobile, ci străzi întregi. Viaţa lor a ajuns o orgie ameţitoare de spionaj şi de denunţuri, care uneori implicau şantajul pe faţă. Vai de cel care nu le era pe plac! Chiar şi cei mai înalţi funcţionari de partid erau atenţi să nu cumva să scuture scrumul de ţigară pe scări. Nu trebuia scăpată nicio ocazie de a-i strecura tovarăşei administrator – care conducea de obicei şi celula de partid locală – un mic cadou. Se poate observa cât de importantă devenise poziţia administratorilor în anii 1950 din remarca făcută de o femeie în prezenţa mea.

– Cred că tovarăşul preşedinte Zápotocký a fost şi el cândva administrator, a spus ea. Ne simpatizează aşa de mult!

Draga mea, am replicat eu în gând, tovarăşul preşedinte n-a catadicsit în viaţa lui să facă ceva mai obositor decât cântatul la acordeon. Pe vremea tinereţii lui, munca administratorului era grea şi cinstită!

Da, partidul avea dreptate. Mulţi indivizi dubioşi şi-au făcut loc în rândurile lui. Totuşi, mai târziu, ne-am întrebat dacă nu cumva tocmai acei oameni formaseră încă de la început adevăratul nucleu al partidului, intelectualii şi muncitorii idealişti fiind outsiderii infiltraţi despre care vorbea propaganda de partid. Dar mulţi dintre aceşti idealişti cinstiţi au cunoscut o transformare atunci când partidul a pus mâna pe putere şi a început să împartă posturile. Se spune adesea că puterea corupe, dar cred că în ţara noastră oamenii au fost corupţi nu numai de putere, ci şi de teama care o însoţeşte. Imediat ce cineva ajungea la putere devenea obsedat de pierderea ei, deoarece a pierde puterea în societatea noastră comunistă însemna nu numai un pas înapoi, o revenire la poziţia deţinută anterior, ci o prăbuşire mult mai jos. Cu cât urcai mai mult, cu atât cădeai mai rău. Cu cât puterea îţi creştea mai mult, cu atât devenea mai periculoasă pierderea ei, iar teama atingea cote nebănuite. Puterea susţinută de frică este o combinaţie infinit de crudă şi de periculoasă.

După ce am spus toate acestea, trebuie să mărturisesc că, cel puţin timp de doi ani după încheierea războiului, n-am prea fost atentă la treburile publice; eram mult prea preocupată să găsesc drumul înapoi către viaţa normală. Am petrecut luni întregi stând la coadă în birourile guvernamentale şi aşteptând hârtiile oficiale care să dovedească faptul că eram vie. Nemţii distruseseră majoritatea arhivelor; pentru a obţine un document nou trebuia să prezinţi alte trei; pentru a face rost de cele trei, trebuia să vii cu alte cinci; iar pentru a le găsi pe cele cinci – procesul era interminabil. Nu era uşor nici să obţii alte lucruri esenţiale: hrană, haine, mobilă. În acelaşi timp, mai stăteam şi la alte cozi în alte birouri, încercând să aflu ce se întâmplase cu familia mea în timpul războiului. Toate întrebările mele aveau ca urmare aceleaşi răspunsuri. Împuşcat în Minsk. Decedat la Maidanek. Mort la

Mauthausen. Deportat la Auschwitz. Nu figurează nicăieri. Dispărut. Dispărut.

Mergeam pe străzile din Praga de parcă m-aş fi deplasat pe un câmp minat şi, la fiecare pas, era posibil ca pământul să se deschidă sub picioarele mele. Asta era strada pe care mă plimbam cu mama. Aceasta era patiseria unde tata mă ducea în secret duminica dimineaţa ca să mâncăm îngheţată, fără să ştie mama. Asta era clădirea în care am văzut pentru prima dată un steag cu zvastică. Asta era strada pe care lotul nostru s-a îndreptat spre gară, când bărbaţii de pe trotuare s-au oprit şi şi-au scos pălăriile, iar ofiţerii SS au ţipat la ei: „*Bewegung*! Mişcaţi-vă, altfel vă luăm cu noi!"

Eram incapabilă să urmez sfatul celor care-mi spuneau mereu că singura modalitate de a te întoarce înapoi la viaţă era uitarea. Voiam să recuperez totul, să nu ascund nimic, să nu înfrumuseţez nimic, să-mi păstrez intacte trăirile şi să-mi văd de viaţă cu ele cu tot. Voiam să trăiesc pentru că eram vie, nu doar pentru că, din întâmplare, nu murisem.

La începutul anului 1946 am găsit de lucru la o editură mică, dar prestigioasă, ca grafician. Proiectam coperte de cărţi, asamblam ilustraţii şi reproduceri, desenam şi pictam, negociam cu scriitorii şi artiştii. Făceam lucruri care mă fascinau şi care-mi plăceau de la un capăt la altul. Editorul era un domn în vârstă care m-a învăţat o mulţime de lucruri despre literatură şi artă, mai mult decât aş fi putut învăţa la şcoală. Am petrecut nenumărate ore în muzee şi biblioteci şi, uneori, rătăceam pur şi simplu pe străzile oraşului, unde el cunoştea fiecare piatră, istoria fiecărei clădiri, sculpturi sau tablou.

Aveam mult timp la dispoziţie pentru aceste excursii deoarece, chiar şi pe vremea aceea, Rudolf era atât de implicat în munca sa de la Institutul pentru Dezvoltare Industrială, încât de multe ori venea acasă seara şi citea apoi până noaptea târziu. Era avocat, dar acum, cu obişnuita lui sârguinţă, studia economia şi încerca să recupereze timpul pierdut în perioada războiului. Mă obişnuisem să adorm în micul nostru apartament în timp ce lampa de birou lumina teancul de cărţi de pe masă. Chiar şi azi, atunci când mă gândesc la Rudolf îl văd stând acolo tăcut, lumina blândă scoţându-i în evidenţă conturul capului.

Eram amândoi atât de absorbiți de munca noastră, încât nu prea dădeam atenție la ceea ce se întâmpla în jur. Îmi amintesc doar că, oriunde te întorceai în anul acela de după război, în case, în restaurante sau chiar pe stradă, ori de câte ori doi oameni începeau să discute, se declanşa imediat o dispută pe teme politice. Înainte de primele alegeri, în mai 1946, cineva a scrijelit pe un gard din apropierea casei noastre „VOTAȚI COMUNIȘTII SAU MĂCAR SOCIAL-DEMOCRAȚII". Sloganul m-a amuzat. Am votat cu social-democrații pentru că aşa votase tatăl meu şi pentru că tatăl lui Rudolf avusese o funcție în Partidul Social-Democrat. Eram mândră să duc mai departe tradiția familiei. Comuniştii s-au dovedit a fi cei mai puternici în Parlament chiar şi fără votul meu.

În toamnă, m-am gândit să mă înscriu la universitate, dar eram însărcinată, iar doctorul a clătinat din cap:

– Trebuie s-o iei mai uşor, a zis el. Eşti încă slăbită. De ce oare se grăbesc aşa de tare toți tinerii?

Aşa cum s-a dovedit ulterior, a trebuit să petrec în pat câteva săptămâni. Apoi, într-o seară din februarie, un Rudolf cu totul zăpăcit m-a dus la spital. Până joi dimineață, când fiul meu s-a născut în sfârşit, Rudolf a rătăcit în jurul casei noastre şi apoi pe străzi, iar pe urmă pe coridoarele spitalului, cu părul vâlvoi şi nebărbierit, călcând în picioare petalele trandafirilor din buchetul care n-a supraviețuit aşteptării.

Dacă mă întrebați care a fost cea mai frumoasă clipă din viața mea, vă pot răspunde cu exactitate: atunci când infirmiera mi-a adus bebeluşul cu părul lipit de cap, cu gene lungi şi sprâncene care păreau pictate pe fețişoara lui netedă şi a spus: „Aveți aici un băiețel frumos!". Lumea întreagă s-a luminat şi au răsunat cântece, salonul gol de spital s-a umplut de mireasma paradisului şi, dintr-odată, tata, mama şi bunica au apărut lângă patul meu şi mi-au zâmbit. Am lipit de pieptul meu căpşorul acela şi mi-am spus altfel decât o făcusem până atunci: „Viață... viață..."

Nu mult după aceea, nu m-am mai dus la serviciu, dar am lucrat acasă pentru a nu fi nevoită să-mi părăsesc bebeluşul. M-am retras cu totul în lumea mea. Afară, lucrurile se schimbau, dar eu nu le-am dat nicio atenție. Rudolf venea acasă tot mai târziu.

Regreta că nu putea petrece mai mult timp cu mine şi cu fiul nostru, dar părea satisfăcut de munca lui şi, când mă uit înapoi la vremea aceea, îmi pare cea mai liniştită şi mai satisfăcătoare perioadă din vieţile noastre. Şi totuşi, acum ar fi fost momentul să ne strângem lucrurile şi să alergăm cât ne ţineau picioarele din calea acelei lumini de la Răsărit care avea să devină rapid un adevărat incendiu.

O dată sau de două ori pe săptămână, doamna Machova venea să scoată bebeluşul la plimbare. În acele jumătăţi de zi duceam la editură schiţele pe care le făcusem între timp, luam altceva de lucru şi aruncam o privire asupra vieţii care se desfăşura în afara casei. Într-o zi de la sfârşitul lui februarie 1948, m-am pregătit să ies. Eram într-o dispoziţie extrem de bună. Am îmbrăcat cel mai frumos palton, mi-am pus o pălărie nouă şi am ieşit la plimbare pe străzile oraşului. La un moment dat, am întâlnit mulţimi de oameni care mergeau spre Piaţa Centrului Vechi. M-am gândit cu neplăcere: Altă demonstraţie! De ce continuă lumea să găsească amuzante lucrurile de genul ăsta? Şi pe vremea asta geroasă!

Intersecţia de lângă Piaţa Sf. Venceslas era complet blocată de muncitorii din fabrici. Politicoşi, bărbaţii s-au dat la o parte din calea mea, strigând lucruri plăcute şi măgulitoare în stilul lor atât de particular şi de fermecător. Le-am zâmbit şi mi-am făcut loc spre Bulevardul Narodni.

Când am intrat în biroul editorului, bătrânul stătea în picioare la fereastră şi se uita la strada înţesată de oameni. Nici măcar nu s-a întors să mă salute. A spus foarte încet:

– Asta e o zi de ţinut minte. Astăzi, democraţia noastră moare.

Am rămas lângă el, brusc înfricoşată. În stradă, vocea lui Klement Gottwald a început să bubuie în difuzoare.

În fiecare an, la sfârşitul iernii, când aerul e încă rece, dar deja se simte apropierea primăverii, îmi rezervam o după-amiază doar pentru mine. Primăvara a fost întotdeauna o perioadă a aducerilor aminte.

În Hut, înainte de război, primăvara oamenii ieşeau din case şi se duceau în grădini, aeriseau saltelele de puf şi răscoleau pământul umed. Moş Pleticha, vecinul nostru, părea că nu mai intră deloc în casă. Ori de câte ori mă uitam în grădina lui, îl vedeam că stătea acolo, îmbrăcat cu o jachetă scurtă şi ponosită, cu mâinile în buzunare şi o şapcă pe cap, cu faţa aceea arsă de soare şi bătută de vânt care semăna cu vechile păpuşi cehe pe care le sculpta Matej Kopecky cu un secol în urmă. Aproape că mă aşteptam să-şi înfigă rădăcinile în pământ şi să înceapă să înmugurească. De la fereastra din colţ vedeam povârnişul acoperit de copaci negri. Apoi, într-o dimineaţă, m-am uitat afară şi părea că un vânt verde suflase prin pădure. Câteva zile mai târziu, urzeala crengilor era ascunsă în spatele unei abundenţe de frunze verzi, proaspete. Oamenii se încălzeau la soare şi, an după an, spuneau „Nu-i aşa că e frumos?", de parcă până atunci nu mai văzuseră aşa ceva.

Apoi au urmat primăverile din Ghetoul Łódź, unde nu creştea fir de iarbă şi unde nu zbura nicio pasăre; duhoarea de var nestins folosit ca dezinfectant alunga toate creaturile. Dar chiar şi aici vântul aducea uneori cu el mirosul pământului, aroma vieţii. Undeva departe, dincolo de zidul ghetoului, se aflau câmpurile pe care nemţii cultivau grâu.

În ultima primăvară petrecută în Łódź, tata s-a oferit voluntar să lucreze pe câmpurile acelea, iar eu am fost îngrijorată din cauza asta. Într-o zi, nu-mi mai aduc aminte cum, am obţinut o după-amiază liberă şi permisiunea de a mă duce după el. Soarele strălucea şi l-am văzut în faţa mea, mergând încet în spatele plugului, gârbovit din cauza efortului. Am observat pentru prima dată cât de mult îmbătrânise, cât de palid era, cât de mult se veştejise din cauza foamei şi a umilinţelor îndurate. Am rămas câteva clipe în picioare sub razele soarelui, apoi tata şi-a scos şapca şi a spus timid:

– Acum, primăvara, inima mea pare atât de grea...

Mulţi ani mai târziu am înţeles de ce alesese munca aceea mult mai istovitoare decât ceea ce făcuse până atunci. În fiecare zi trebuia să meargă o distanţă mare pe jos. Apoi, din zori şi până la asfinţit trebuia să se târască în spatele plugului, în timp ce saboţii grei din picioare se afundau în lutul moale. Dar acolo era singur împreună cu ceea ce iubea mai mult, pământul nou arat, cerul deschis, adierea de vânt proaspătă. În ajunul morţii sale, se întorsese la lucrurile pe care le lăsase în urmă.

Primăverile din Praga – cine le-ar putea uita? Forsiţia din Câmpia Letna. Dealurile înflorite din Strahov. Castanii din Zofin. Pescăruşii de pe Podul Jirasek. Niciun oraş nu e ca Praga. Nu este vorba numai de frumuseţea clădirilor, de turnuri şi de poduri, deşi contează şi ele. Toate acestea se ridică pe pante şi pe maluri într-o asemenea armonie, încât pare că natura le-a creat de-a lungul copacilor şi florilor. În Praga, unică este relaţia dintre oraş şi locuitorii săi. Praga nu este un fundal indiferent care rămâne impasibil, ignorând atât fericirea, cât şi suferinţa. Praga trăieşte vieţile oamenilor, iar ei o răsplătesc cu o iubire rezervată de obicei altor fiinţe umane. Praga nu este un conglomerat de clădiri în care oamenii se nasc, muncesc şi mor. Ea este vie, tristă şi curajoasă, iar atunci când zâmbeşte odată cu sosirea primăverii, zâmbetul ei scânteiază ca o lacrimă.

Începutul primăverii lui 1948 a fost unul de rău augur, fiind marcat de moartea ministrului de externe Jan Masaryk. Era fiul

primului preşedinte cehoslovac, Thomas G. Masaryk, şi, la fel ca tatăl lui, a fost un simbol al valorilor culturale şi al tradiţiilor umaniste ale ţării noastre. Multă lume credea că prezenţa lui în noul guvern – condus de comunişti – reprezenta cumva o garanţie că drumul spre socialism nu va devia prea mult de la principiile pe baza cărora fusese fondată republica noastră.

În timpul ocupaţiei naziste, Jan Masaryk fusese ministru de externe în guvernul cehoslovac aflat în exil la Londra. Îşi câştigase respectul Aliaţilor şi acasă fusese extrem de popular. De-a lungul războiului a vorbit regulat în cadrul programelor transmise de BBC; reuşea să le insufle oamenilor speranţă şi curaj în momentele cele mai întunecate din viaţa lor, iar aceştia nu l-au uitat. Ori de câte ori apărea în public, oamenii se strângeau în jurul lui, iar el le spunea glume de parcă ar fi fost prieteni de când lumea.

Acum, într-o dimineaţă, la mai puţin de o lună după lovitura de stat comunistă, cadavrul lui a fost găsit zăcând pe caldarâm, sub ferestrele apartamentului său din clădirea Ministerului Afacerilor Externe. Fără să dezvăluie rezultatele autopsiei sau pe cele ale investigaţiei oficiale, guvernul a anunţat că Jan Masaryk s-a sinucis ca urmare a unei crize de depresie. Puţini oameni au crezut că a fost vorba de o sinucidere. Au început să circule imediat zvonuri despre o crimă şi au existat mai multe teorii cu privire la moartea sa.

Un bun prieten de-al nostru, Pavel Kavan, a fost probabil ultima persoană care l-a văzut pe Masaryk în viaţă – cu excepţia vizitatorilor necunoscuţi care au sosit mai târziu. Kavan, un funcţionar al Ministerului de Externe, a susţinut că Masaryk arăta ca de obicei, nici peste măsură de supărat, nici deprimat, şi îl rugase pe Kavan să se întoarcă a doua zi dimineaţă să ridice nişte documente. Un prieten de-al nostru, Stanislav Marek, care-l cunoştea pe Masaryk de ani de zile, a susţinut că ministrul de externe suferea de depresii severe şi că niciunul dintre cei care-l cunoşteau bine nu a fost surprins de sinuciderea lui.

Misterul morţii lui Jan Masaryk nu a fost niciodată elucidat. Dar fie că devenise o piedică prea mare în calea planurilor sovietice şi, ca urmare, fusese eliminat de experţii lor, fie că îşi luase singur

viața din cauza disperării provocate de viitorul nesigur al țării, un lucru era clar: lovitura de stat comunistă sau, așa cum o numea partidul, „Victoriosul Februarie", fusese cauza morții sale.

După trei sau patru luni, într-o seară, la cină, Rudolf m-a anunțat că i se oferise postul de șef de cabinet la Ministerul Comerțului Exterior. Perspectiva m-a înspăimântat. La vremea aceea, realizasem cu toții că lovitura de stat reprezentase o transformare fundamentală, cu consecințe extraordinare pentru întreaga țară, o revoluție pe care unii au întâmpinat-o cu urale, iar alții cu groază. Mulți prieteni de-ai noștri părăsiseră Cehoslovacia ca să trăiască în străinătate; alții rămăseseră, dar aveau un permanent sentiment de teamă. În jurul nostru, totul se prăbușea sau se demola. Știam că marea schimbare despre care citisem în pamflete venise în cele din urmă, dar mă întrebam dacă era spre binele nostru.

Voiam ca Rudolf să mai aștepte înainte de a-i da un răspuns ministrului. Dacă lucrurile se vor îndrepta într-o direcție pe care el n-o va suporta? Dacă tot acel idealism va eșua în practică? Ca simplu membru de partid, ar fi putut să-și exprime dezaprobarea, să demisioneze sau să protesteze. Dar cunoșteam deja destule despre practica de partid ca să-mi dau seama că oamenii care ocupau posturi în cel mai înalt eșalon guvernamental sau de partid nu prea tolerau contrazicerile. „Cine nu e cu noi e împotriva noastră", spunea un slogan: fie i te dedicai partidului cu trup și suflet, fie erai considerat trădător.

Din fericire, Rudolf a declarat că nu voia slujba aceea. Nu era potrivit pentru ea. Era mulțumit cu ceea ce făcea în momentul acela. Mai avea o mulțime de lucruri de învățat. Refuzase deja oferta. Se întreba de ce fusese luat în considerare pentru un post atât de important – un tânăr lipsit de experiență ca el, primit recent în partid, care nu deținuse niciodată vreo funcție politică sau de partid.

Două zile mai târziu, îi așteptam la cină pe Otto și pe Milena, după care urma să mergem la teatru. Rudolf a sosit în ultima clipă. Ne-a spus că refuzul lui de a prelua funcția fusese respins. Partidul îi ordonase oficial să accepte. Superiorii săi îi explicaseră că munca

lui la Institut fusese urmărită îndeaproape, că aptitudinile sale erau excepţionale şi că faptul că ştia mai multe limbi străine era foarte util. Partidul avea nevoie de el. Partidul hotărâse.

Acum, alegerea era simplă, a afirmat Rudolf. Fie accepta postul de şef de cabinet la Ministerul Comerţului Exterior, fie demisiona din partid şi întorcea spatele idealurilor în care credea. Am început să obiectez împotriva acestui raţionament, dar Rudolf m-a oprit:

– Vezi tu? a zis el. Ăştia suntem noi! Atâta timp cât totul e pe hârtie, în teorie, ne entuziasmăm. Dar, atunci când vine vremea să acţionăm, ne pierdem avântul! Cine ştie dacă e cel mai bun lucru de făcut? Dar nu-mi cere să mă dau la o parte şi să-mi petrec restul vieţii învinuindu-mă de laşitate. Nu ajungi nicăieri dacă te temi să nu faci greşeli. Sunt convins că suntem capabili să construim o societate mai dreaptă şi, în final, mai liberă. Trebuie să accept responsabilitatea care merge mână-n mână cu această convingere. Ştiu, tu crezi că vom avea parte de aceeaşi teroare care a domnit în Rusia după revoluţie. Dar dacă-ţi faci timp să studiezi situaţia, o să vezi că două ţări oferă condiţii cu totul diferite. Aici, evoluţia va fi cu totul alta. Totul depinde de plasarea oamenilor potriviţi în poziţiile decisive, astfel încât să nu ne irosim energia şi resursele şi să nu afectăm pe nimeni.

I-am replicat că, în calitate de şef de cabinet, Rudolf nu va fi decât un curier al ministrului, obligat să execute ordinele politice fără să crâcnească.

– Experţii de genul tău nu vor avea nicio influenţă asupra deciziilor concrete, am spus eu. Dar tu vei fi ţapul ispăşitor pentru tot ce iese prost. Nu ştii că al doilea sau al treilea om din ierarhie este cel care face greşeli? Numai individului de la vârf i se recunosc meritele pentru ceea ce merge!

– Nu-mi pasă de recunoaştere, a afirmat Rudolf. În plus, e clar că voi fi acolo doar temporar. În esenţă, încă sunt un om care aparţine vechii orânduiri. Într-un an sau doi, când suficient de mulţi muncitori tineri îşi vor fi încheiat studiile, voi fi bucuros să renunţ la acest post şi să mă întorc la cărţile mele. Ştii, probabil că singura mea aptitudine reală legată de acest post este următoarea: nu sunt interesat să-mi fac o carieră; voi presta doar o muncă onestă.

Am fost copleşită brusc de tensiunile din ultimele săptămâni şi am izbucnit în plâns. Soneria s-a auzit chiar atunci, apoi Otto şi Milena au intrat în cameră. Rudolf le-a explicat ce se întâmplase, iar Milena a ridicat mâinile spre cer.

– Pentru numele lui Dumnezeu! a exclamat ea. Te ştiu din clasa întâi. Am trecut împreună prin tot felul de orori. Şi te văd plângând pentru prima dată pentru că soţul tău a ajuns în vârf! Ai înnebunit?

Ne-am dus la teatru în seara aceea şi, pentru scurt timp, am lăsat deoparte grijile. N-am mai vorbit despre slujba aceea nici după ce ne-am întors acasă. Am stat întinşi în pat în întuneric multă vreme, ascultându-ne reciproc respiraţiile, ştiind că eram treji. În cele din urmă, Rudolf a spus:

– Ştiu că în următorii câţiva ani n-o să ne fie uşor, dar după aceea, dacă ne facem treaba bine, oamenii vor fi mai fericiţi şi o vor duce mai bine. Oare nu merită să încercăm?

Am simţit atingerea degetelor lui în colţurile gurii.

– Te rog, a zis el. Zâmbeşte puţin.

Ceea ce îmi amintesc cel mai bine din perioada care a urmat după lovitura de stat este un sentiment de confuzie, de bâjbâire în întuneric, care era de două ori mai apăsător pentru că întunericul nu era doar în afara, ci şi înlăuntrul meu. Cum de fusesem atât de creduli, atât de ignoranţi? Se pare că, odată ce ai decis să crezi, credinţa devine mai preţioasă decât adevărul, mai reală decât realitatea.

Lumea mea a început să se schimbe imediat, chiar din ziua în care ziarele au anunţat numirea lui Rudolf în noul post de la Ministerul Comerţului Exterior. M-am dus la coafor conform programării săptămânale. Coaforul era un tip de treabă şi fusesem întotdeauna prietenă cu el şi cu personalul lui. În timp ce domnul Oldrich îmi usca părul, unul dintre ucenici se juca de obicei cu copilul sau îl scotea la plimbare cu căruciorul. De data aceasta, nimeni nu m-a mai întâmpinat cu glume sau cu zâmbete. În schimb, toţi s-au oprit din aceea ce făceau în momentul acela şi au luat poziţia de drepţi. Coaforul însuşi m-a ajutat să-mi scot paltonul, l-a atârnat în cuier şi a început să danseze în jurul meu,

oferindu-mi tot felul de extracte şi de loţiuni – aceleaşi pe care de obicei le dădea deoparte, spunând:

– Nu vă apropiaţi de mizeriile astea!

– Ce s-a întâmplat cu dumneata? am izbucnit eu.

– Nimic, a răspuns el. Dar cu dumneavoastră s-a întâmplat ceva important. Nu poţi trata o persoană sus-pusă ca dumneavoastră de parcă ai fi mânat gâştele cu ea toată viaţa!

Acesta a fost primul indiciu legat de ceea ce avea să vină. Trebuia să mă obişnuiesc cu gândul că, pentru toată lumea, cu excepţia câtorva prieteni vechi, încetasem să mai fiu o fiinţă umană. În schimb, devenisem un obiect al invidiei, al suspiciunii sau al respectului servil. În anii în care Rudolf urma să deţină acest post în minister, nu aveam să-mi fac niciun prieten printre tovarăşi sau printre soţiile lor şi cred că acest fapt aruncă o lumină asupra naturii acelor vremuri. Atunci când ideologia ocupă prim-planul, relaţiile umane sunt date la o parte. Când fiecare acţiune şi fiecare gând sunt îndreptate spre construirea unei societăţi noi, nu prea mai există loc pentru sentimente. Oricum, sentimentele sunt înşelătoare, greu de canalizat şi de controlat: reprezintă distrageri de la muncă şi de la efortul constructiv, şi e mai bine să fie evitate. Singurele sentimente de care te poţi bucura în siguranţă sunt dragostea faţă de partid şi solidaritatea sinceră cu ceilalţi tovarăşi. Desigur, chiar şi în acest domeniu este recomandabilă o anumită prudenţă; trebuie să examinezi cu atenţie un tovarăş înainte de a-i acorda încrederea ta. Numai partidul este demn de o devoţiune necondiţionată. Îmi amintesc de o actriţă, o artistă excepţională, care mi-a declarat că cel căruia nu i se umplu ochii de lacrimi la auzul numelui lui Lenin nu este demn să urce pe scena Teatrului Naţional.

Tot cam pe atunci, unul dintre colegii lui Rudolf a venit în vizită, iar conversaţia s-a îndreptat exact spre aceste subiecte.

– Rudolf, ştii cât de mult ţin la tine, a spus omul, şi că te consider un bun prieten. Dar dacă aflu vreodată că ai făcut ceva care-i dăunează partidului, o să mă întorc împotriva ta într-o clipă şi o să te fac să plăteşti pentru asta.

Mi-am amintit de declaraţia asta câteva luni mai târziu, când acelaşi om a apărut, îngrozit, la noi acasă. Ne-a povestit că era

urmărit peste tot de o limuzină neagră Tatra a poliţiei şi ne-a implorat să-l lăsăm să stea jos şi să-şi tragă sufletul câteva minute. A fost unul dintre primii membri importanţi de partid arestaţi şi mi-a părut rău de el, dar, pentru că mi s-a părut mereu puţin cam enigmatic şi capabil de orice, eram gata să cred că fusese amestecat în anumite activităţi dubioase.

La două luni după lovitura de stat, o femeie în vârstă, pe care n-o cunoşteam, a sunat la uşa apartamentului nostru. Auzise că vrem să ne mutăm. Era adevărat. Chiţimia în care stăteam devenise de-a dreptul neîncăpătoare după naşterea fiului nostru. Femeia mi-a oferit un apartament în casa ei din cartierul Letna, care rămăsese vacant după emigrarea locatarilor. Mi-a plăcut casa, deşi nu era foarte spaţioasă, dar destul de scumpă. Camerele erau încă pline cu lucrurile foştilor chiriaşi.

Am găsit-o în bucătărie pe fosta menajeră a familiei plecate. Era o fată simplă, grasă, care o ajuta pe proprietăreasă să cureţe apartamentul. Când am intrat eu tocmai bea o ceaşcă de cafea.

– Doamnă, nu luaţi casa asta, mi-a şoptit ea. E blestemată. Mai întâi, aici au stat nişte evrei – au murit toţi în lagăre. Nemţii care au luat apartamentul au plecat la ţanc – vecinii i-ar fi linşat! Iar acum, cei pentru care am lucrat au fugit doar cu rucsacurile în spinare. Nimeni nu pleacă din casa asta într-un mod normal.

Apartamentul era convenabil, iar noi aveam nevoie de un loc în care să poată trăi trei oameni. Am decis să-l luăm.

Obligaţiile mele sociale au început imediat după ce ne-am mutat. Nu mă prea interesau distracţiile, dar, de dragul lui Rudolf, am fost de acord să particip la ele. Chiar şi azi mă simt abătută atunci când îmi amintesc cinele şi recepţiile la care a trebuit să participăm, îndeplinindu-ne datoria faţă de partid. Bărbaţii, în marea lor majoritate la fel de fanatici şi de devotaţi muncii lor ca Rudolf, se foloseau de aceste ocazii ca de nişte şedinţe de lucru şi ne lăsau pe noi, soţiile, să ne distrăm cum puteam mai bine. Cred că majoritatea soţiilor sufereau la fel de mult de plictiseală ca şi mine.

Nevestele puteau fi împărţite în două categorii: fiicele clasei muncitoare şi cele cu un trecut burghez similar cu al meu. Cele din

primul grup, aflate la adăpost datorită originii lor proletare, erau sigure pe ele, zgomotoase şi indiferente, încrezătoare în faptul că tot ce spuneau sau făceau putea fi justificat de mediul din care proveneau. Cele din al doilea grup erau în permanenţă cu ochii în patru, fiecare femeie temându-se să nu facă vreun pas greşit din punct de vedere politic, să pară prea intelectuală sau lipsită de abnegaţie şi, în consecinţă, să se facă de ruşine sau să-i dăuneze în vreun fel carierei soţului ei. Se întâmpla adeseori ca, după ce epuizam subiectul sigur al copiilor, să rămânem tăcute ore întregi, păstrându-ne pe chip zâmbetele până când începeau să ne doară muşchii feţei sau aprobând din cap pălăvrăgelile tovarăşelor noastre din clasa muncitoare. Odată, după ce stătusem vreo oră într-un colţ, alături de soţia unuia dintre economiştii noştri de vază, aceasta n-a mai putut suporta plictiseala şi a izbucnit:

– Ai mai văzut ceva interesant la teatru?

Apoi, îngrozită de posibilele conotaţii ale cuvintelor rostite, a bolborosit:

– Oh, iartă-mă că ţi-am pus o asemenea întrebare burgheză!

De fapt, lipsa de conştiinţă politică a devenit curând atât de evidentă pentru autorităţi, încât partidul a organizat pentru noi o serie de conferinţe speciale despre marxism. Multe soţii au adus cu ele ceva de croşetat sau de cusut pentru a-şi dovedi atitudinea pozitivă faţă de munca manuală.

Ce recepţii! Poate că cel mai uimitor aspect legat de ele era risipa. Mesele gemeau sub greutatea delicateselor rare într-o vreme în care oamenii obişnuiţi încă mai trăiau din raţiile de alimente. Un nou snobism gen *nouveau-riche* şi-a făcut loc printre aceiaşi oameni care şi-au exploatat la maximum originea muncitorească şi principiile proletare şi care guvernau în numele muncitorilor şi ţăranilor. Una dintre aceste tovarăşe m-a dojenit într-o seară pentru că purtam o rochie prea simplă la recepţia oferită de ambasadorul Konstantin Zorin. Participarea la recepţiile sovietice, mi-a explicat ea, presupunea o ţinută în întregime formală – chiar dacă îmbrăcămintea şi ţesăturile erau încă raţionalizate în Cehoslovacia.

Rudolf cumpărase o maşină veche pe care-i plăcea s-o conducă şi în care ne făceam uneori apariţia la aceste recepţii. Şi acest lucru

a devenit o ocazie pentru un reproş oficial: mai întâi, pentru că alesesem o maşină veche, iar în al doilea rând, pentru că Rudolf însuşi se afla la volan. Noua elită considera întru totul potrivită o limuzină cu şofer.

Chiar şi eu am devenit ţinta unui foc încrucişat. Pe de o parte, eram constant şi dezaprobator monitorizată de proprietăreasa noastră şi de vecini, care-mi comentau fiecare pas, iar odată au convocat chiar o şedinţă ca să discute despre stilul meu vestimentar şocant de neproletar. Pe de altă parte, existau ochii la fel de critici ai tovarăşelor mele din elită, care se înecau în luxul lipsit de gust devenit posibil graţie cartelelor speciale pe care Rudolf refuzase să le accepte. Eu am rezolvat problema, probabil greşit, ignorând ambele grupuri.

Strada pe care locuiam acum avea o anumită caracteristică. În timpul războiului, mulţi nemţi puseseră mâna pe apartamentele mari şi scumpe. După eliberare, fuseseră înlocuiţi de o varietate ciudată de cehi nou-îmbogăţiţi care intraseră prompt în partid. Pe strada noastră locuiau puţini muncitori autentici, dar existau câţiva comercianţi şi mici negustori care credeau în mod evident că, pentru a-şi menţine standardul de viaţă, trebuiau să pozeze în bolşevici convinşi, roşii la faţă din cauza entuziasmului de clasă. La fiecare şedinţă de partid locală se întâmpla ca vreo femeie care deţinea o spălătorie sau o băcănie să se ridice în picioare şi să declare candid: „Tovarăşi, dacă aţi şti cât de mult iubesc eu partidul”, după care se aşeza din nou pe scaun.

Odată, chiar înainte de 1 mai, cineva a întrebat timid dacă nu era o extravaganţă să risipim kilometri de pânză bună şi nenumărate bucăţi de cherestea pentru decoraţiunile folosite la paradă, de vreme ce aceste mărfuri deficitare ar fi putut fi folosite cu mai mult spor în economia noastră postbelică. Întrebarea l-a ridicat în picioare pe proprietarul unui magazin de produse lactate:

– Ce-i asta? a întrebat el. Cine îndrăzneşte să sugereze că ceea ce facem noi spre gloria partidului este o risipă? Tovarăşi, să facem nişte decoraţiuni şi mai mari, şi mai bune – să le ia naiba de costuri! Le arătăm noi capitaliştilor!

Dar fanfaronada asta nu l-a ajutat cu nimic; magazinul lui a fost naţionalizat câteva luni mai târziu.

Preşedintele organizaţiei noastre locale de partid era un personaj ciudat şi pipernicit, cu o faţă prelungă de cal, iar soţia lui durdulie aducea şi ea vag cu un cal. Amândoi erau înzestraţi cu o curiozitate patologică şi veninoasă şi îşi petreceau zilele şi nopţile cercetând cele mai intime detalii ale vieţii pe care o duceau oamenii de pe strada noastră, comunişti sau necomunişti. Ocazia de a-şi vârî nasul în vieţile altor oameni era, cred, ceva ce-i atrăgea pe mulţi înspre organizaţia de partid locală. Bârfa devenise o virtute şi o obligaţie. Un comunist avea datoria să fie conştient de tot ce se întâmpla în jurul lui şi cunosc mulţi oameni care-şi petreceau zilele stând pe stradă sau la ferestre ca să nu le scape nimic.

Poate părea straniu, dar, pe vremea aceea, aceste lucruri nu mă deranjau prea tare. Făceau atmosfera neplăcută, dar totul părea mai curând ridicol decât ameninţător. Pe atunci, nu-mi prea mai făceam iluzii în legătură cu oamenii şi nu voiam ca viaţa mea să fie afectată de asemenea fleacuri. Acestea erau eclipsate de convingerea lui Rudolf că ne aflam pe calea cea dreaptă şi că niciun obstacol nu era insurmontabil.

Din când în când, oamenii veneau la noi să ne ceară ajutorul, plângându-se de nedreptăţi. Majoritatea erau în vârstă, negustori ale căror prăvălii fuseseră confiscate, dar care nu îndeplineau condiţiile pentru a primi ajutor social deoarece fuseseră liber-profesionişti. Acum căutau alte slujbe sau pensii, iar Rudolf îi putea ajuta adeseori. Mai erau şi alţii, care veneau la noi pentru că doreau să plece din ţară, dar pe aceştia Rudolf nu-i putea ajuta. Graniţele fuseseră închise în 1948, după lovitura de stat. Printre toate nedreptăţile şi prostiile săvârşite în acei ani, închiderea graniţelor fost una dintre cele mai grave. De ce să nu laşi oamenii să plece? De ce să-i ţii pe loc cu forţa, împotriva voinţei lor? Un tovarăş de la Ministerul Afacerilor Externe ne-a explicat că nu era decât o măsură temporară.

– Republica nu-şi poate permite să piardă forţa de muncă, susţinea el. Pentru mulţi, hotărârea de a pleca este o nesăbuinţă. Ei nu înţeleg situaţia şi sunt înclinaţi să intre nejustificat în panică.

După ce-şi vor da seama că n-au de ce să se teamă, se vor bucura că au rămas. Pe urmă, vom redeschide graniţele şi oamenii vor putea călători încotro vor dori.

În primul rând pentru tineri, anul 1948 a fost unul în care şi-au văzut realizate vechile speranţe. Locurile de muncă erau mai mult decât suficiente. Chiar şi gospodinele au început să caute de lucru – unele de nevoie, altele pentru satisfacţia de a participa la viaţa publică. Oamenii munceau cu entuziasm, chiar şi de sărbători sau duminica, iar mulţi îşi petreceau serile studiind. Câştigau o mulţime de bani, adesea mai mulţi decât puteau cheltui, şi cumpărau tot ce le cădea în mână.

Au fost înfiinţate serviciile medicale suportate de stat, precum şi pensiile şi planurile de vacanţă pentru muncitori. Naţionalizarea întreprinderilor private a dat naştere la o oarecare ostilitate, desigur, dar ni s-a spus că era de aşteptat; era un pas dificil, dar imperativ pentru dezvoltarea economiei noastre. Ori de câte ori mă uitam pe geamul unui tren la peisajul vârstat de micile parcele de teren particulare trebuia să admit că era adevărat – fermele private nu aveau niciun viitor. Pe vremea aceea, nimeni nu-şi putea imagina cât de mult avea să afecteze agricultura brutalul şi nemilosul proces de colectivizare, nimănui nu-i trecea prin minte că vor mai trece cincisprezece sau douăzeci de ani înainte ca noile gospodării naţionalizate să atingă pragul de rentabilitate.

Prin anii 1950, un prieten căruia îi ziceam Karlicek a venit de la ţară să ne viziteze la Praga. Înainte de lovitura de stat, Karlicek deţinuse o fermă mare nu departe de Praga, care acum era naţionalizată. Era un om bun şi un gospodar de ispravă, pe care sătenii îl plăceau şi îl primeau ca pe un prieten atunci când venea să-i viziteze şi să observe cum se duce de râpă ferma lui altădată prosperă. Într-o zi, a dat buzna în apartamentul nostru şi a început să strige la Rudolf:

– Când una dintre vacile mele dădea mai puţin de zece litri de lapte, o trimiteam la abator deoarece consuma mai mult decât producea. Şi ştii ce fac ăştia acum? Îi dau o medalie vacii care produce *patru* litri! Sunteţi nişte idioţi!

Tot cam pe-atunci, minţile strălucite din Praga au început să definească socialismul ca pe un sistem proiectat să rezolve cu succes probleme care n-ar putea apărea niciodată în alte sisteme politice.

Rudolf s-a cufundat în muncă cu atâta entuziasm, încât o parte din el mi s-a transmis şi mie. Oamenii cu care lucra păreau la fel de harnici şi de inteligenţi ca el şi, din câte-mi dădeam eu seama, misiunea lor de dezvoltare a relaţiilor comerciale cu Occidentul debutase sub auspicii favorabile. Eram extrem de mulţumită de ajutorul pe care Cehoslovacia îl oferea Israelului şi de faptul că Rudolf juca un rol esenţial în această privinţă. Dar, pe de altă parte, nu ştiam mare lucru despre munca lui. Totul era secret şi strict secret şi, după o vreme, am încetat să-i mai pun întrebări despre proiectele lui. Lumea lui, simbolizată de servieta pe care nimeni n-avea voie s-o atingă, îmi devenise inaccesibilă.

Rudolf muncea până târziu aproape în fiecare seară şi, adeseori, duminica era chemat la minister, în timp ce eu îmi petreceam după-amiezi întregi în parc, plimbând copilul cu căruţul şi invidiind grupurile de familii fericite din jurul meu. Înainte ca Rudolf să fi preluat funcţia din minister, nu scăpam nicio piesă bună şi amândurora, mai ales lui Rudolf, care era un violonist talentat, ne plăcea muzica. Acum, când cumpăram bilete la teatru sau la un concert, aproape mereu suna în ultimul moment şi-mi spunea că nu putea ajunge la timp. Copilul nostru creştea fără să-şi cunoască prea bine tatăl.

Odată, am reuşit să-l conving pe Rudolf să mergem într-un weekend în excursie la munte. Amândoi eram nişte schiori împătimiţi şi nimic nu ni se părea mai frumos ca munţii noştri iarna. Dar în sâmbăta aceea vremea a fost împotriva noastră. La numai câţiva kilometri de Praga am intrat într-o furtună de zăpadă şi, când am ajuns la dealurile submontane, ningea atât de tare, încât nu puteai face diferenţa dintre şosea şi câmp. Ne deplasam cu viteza melcului, încercând să ne dăm seama unde ne aflam. Brusc, Rudolf s-a întors spre mine şi mi-a spus uimit:

– Îţi vine să crezi? A trecut aproape o oră de când nu m-am mai gândit la comerţul exterior!

Mult mai târziu, am ajuns să mă întreb dacă această muncă nebunească şi împovărătoare nu era cumva intenţionată. Nicio

persoană care deţinea un post în guvern nu avea niciun moment liber în care să verifice modul în care munca sa afecta viaţa omului obişnuit. Funcţionarii guvernamentali şi de partid socializau doar unii cu alţii; la conferinţe, şedinţe şi consilii nu se vedeau decât între ei; judecau starea ţării numai prin intermediul ziarelor şi al rapoartelor oficiale care erau adesea incorecte sau complet false. Pentru că fiecare se concentra atât de intens asupra domeniului său limitat de activitate, pierdeau perspectiva şi orice şansă de a înţelege cu adevărat nevoile şi dorinţele reale ale populaţiei. Chiar dacă aveau ocazia să vorbească cu cineva din afara cercului lor, acea persoană nu se simţea liberă să se plângă sau să critice. Rudolf nu era genul de om care inspiră teamă, dar credinţa lui în corectitudinea muncii sale îi mişca pe oameni, îi reducea la tăcere şi, în cele din urmă, îl izola de ceilalţi.

Treptat, am ajuns singura legătură a lui Rudolf cu lumea obişnuită. Cu excepţia unei dispute acerbe având ca subiect mingea servită de mine prost într-un meci de volei la două săptămâni după nuntă, între noi nu au avut niciodată loc acele conflicte care condimentează în general căsniciile. Acum, ne iroseam timpul preţios petrecut împreună cu certuri înverşunate şi inutile, legate de situaţia politică – inutile pentru că Rudolf considera că statisticile lui erau mult mai solide decât experienţele şi nemulţumirile mele zilnice, pe care le respingea ca fiind înguste şi pline de prejudecăţi. Oamenii erau înstăriţi, argumenta el. Sărăcia aparţinea trecutului. Nimeni nu mai era şomer. Într-adevăr, ici şi colo ceva mergea prost. Dar până la urmă totul avea să fie îndreptat. Era nevoie de timp.

– Aşteaptă câţiva ani. O să vezi.

Într-o noapte, soţia băcanului din a cărui prăvălie mama îşi făcea cumpărăturile înainte de război a bătut la uşa apartamentului nostru. Ne-a povestit printre lacrimi că poliţiştii dăduseră buzna în casa lor, scotociseră peste tot şi-l luaseră cu ei pe soţul său, fără să-i spună unde-l duc şi de ce. Băcanul, un bărbat foarte gras, amabil şi vesel, era şi un bine cunoscut speculant, aşa că nu părea deloc imposibil să fi fost arestat din motive întemeiate. Dar de ce în această manieră gangsterească? Rudolf i-a promis femeii că va afla

tot ce putea, iar aceasta s-a dus acasă oarecum uşurată. A doua zi, am aflat că mai mulţi negustori şi meseriaşi fuseseră ridicaţi, cam în acelaşi timp cu băcanul, şi că nimeni nu ştia unde se găseau acum şi ce acuzaţie li se aducea. Mulţi dintre ei au aşteptat în închisoare luni de zile înainte de a fi judecaţi de Tribunalele Poporului, ale căror hotărâri se bazau nu pe sistemul legal existent, ci pe „sentimentul de clasă", şi ale căror sentinţe împărţeau dreptatea la întâmplare.

Arestarea băcanului a fost primul eveniment care l-a contrariat pe Rudolf în aceeaşi măsură în care m-a contrariat şi pe mine. De-abia după câteva zile a putut afla locul în care se găsea ghinionistul băcan, apoi a informat-o şi pe soţia acestuia. Dar asta a fost tot. Cred că atunci a înţeles Rudolf pentru prima dată cât de precar devenise în ţara noastră statul de drept.

Către sfârşitul anului 1949, Uniunea Sovietică era pentru noi un model. Iugoslavia fusese declarată oficial o rezervaţie de spioni şi de trădători şi toate ministerele noastre au fost reorganizate pe baza unor planuri mai centralizate. Funcţia lui Rudolf de la Ministerul Comerţului Exterior a fost eliminată; acum era ministru adjunct însărcinat cu comerţul cu Occidentul. Ziarele oficiale au declarat că lupta de clasă se intensifica, dar că nu trebuia să ne temem deoarece partidul era mereu vigilent şi atent. În cinematografe se proiectau filme cu sabotori şi spioni care încercau să submineze unitatea clasei muncitoare: librăriile erau înţesate cu cărţi despre Marea Conspiraţie împotriva Partidului şi a tovarăşului Stalin. Citeam despre neobişnuita inteligenţă a duşmanului care era expert în deghizări şi care-i păcălea chiar şi pe colegii săi apropiaţi ori pe membrii familiei lui.

Pe atunci, nimeni nu mai rostea sloganul potrivit căruia orice persoană cu intenţii bune avea ocazia să-şi dezvolte aptitudinile şi să participe la construirea socialismului. Partidul renunţase la persuasiune şi trecuse în schimb la evaluarea cadrelor. Oamenii stăteau până noaptea târziu şi completau formulare care examinau vieţile înaintaşilor lor până la a treia generaţie. Ce anume ştiai, ce fel de muncă puteai să faci şi cât de bine, toate acestea au devenit

irelevante. Ce contau erau conştiinţa de clasă şi originea socială, atitudinea faţă de Noua Orânduire şi, mai presus de orice, devotamentul faţă de Uniunea Sovietică.

Raţionamentul nu era deloc complicat. Fiecare individ este produsul clasei, al educaţiei şi al mediului din care provine. Dacă tatăl tău avusese un magazin cu articole de galanterie sau o tarabă cu alune, erai clar produsul unei mentalităţi a întreprinderilor private şi, în consecinţă, nu se putea avea încredere în tine. Modul în care era evaluată originea producea uneori şi efecte comice. Cunoşteam un bărbat care, înainte de război, deţinuse o mică prăvălie cu produse textile într-un sat şi care de-abia reuşea să-şi hrănească familia. Prăvălia lui a fost naţionalizată şi, ca fost membru al micii burghezii, bărbatul a fost trimis să lucreze într-o fabrică pentru a fi reeducat. Din acel moment, copiii lui au putut scrie cu mândrie „muncitor" în toate chestionarele în care li se cerea să completeze ocupaţia tatălui. Prin urmare, au reuşit să obţină cu uşurinţă slujbe şi salarii la care tatăl lor burghez nici nu îndrăznise să viseze vreodată. Pe de altă parte, fiului ideologului de partid şi ministrului Ladislav Stoll i-a fost refuzată la început admiterea în universitate şi i s-a recomandat să muncească în minele de cărbune, deoarece, ca fiu al unei oficialităţi guvernamentale, nu avea o origine muncitorească sau ţărănească.

În vara lui 1949, Rudolf se pregătea să se ducă la Londra în calitate de şef al delegaţiei care urma să negocieze un acord comercial cu Anglia. Era o afacere extrem de dificilă şi de riscantă. Uniunea Sovietică îi interzisese anterior Cehoslovaciei să participe la Planul Marshall şi privea cu suspiciune toate tratativele sale cu Occidentul. Orice concesie făcută de Rudolf în faţa cererilor formulate de britanici putea fi interpretată ulterior de partid ca fiind un sabotaj intenţionat la adresa intereselor naţionale, sau, în cel mai bun caz, drept incompetenţă. Nu cunoşteam detaliile situaţiei; am văzut doar că Rudolf era mai gânditor şi mai preocupat decât de obicei. Apoi, într-o seară, a venit acasă într-o stare cu totul diferită. Mi-a spus că i se dăduse mână liberă în cadrul viitoarelor negocieri şi că partidul avea să considere acordul, oricare ar fi fost acesta, un succes.

Rudolf a zburat cu avionul la Londra şi s-a întors de două ori la Praga pentru consultări. M-am bucurat să-l văd, dar n-am vorbit prea mult; mintea lui era în altă parte. Atunci când acordul comercial a fost în cele din urmă semnat şi Rudolf s-a întors acasă, preşedintele Gottwald l-a chemat în apartamentul lui privat, l-a îmbrăţişat şi l-a felicitat pentru treaba excelentă pe care o făcuse. Din partea britanicilor, acordul fusese negociat de Harold Wilson, care a devenit mai târziu prim-ministru laburist; acordul a fost considerat extrem de important pentru dezvoltarea comerţului nostru cu Occidentul. Rudolf, care se întorsese acasă extenuat, a putut, în sfârşit, să se relaxeze.

Toamna acelui an a fost frumoasă şi caldă, iar Rudolf era atât de obosit, încât am reuşit să-l conving să-şi ia o săptămână de concediu. Am încărcat maşina şi, fără să avem în minte o destinaţie anume, am plecat într-o călătorie prin Boemia. Dar vacanţa noastră n-a fost un succes. Frumuseţea peisajului, calmul şi pacea nu au făcut altceva decât să intensifice neliniştea care, pe vremea aceea, aproape că nu mă mai părăsea. Ore în şir stăteam unul lângă altul tăcuţi, dar nu aşa ca în trecut, atunci când ne simţisem atât de apropiaţi încât nu mai era nevoie de vorbe. Acum eram tăcuţi de teamă că vorbele noastre ne-ar fi putut trăda anxietatea. M-am uitat la profilul lui Rudolf în timp ce conducea maşina şi m-am gândit că eram o soţie execrabilă; în loc să-l sprijin, eu îl trăgeam mereu înapoi şi îl descurajam.

Am coborât capota maşinii şi am străbătut drumurile de ţară pustii, mărginite de copaci. Pe ambele laturi, câmpurile înclinate erau străbătute de liniile întunecate şi paralele ale brazdelor proaspăt arate. Îmi amintesc cu claritate o parte a drumului unde coroanele copacilor înalţi se întrepătrundeau deasupra noastră ca o plasă aurie şi sclipitoare aruncată pe cerul albastru. Mi-am lăsat capul pe spate, vântul mi-a atins faţa şi am fost cuprinsă brusc de sentimentul sigur al unui dezastru iminent de parcă ne-am fi prăbuşit prin tunelul de frunze direct în mijlocul distrugerii, de parcă moartea însăşi ne aştepta la capătul acelui drum de ţară liniştit. Chiar şi azi mi se strânge inima ori de câte ori mă uit în sus

din maşină şi, în loc de cer, văd o boltă de crengi pe care copacii o întind deasupra capului meu într-un gest de disperare.

În a treia zi a vacanţei noastre am ajuns în satul în care Martin, un prieten vechi şi fost partizan care mă ascunsese în ultimele luni ale războiului, stătea într-o căsuţă de lângă lac. Am petrecut noaptea acolo, iar apa clipocea sub fereastra noastră de parcă am fi dormit într-o barcă.

A doua zi dimineaţă, Rudolf s-a dus să hoinărească prin pădure, iar Martin mi-a sugerat o plimbare cu barca. Când am ajuns în mijlocul lacului, Martin a strâns vâslele şi mi-a spus cu seriozitate:

– Ascultă: trebuie să faci tot ce e posibil să-l determini pe soţul tău să renunţe la funcţia asta. Dacă nu găseşti nicio altă cale, stârneşte un scandal ca să-i faci pe ei să-l concedieze! Dacă rămâne aici, e terminat, asta-i sigur. Stau de vorbă cu el şi nu înţeleg cum de un om atât de inteligent poate fi atât de orb. Cu cât munceşte mai mult, cu cât îşi face treaba mai bine, cu atât va fi mai rău pentru el. Tot ce realizează se va întoarce împotriva lui. Noi mergem pe urmele ruşilor şi toate opririle vor fi la fel. Vor căuta ţapi ispăşitori în fiecare zi, mai ales printre cei care se gândesc sincer la interesele ţării. Rudolf e perfect croit pentru rolul ăsta.

Barca singuratică din mijlocul lacului, vocea aceea răspicată şi serioasă – toate m-au întors în urmă cu câţiva ani. Martin nu vorbea aiurea în acea dimineaţă de toamnă. Nu era un avertisment prietenesc, ci un ordin primit de la un comandant de partizani.

– Dar tu, Martin? am întrebat eu. De tine ai grijă? Sau eşti amestecat din nou în ceva? Fii atent! Asta nu e Germania nazistă. N-o să se termine peste şase ani. De data asta, nu ai nicio şansă.

Oamenii de genul lui Rudolf, care și-au riscat viața pentru convingerile lor, nu au făcut-o fără să delibereze mai întâi. Credința lor câștigată cu efort nu putea fi ușor zdruncinată. Ei puneau deteriorarea constantă a calității vieții din Cehoslovacia de după lovitura de stat pe seama incompetenței celor de la vârf, a oamenilor care fuseseră numiți în acele posturi datorită apartenenței lor la clasa muncitoare și cărora le lipseau adesea atât experiența, cât și calificarea profesională. Erau incapabili – se susținea – să țină în frâu amplificarea conflictelor din cadrul societății, care erau cauzate de creșterea tensiunii internaționale. Prin 1950, auzeam oamenii spunând: „Sovieticii ar trebui să pună piciorul în prag. Dacă Stalin ar ști ce se întâmplă aici ar interveni și ar pune capăt acestei harababuri!" Odată, soția unui comunist antebelic, care fusese arestat cu câteva săptămâni mai înainte, a venit la mine să-mi ceară sfatul și, practic, s-a întrebat cu glas tare dacă nu cumva ar trebui să se ducă la Ambasada Sovietică.

Acelea au fost zilele Războiului Rece. Cortina de Fier căzuse și ne separase de restul lumii. Ziarele noastre au tipărit fiecare cuvânt rostit de ministrul afacerilor externe sovietic Andrei Vîșinski în timpul interminabilelor sale cuvântări ținute la Națiunile Unite, dar nu au menționat niciodată dacă a existat sau nu și o replică. Despre Occident nu citeam decât știri legate de greve, care, aparent, aveau loc încontinuu și peste tot, precum și informații despre persecutarea comuniștilor. Odată, am ascultat știrile la radio și am prins cuvântul „Olanda". Am ciulit urechile, dar știrea se referea doar la faptul că Ansamblul sovietic de dansuri populare

repurtase un mare succes la Amsterdam. Aceea a fost singura ştire despre Occident pe care am auzit-o în luni de zile.

Cele câteva cărţi de autori occidentali care mai erau traduse pe vremea aceea – în principal opere de ficţiune de Howard Fast, Stephen Heym şi Jack Lindsay – ofereau un tablou atât de sumbru al vieţii din Vest, încât nu puteam trage decât concluzia că partidul avea dreptate, că Occidentul ajunsese în ultimul stadiu de decădere morală şi economică.

Foarte puţini oameni ascultau posturi de radio străine, cum ar fi Radio Europa Liberă sau BBC, în parte de frică, dar mai ales pentru că emisiunile erau atât de puternic bruiate, încât era aproape imposibil să înţelegi ce se spunea. Din când în când, cineva mai prindea câteva cuvinte rupte de context, ghicea restul şi transmitea informaţia mai departe. Această primă variantă devenea tot mai distorsionată prin repetare, până când lumea o respingea cu un gest al mâinii: „Acum se vede cum mint!"

Noi credeam că un alt război mondial pândea după colţ şi că supravegherea poliţiei devenise obligatorie în toată lumea – nu numai în ţara noastră. Prin 1950 şi 1951, lupta de clasă din Cehoslovacia, proclamată oficial şi justificată din punct de vedere ideologic, s-a intensificat, şi cei mai mulţi dintre noi am crezut că era un rău necesar. Cu toţii ştiam că regimul avea mulţi duşmani interni, că piaţa neagră şi tot felul de alte pungăşii înfloreau. Când au început arestările, în general, s-a presupus că acuzaţii erau cu toţii vinovaţi. Puţini sunt cei care au crezut că era ceva în neregulă cu sistemul nostru judiciar. La urma urmei, acuzaţii mărturiseau aproape fără excepţie.

Îmi aduc aminte de uimirea cu care am citit reportajele despre procesul unui grup de preoţi acuzaţi de trădare. Nu numai că au mărturisit prompt toate delictele de care erau învinuiţi, dar au vorbit ca nişte conferenţiari specializaţi în marxism, formulându-şi mărturiile în cel mai pur jargon de partid. Un tovarăş mi-a explicat fenomenul în felul următor: în timp ce interogau acuzaţii, anchetatorii au încercat să-i reeduce şi să clarifice ţelurile şi principiile partidului într-o astfel de manieră încât acuzaţii să înţeleagă cum şi de ce erau vinovaţi. Atât de mare era forţa pe care o degaja

adevărul partidului, a insistat tovarăşul, încât, în final, îl convingea chiar şi pe inamic. Fiecare guvern avea obligaţia de a se apăra împotriva duşmanilor. Uită-te numai la America şi la vânătoarea de vrăjitoare a lui Joseph McCarthy! Când a fost arestată o persoană pe care o cunoşteam bine, cineva despre care ştiam că nu putea fi vinovat de niciun fel de crimă, de-abia atunci am început să ne ridicăm capetele din nisip.

La început, ne-am spus că era probabil o greşeală. Omul va fi chestionat şi pe urmă i se va da drumul. Totul se va lămuri cât ai clipi din ochi.

Pe urmă, când persoana nu era eliberată imediat: îl ştiu pe omul ăsta de ani de zile. Nu e un trădător. Ceva dubios se petrece aici. Trebuie să fie vorba de vreo conspiraţie pusă la cale de Occident. Acesta vrea să slăbească partidul şi să arunce o umbră de îndoială asupra celor mai buni oameni ai noştri. N-o să le meargă. Adevărul va ieşi la iveală.

În cele din urmă, nu mai spuneam nimic. O tăcere uluită, îngrozită era singura noastră reacţie. De-abia atunci unii au început să înţeleagă că noi eram, de fapt, victimele unei conspiraţii, dar nu ale uneia puse la cale de Occident.

Mulţi ani mai târziu, atunci când unii dintre cei arestaţi la începutul anilor 1950 au fost eliberaţi şi „reabilitaţi" din prudenţă, nevinovăţia lor fiind proclamată în silă de partid, imaginea de ansamblu a devenit clară. Într-o zi din 1956, pe vremea când „reabilitaţii" începuseră să fie văzuţi pe stradă, m-am întâlnit cu prietenul meu Pavel Eisler, care nu intrase niciodată oficial în partid, dar care făcea parte din primul grup al entuziaştilor şi lucrase pentru preşedinţie până în 1951. S-a oprit brusc când m-a văzut, atât de tulburat, încât n-a putut rosti un cuvânt. Am rămas câteva clipe uitându-ne unul la altul. Apoi mi-a spus:

– Tocmai am văzut pe cineva din biroul nostru care a fost arestat în 1950. La vremea aceea, am fost surprins. M-am gândit: cine ar fi crezut? Părea un tip decent, deşi era un trădător. Acum, după şase ani, a ieşit din închisoare. Şi a fost total nevinovat. Pare mai bătrân cu douăzeci de ani, a încărunţit şi i-au căzut dinţii. Iar atunci când l-au ridicat, n-am făcut altceva decât să clatin din cap

cu uimire. Îţi vine să crezi? Nici măcar nu mi-a părut rău de el! Doamne, ce idioţi am fost!

Aşa am fost, cei mai mari idioţi din lume.

Cu cât partidul se străduia mai mult să prezinte imaginea unor oameni ca fiind învăluită într-o aură de demnitate şi de omenie, cu atât aceştia ajungeau să valoreze mai puţin pentru societate. Cu cât vieţile noastre păreau mai bune şi mai vesele în paginile ziarelor, cu atât mai trişti eram în realitate. Lipsa locuinţelor a devenit disperată. Adesea, două sau trei familii erau înghesuite într-un apartament şi lipsite de orice confort sau intimitate. Pentru a le face loc celor tineri, mulţi pensionari s-au mutat forţat la ţară, uneori în căsuţe de vară situate în zone îndepărtate şi deloc potrivite pentru a fi locuite tot timpul anului. Multor bătrâni care nu făceau parte din clasa muncitoare le-au fost retrase pensiile şi au trăit într-o sărăcie lucie.

În faţa magazinelor se formau cozi interminabile. Practic, lipseau aproape toate produsele de larg consum. La câteva luni, apăreau zvonuri legate de o viitoare devalorizare a monedei naţionale. Oamenii intrau în panică şi cumpărau tot ce le cădea în mână. Economia haotică şi constanta îngrădire ideologică alungau toată plăcerea oferită de o muncă cinstită. Aproape toată lumea se străduia să câştige un al doilea venit, oarecum semilegal, şi îşi făcea apariţia la locul de muncă stabil doar pentru a se odihni. Întreprinderile naţionalizate se duceau constant de râpă. Vieţile noastre, pline de nesiguranţă, au devenit o corvoadă lipsită de speranţă. Suspiciunea era atât de răspândită, încât neîncrederea domina relaţiile dintre oameni. Duşmanul nu se mai afla în exteriorul, ci şi în interiorul partidului; nici măcar tovarăşii nu îndrăzneau să vorbească pe faţă. Întreaga noastră lume începuse să se dezintegreze. Chiar şi optimismul lui Rudolf dispăruse de tot prin 1951, fiind înlocuit de un fel de penitenţă autoprovocată.

Editorul pentru care lucrasem nu mai avea activitate. Bătrânul domn, amărât, dar înţelept, hotărâse să se pensioneze. Am găsit un alt post ca director de creaţie la o editură nou înfiinţată în domeniul literaturii ştiinţifice, unde am făcut cunoştinţă pentru prima dată cu o întreprindere socialistă.

Ceilalţi redactori erau tineri, aproape toţi membri de partid, iar zelul lor nu avea limite. Majoritatea erau încă studenţi la universitate şi îşi petreceau duminicile şi zilele de sărbătoare în brigăzile de muncă; fiecare zi din viaţa lor era planificată la minut. Din păcate, niciunul nu avea nici cea mai mică idee despre cum funcţionează o editură şi, în pofida entuziasmului lor, au creat un haos atât de mare, încât, după doi ani, întreprinderea a dat faliment şi a fost închisă.

Lucrând alături de ei, am înţeles pentru prima dată ce înseamnă un colectiv dedicat şi, la început, atitudinea lor supusă, idealismul lor şi credinţa naivă în infailibilitatea şi sanctitatea reală a partidului m-au uimit. Nu puteam înţelege cum de nişte oameni atât de tineri puteau renunţa la plăcerile vieţii personale, identificându-se total cu un mod de gândire dinainte stabilit. Indiferent ce se întâmpla, colegii mei nu se îndoiau niciodată că ceea ce făcea partidul era un lucru bun. Niciunuia nu-i trecea prin cap să se plângă de şedinţele şi conferinţele interminabile. Se supuneau dispoziţiilor arbitrare primite de la tovarăşii din Comitetul Central care ne supravegheau activităţile; rosteau numele acestor tovarăşi cu veneraţie. În acest colectiv exemplar am auzit pentru prima dată admonestarea adresată în mod curent celor mai frivoli membri de partid: „Altă întâlnire? Nu ţi-e ruşine să-ţi pierzi timpul cu întâlniri în timp ce în Coreea e război?"

Numai doi oameni nu se potriveau cu acest şablon. Unul era redactorul-şef, Jiri Stano, un tânăr destul de puţin dotat din punct de vedere intelectual şi de o hărnicie minimă. Dispoziţiile lui se limitau în principal la invitarea redactorilor săi favoriţi să i se alăture şi să dea pe gât băutura pe care o păstra într-o sticlă mare din sertarul biroului. La câteva luni după sosirea mea, a fost promovat într-un post superior. După 1968, a devenit un stâlp al cotidianului de partid *Rude Pravo* – versiunea ocupaţiei ruseşti –, articolele sale sugerând faptul că nu-şi depăşise limitările intelectuale, deşi învăţase să se folosească mai bine de ele.

Al doilea inadaptat din acest colectiv era Pavel Kovaly, care părea mult mai interesat de schi şi de canotaj decât de viaţa de partid. A devenit curând aliatul meu de încredere şi a dobândit o

admirabilă ingeniozitate atunci când venea vorba să ne scutească de şedinţele de partid. Adesea mă conducea acasă de la serviciu şi a făcut cunoştinţă şi cu Rudolf. Ori de câte ori se întâmpla să avem o oră sau două libere, venea la noi acasă să stăm de vorbă sau să joace şah cu Rudolf.

Pe vremea aceea, la Praga rula un film despre care tovarăşului Stano îi plăcea să discute cu adâncă emoţie, numindu-l o culme a realismului socialist şi o oglindire măiestrită a vieţii din Uniunea Sovietică. Filmul se numea *Cazacii din Kuban* şi prezenta tinere durdulii şi tineri frumoşi care adunau fânul şi recoltau grâul acompaniaţi de un cor pe patru voci care cânta cântece socialiste. O armonie perfectă domnea în acest paradis fără clase sociale, iar unul dintre redactorii noştri, o femeie, pradă unei crize de nebunie temporară, a remarcat că filmul o impresionase la fel de mult ca o operetă de mâna a doua. Remarca a lăsat colectivul fără grai. Femeii i s-a cerut să-şi facă autocritica la următoarea şedinţă şi, cu ajutorul tuturor tovarăşilor, să-şi corecteze concepţiile eronate. I s-a cerut apoi să şi le corecteze pe parcursul a încă zece şedinţe şi, dacă n-ar fi intervenit totala epuizare a celor implicaţi, probabil că şi în 1968 încă s-ar mai fi aflat în faza de ispăşire.

Colegul meu Borivoj, celălalt artist plastic cu care împărţeam camera desemnată drept studio, era un tânăr extraordinar de drăguţ şi de prietenos. Printre altele, făcea parte şi din Ansamblul de cântece şi dansuri populare. Fusese în turneu cu ansamblul de câteva ori şi vizitase şi Uniunea Sovietică. Era mereu plin de o energie care, destul de ciudat, nu se prea materializa într-o activitate concretă, dar îmi era de mare ajutor. Făcea rost de toate materialele de care aveam nevoie, îndeplinea diverse comisioane, avea grijă de panoul de perete, se ocupa de nivelul conştiinţei mele politice şi mă distra. Lui Borivoj îi plăcea să-şi aducă aminte de turneele în Rusia, să descrie ospitalitatea oamenilor pe care-i întâlnise, atitudinea lor prietenoasă, vagoanele vechi care erau întreţinute cu o grijă înduioşătoare, gările uitate de Dumnezeu din stepă, înconjurate de ronduri de flori roşii.

Ne-am înţeles de minune până într-o zi când s-a năpustit în studioul nostru cu o mapă de carton din care a scos o reproducere

color după un tablou în ulei care circula în ultimul timp prin Praga.

– Ei, ce părere ai? m-a întrebat el.

În tablou se vedea o masă de nori colorată într-un roz aprins – greu de spus dacă era vorba de un răsărit sau de un asfinţit. Pe acest fundal ţipător se vedea un tractor violet, dominat prin proporţii de silueta extrem de idealizată a lui Iosif Vissarionovici Stalin, părintele iubit al tuturor proletarilor. Efectul era copleşitor. Fiecare detaliu al corpului lui Stalin era executat cu atâta migală, încât îţi venea să te dai la o parte ca să-l laşi să sară afară din tablou.

– Dumnezeule mare! am murmurat eu. Ce *kitsch* incredibil!

Incapabilă să-mi iau ochii de la tablou, mi-am dat seama doar după câteva clipe că Borivoj nu reacţionase la comentariul meu. Când m-am uitat la el am văzut că faţa i se colorase în aceeaşi nuanţă de roz ca a norilor şi că gâfâia. În cele din urmă, şi-a recăpătat răsuflarea şi a răcnit din toate puterile:

– Deci aşa preţuieşti tu remarcabila operă a unui artist sovietic, un maestru al realismului socialist? Asta e atitudinea ta faţă de Uniunea Sovietică? Asta vrei – un alt război?

Apoi a intrat ca o furtună în biroul redactorului-şef.

L-am auzit ţipând că el nu mai putea împărţi acelaşi spaţiu cu o reacţionară şi că trebuia făcut ceva imediat în această privinţă.

Trebuiau făcute o mulţime de lucruri. Starea de spirit a acelor vremuri nu permitea lipsa de entuziasm, ca să nu mai vorbim de critică. Faptul că nu s-a făcut nimic s-a datorat probabil poziţiei lui Rudolf şi, în parte, inteligenţei redactorului-şef care-l înlocuise pe Stano şi care era, în pofida celor douăzeci de ani de vechime în partid, o femeie inteligentă.

Aniversarea Victoriosului Februarie era sărbătorită în fiecare an cu o recepţie de gală cu sute de oaspeţi, care avea loc în Castelul Praga, iar, în 1950, eu şi Rudolf am fost invitaţi. Sălile splendide erau luminate; toate comorile istorice ale regilor Boemiei se aflau la vedere. Băuturile erau alese şi un grup de instrumentişti îmbrăcaţi în costume naţionale asigura distracţia. Scunda şi corpolenta soţie a preşedintelui, Marta Gottwald, îmbrăcată într-o rochie lungă şi verde cu trenă, mergea bălăbănindu-se printre şirurile de

spinări încovoiate slugarnic. Intelectualii care făceau parte dintre oaspeți au profitat de ocazie și au luat cu asalt bufetul.

Stăteam alături de un grup format din colegii lui Rudolf într-un salon mai mic atunci când însuși Klement Gottwald a intrat împleticindu-se la brațul purtătorului de cuvânt al Adunării Naționale. Președintele Republicii era beat criță; practic, purtătorul de cuvânt îl sprijinea ca să rămână în picioare. Gottwald a ales o direcție de mers care l-a condus direct la mine, s-a oprit împleticindu-se și a bolborosit:

– Ce s-a întâmplat? Nu bei nimic! De ce nu bei?

Bărbații de lângă mine i-au făcut disperați semn unui chelner care a venit în salturi spre noi cu o tavă în mână, de pe care am luat un pahar cu vin. Președintele a procedat la fel. Am băut amândoi. Președintele și-a fluturat prin aer paharul gol, s-a holbat o clipă la el, apoi și-a fixat ochii congestionați asupra mea și a început din nou să bolborosească exact ca mai devreme:

– Ce s-a întâmplat? Nu bei nimic! De ce nu bei?

Purtătorul de cuvânt al Adunării Naționale a fost primul care și-a recăpătat prezența de spirit. A râs, a reușit să rostească o serie de cuvinte inofensive și a început să-l manevreze pe președinte astfel încât să iasă din încăpere. Am rămas acolo, cu paharul în mână, simțind cum îmi tremură genunchii pe sub faldurile rochiei de seară. Fața aceea vineție, ochii aceia cețoși de bețiv, îngropați în grăsime, bolboroseala aceea răgușită – acesta era președintele nostru! L-am ochit pe Rudolf într-un colț și i-am aruncat o privire rugătoare. Am plecat la scurt timp după aceea.

Mi-am petrecut restul serii stând pe marginea căzii din baie, cu un prosop ud înfășurat în jurul capului. În urechi îmi răsunau ovațiile ritmate ale Organizației Tineretului Comunist: *Noi suntem viitorul națiunii; noi suntem generația lui Gottwald!* Îmi aduc aminte de silueta înaltă și delicată a președintelui Masaryk, care străbătuse aceleași săli ale castelului cu mult timp în urmă, în zilele inocenței noastre.

Episodul acela îl zdruncinase și pe Rudolf. O vreme, se zvonise că Gottwald bea și că ajunsese în situația asta din cauza disperării provocate de faptul că sovieticii nu-și țineseră promisiunea, și

anume aceea că ne vor lăsa să ne administrăm ţara în felul nostru. Preşedintele îşi îneca în alcool mustrările de conştiinţă legate de direcţia în care condusese ţara. În februarie 1948, se vorbise mult despre a lăsa problemele ţării pe mâini bune. Acum, doi ani mai târziu, se părea că problemele ajunseseră nu se ştie cum în mâinile unor persoane nepotrivite.

În 1951, atmosfera din Praga era aproape la fel de încărcată ca în timpul războiului. Nimeni nu îndrăznea să vorbească cu voce tare şi nu trecea săptămâna fără să se facă vreo arestare. Cele mai rele zile erau cele de joi şi de vineri – Comitetul Central se reunea joia, după câte îmi amintesc – şi ori de câte ori suna cineva la uşă în serile acelea, toată lumea pălea. Cei care nu intraseră în partid se bucurau acum de un respiro; sub directa îndrumare a consilierilor sovietici a căror sarcină era aceea de a epura partidul, arestările îi vizau aproape exclusiv pe membrii acestuia. S-a înregistrat un anumit număr de sinucideri, unele destul de misterioase, altele cu totul de înţeles. Când unui oficial important i se spunea că doi tovarăşi în haine civile veniseră în vizită şi că aşteptau în sufragerie, nici măcar nu-l mai interesa ce aveau aceştia de spus. Îşi scotea revolverul din sertar, ieşea din casă pe uşa din spate şi se împuşca. Mai târziu, se spunea că cei doi nu veniseră să-l aresteze, ci doar să-i pună câteva întrebări. Sau poate că trecuseră să bea împreună un pahar de bere – cine ştie?

Disperarea mea creştea. Voiam ca Rudolf să renunţe la slujbă cu orice preţ. Voiam să-l conving că, dacă rămânea, nu putea preveni sau îmbunătăţi nimic, că nu putea face altceva decât să se distrugă singur.

– Niciun om care se respectă pe sine, susţineam eu, nu poate lua parte la ceea ce se întâmplă.

Însă Rudolf, nervos şi tulburat, rămânea ferm pe poziţie.

– Dimpotrivă, insista el. Dacă toţi oamenii cumsecade ar pleca acum, situaţia s-ar înrăutăţi şi mai tare.

Nu voiam să cedez. Am tot stăruit, încercând să-mi dovedesc punctele de vedere, l-am implorat. Nu ne certam niciodată, dar luni la rând n-am mai schimbat nicio remarcă personală, niciun cuvânt încărcat de semnificaţii intime. Ştiam că-l făceam să sufere chiar

mai mult decât suferea deja şi-mi reproşam acest lucru. Dar nu mă puteam opri.

– Şi dacă te arestează?

– Asta nu se poate întâmpla, mă linişte a Rudolf. Sigur, nu cred că toţi cei arestaţi au comis crime. Dar e de la sine înţeles că au comis nişte greşeli grave. Oamenii nu pot fi ţinuţi în închisoare fără motiv. Nici nu-ţi dai seama cât de uşor e să faci o greşeală într-o astfel de atmosferă, ori să treci cu vederea ceva. Iar acest lucru poate fi interpretat ulterior ca fiind intenţionat, ca un act de sabotaj. Sunt sigur că, la încheierea investigaţiilor, când este clar că nu a fost săvârşită nicio infracţiune, omul respectiv va fi eliberat. E greu, dar e un risc pe care mi l-am asumat atunci când am acceptat postul. Nu-ţi face griji. Treburile mele sunt în perfectă ordine. Sunt atât de grijuliu, încât nu-mi poate scăpa nicio eroare majoră.

– Rudolf, te implor...

– Şi eu te implor pe *tine*! Eşti soţia mea. Ai puţină încredere în mine!

Spre sfârşitul primăverii anului 1951, Rudolf s-a îmbolnăvit grav. Doctorul i-a pus diagnosticul de epuizare nervoasă şi i-a recomandat odihnă. Cu ajutorul lui, am reuşit până la urmă să-l conving pe Rudolf să ceară permisiunea de a-şi părăsi postul. Am fost atât de uşurată atunci când a fost de acord s-o facă, încât mi-am propus să renunţ şi eu la serviciul meu, şi chiar să las baltă studiile de la Universitate. Urma să ne mutăm la ţară. Însă uşurarea mea a durat puţin. Demisia lui Rudolf nu a fost acceptată. I s-a acordat o învoire pentru câteva zile, apoi totul a revenit la situaţia anterioară.

Într-o sâmbătă după-amiază, Pavel Eisler a dat buzna în apartamentul nostru.

– Eda Goldstuecker a dispărut, a spus el. Nimeni nu ştie unde e. Aţi auzit voi ceva?

Eduard Goldstuecker era unul dintre cei mai vechi prieteni ai lui Rudolf şi Pavel. Se întorsese cu câteva zile în urmă din Israel, unde fusese ambasador. Relaţiile dintre Israel şi Blocul Sovietic se deterioraseră şi ştiam cu toţii că acest lucru îl pusese pe Eda într-o poziţie nesigură. Dar nu auzisem nimic despre el şi nu voiam să ne dăm cu presupusul.

Câteva zile mai târziu am aflat că fusese arestat. Rudolf n-a spus un cuvânt, dar în nopţile care au urmat l-am auzit plimbându-se în sus şi-n jos prin apartament în timp ce eu zăceam în pat fără să pot dormi, cu ochii deschişi în întuneric. Oare de ce intenţiile bune ale oamenilor se întorc împotriva lor? De ce n-am putut prevedea consecinţele faptelor noastre?

– Rudolf, l-am întrebat eu cu timiditate, nu ţi se pare ciudat că atât de mulţi oameni arestaţi sunt evrei?

Rudolf, de obicei tăcut, a explodat:

– Pentru numele lui Dumnezeu! Doar nu ai ajuns şi tu să crezi că toţi comuniştii sunt antisemiţi! Cum de nu înţelegi? Chiar că ar trebui să laşi baltă ceea ce faci şi să te apuci de nişte lecturi serioase!

Cred că era în noiembrie 1951 atunci când secretarul general al partidului, Rudolf Slansky, a fost arestat. Soţul meu îl antipatiza profund pe Slansky. Îl considera un extremist dogmatic, cu o dorinţă patologică de a deţine puterea şi de a i se recunoaşte meritele. Îl evitase ori de câte ori fusese posibil şi ştiam că nu avea nicio legătură oficială sau personală cu el. Contactul lui Slansky în interiorul Ministerului Afacerilor Externe era şeful lui Rudolf, ministrul însuşi, astfel încât soţul meu îl întâlnise rareori pe atotputernicul secretar general.

Atunci când Slansky a fost arestat, am crezut că urma o schimbare. Părea logic, de vreme ce noi credeam că secretarul general fusese cel care pusese la cale domnia terorii. Dar, în realitate, s-a întâmplat exact opusul; poliţia secretă, cunoscută acum sub numele de Securitatea Statului, şi-a intensificat acţiunile furibunde.

Într-o sâmbătă seară, târziu, stăteam împreună cu Rudolf la lumina lămpii din nişa cu fereastră. Mi se părea că revenise ceva din fosta noastră capacitate de înţelegere şi de încredere reciprocă. Conversaţiile noastre erau mai relaxate. Reuşeam să găsim cuvintele care aveau aceeaşi semnificaţie pentru amândoi. Neliniştile noastre ne uneau, aşa cum făcuseră cândva speranţele noastre, şi îndrăzneam să rostesc ceea ce mă preocupa fără să mă tem că-l rănesc sau că-l înfurii.

– Nu pot să cred, am spus eu, că un lucru bun la origine se poate transforma în opusul lui doar din cauza unor greşeli sau

eşecuri personale. Dacă sistemul ar fi imparţial şi corect, ar putea oferi modalităţi de a compensa eroarea. Dacă nu poate funcţiona decât atunci când conducerea este formată din genii şi toată lumea este sută la sută cinstită şi infailibilă, atunci sistemul e prost. Ar putea funcţiona în cer, dar pentru lumea asta reprezintă o iluzie nebunească şi distrugătoare. Uită-te la toţi idealiştii ăia care nu vor nimic altceva decât să muncească pentru binele celorlalţi; jumătate dintre ei sunt în închisoare; cealaltă jumătate începe să tremure ori de câte ori sună cineva la uşă. Totul nu e decât o mare înşelătorie – o capcană pentru neghiobii naivi şi încrezători.

Rudolf s-a ridicat în picioare şi s-a plimbat câteva minute prin cameră. Apoi s-a oprit în dreptul ferestrei, cu spatele spre mine, a dat deoparte perdeaua şi s-a uitat o vreme în întuneric.

– Heda, a spus el, ştii cât de mult înseamnă pentru mine munca pe care o fac. I-am dat tot ce e mai bun în mine. Şi nu e vorba numai de asta. M-am gândit că, prin această slujbă, viaţa îmi oferă şansa de a face ceva bun, de a-mi răscumpăra pasivitatea din trecut. Ştiu că, în ultimii doi ani, am fost un soţ şi un tată rău. V-am neglijat pe voi de dragul muncii mele. Mi-am refuzat tot ceea ce iubesc. Dar există un lucru la care nu pot renunţa: nu pot renunţa la convingerea că idealul meu este în esenţă corect şi pozitiv, deşi nu pot explica de ce a eşuat – aşa cum se pare că s-a întâmplat. Încă mai cred că asta e o criză care o să treacă. Dacă tu ai dreptate, dacă este într-adevăr o înşelătorie, atunci sunt complice la o crimă teribilă. Iar dacă ar trebui să cred asta, n-aş mai putea trăi... N-aş mai vrea să trăiesc...

A fost ultima noastră conversaţie cu acest subiect. Anul 1951 se apropia de sfârşit.

Într-o seară, din prima săptămână a anului 1952, am plecat de acasă pentru a participa la o altă recepție oficială. Toate aceste întruniri fuzionaseră de multă vreme într-una singură şi nu-mi mai aduc aminte cu exactitate când a avut loc. Urcând în maşină i-am spus lui Rudolf:

– Uită-te la bărbatul acela care stă la colțul străzii. În ultimele zile l-am văzut de fiecare dată când am ieşit din casă.

Rudolf a râs.

– Probabil că îi place vreo fată care lucrează în magazinul de vizavi. Ce-i cu tine? Ai nevoie de odihnă. Cere un concediu şi du-te la munte cu băiatul.

Îmi amintesc că am primit o atenție specială din partea tovarăşului ministru Siroky, şeful cabinetului. Mi-a luat brațul şi mi l-a apăsat cu palma lui, pe urmă ne-am plimbat împreună mult timp – un lucru pe care nu-l mai făcuse până atunci. Tovarăşul Morozov de la Misiunea Comercială Sovietică a fost şi el extrem de cordial. Ca de obicei, vodca a curs în valuri şi s-au ținut toasturi în sănătatea unui mare număr de oameni care ar fi fost mai de folos omenirii dacă nu s-ar fi născut.

Pe 10 ianuarie, după program, m-am oprit la bancă să scot nişte bani. Voiam să cumpăr o stofă de costum pentru Rudolf. Dar, când am ajuns, magazinul era plin de oameni care se băteau pe cupoanele de stofă şi formaseră o coadă lungă în fața casei de marcat, aşa că am plecat dezgustată. Aceeaşi scenă se petrecea în mai toate magazinele din Praga. Oraşul arăta din nou ca un muşuroi de furnici

zgândărit cu un băţ. Lumea alerga nervoasă pe străzi şi forma cozi lungi pe trotuare în faţa fiecărui magazin.

Era clar că se răspândise un alt zvon despre o posibilă devalorizare a monedei naţionale. Uneori, aceste zvonuri erau iniţiate chiar de Ministerul Comerţului Interior atunci când depozitele începeau să se umple cu mărfuri cu defecte pe care nu voia să le cumpere nimeni. O aluzie ici-colo la posibilitatea unei reforme monetare era suficientă pentru a scoate lumea pe străzi şi a o face să cumpere tot ce-i cădea în mână înainte ca economiile să se devalorizeze sau să fie în întregime pierdute.

Am luat un tramvai până acasă, unde doamna Machova se juca cu fiul meu. Ivan se ducea deja la grădiniţă pe vremea aceea. Semăna cu tatăl lui aproape în toate privinţele. Era un copil tăcut şi serios, inteligent şi fericit. Părea cu totul neafectat de atmosfera din casa noastră, care pe atunci nu era prea veselă.

După cină l-am culcat pe Ivan, iar doamna Machova şi cu mine am început să bombănim la adresa situaţiei din magazine. Eram deja în vervă atunci când Rudolf a ajuns şi el acasă şi l-am atacat amândouă. E intolerabil la atâţia ani după război! E aproape mai rău decât în timpul ocupaţiei! Cât o să mai dureze?

– Toate astea se întâmplă pentru că lumea a renunţat să se mai aştepte la ceva bun de la acest guvern, a comentat doamna Machova. Guvernul nu are deloc intenţia să se îngrijească de noi. Nu face altceva decât să ne hărţuiască. De câte ori se întruneşte Comitetul Central sau de fiecare dată când guvernul este în sesiune, oamenii tremură şi se întreabă ce fel de măgărie or să mai facă.

Doamna Machova era unul dintre acei oameni pe seama cărora partidul făcuse revoluţia. Era fiica unui ţăran sărac şi soţia unui muncitor zilier şi muncise ea însăşi din greu toată viaţa. Nu absolvise decât şcoala elementară, dar era probabil cea mai înţeleaptă şi mai descurcăreaţă femeie pe care o întâlnisem în viaţa mea. Şi Rudolf avea un respect deosebit faţă de ea. Vocea ei, a înţeles el, era vocea autentică a clasei muncitoare despre care vorbea toată lumea, dar pe care, practic, n-o asculta nimeni.

Obosit şi abătut, Rudolf a încercat să ne împace, dar pe vremea aceea rezerva mea de răbdare se epuizase. După ce a plecat doamna

Machova, a încercat să mă ia în brațe ca să mă sărute de noapte bună și să ne împăcăm. Mi-am întors capul și l-am respins. Pentru prima dată în viața noastră trăită în comun ne-am dus la culcare certați, fără să ne adresăm un cuvânt.

Nu ne-am vorbit nici a doua zi dimineață, dar nu era ceva neobișnuit; eu începeam serviciul la șapte, iar Rudolf se trezea o oră mai târziu. Toată ziua am fost supărată din cauza asprimii și a încăpățânării mele din seara anterioară și m-am hotărât să îndrept lucrurile. Tensiunea și teama constantă mă extenuaseră și mă transformaseră într-o măsură atât de mare, încât nici eu nu mă mai recunoșteam. Situația asta nu mai putea continua, am decis eu. Trebuia să-mi vin în fire, altfel nu se mai putea trăi cu mine. Trebuia să încetez să mă mai tem. Trebuia să scap de premonițiile nefaste. Am supraviețuit unor condiții mult mai rele fără să mă transform într-o scorpie nesuferită. Pur și simplu n-aveam de gând să mai cedez toanelor de moment.

În după-amiaza aceea, am ieșit cu fiul meu la o plimbare lungă. Am cumpărat flori proaspete pentru casă – florăriile erau singurele prăvălii în fața cărora nu existau cozi – și seara am început să-mi planific noua mea viață. Voi face mai des exerciții fizice; mă voi vedea mai des cu prietenii; mă voi duce mai des la teatru și la concerte; voi petrece mai mult timp cu fiul meu.

L-am sunat pe Rudolf la birou și l-am întrebat la ce oră vine acasă. Mi-a spus că are pe birou teancuri de hârtii de rezolvat, dar că va încerca să se grăbească. Am ascultat la fonograf *Humoresca* de Dvořák, apoi alte discuri, și am scos din bibliotecă *Soldatul Schweik*. Astăzi, m-am gândit eu, o să petrec o seară liniștită și plăcută.

L-am sunat din nou pe Rudolf la ora zece.

– Încă n-am terminat, mi-a spus el. Probabil că o să stau până târziu. Culcă-te. O să vin cât pot de repede.

M-am dus în baie, am făcut gimnastică o jumătate de oră, apoi am intrat în cada cu apă fierbinte și am stat în ea încă un sfert de oră, încercând să fiu veselă și cu inima ușoară. Totul depinde mereu de propria atitudine. De acum încolo, voi privi toate problemele cu o detașare rece.

Dar n-am reuşit să adorm. Cu puţin înainte de miezul nopţii, m-am dat jos din pat şi am luat două aspirine. La ora unu, a sunat cineva la uşă.

Marenka, tânăra care locuia împreună cu noi de când mă întorsesem la serviciu şi avea grijă de Ivan şi de gospodărie, a dat buzna în dormitor şi a bolborosit:

– Sunt cinci bărbaţi la uşă şi au cu ei geanta doctorului Margolius!

Lumea s-a clătinat şi am simţit că mă prăbuşesc tot mai adânc, rostogolindu-mă cu o repeziciune tot mai mare într-un spaţiu fără fund. Apoi m-am trezit instantaneu. Deci asta e. Ştiam că o să vină acest moment şi acum iată că a venit.

Am trăit câteva clipe straniii. M-am trezit acceptând groaza şi dezastrul de parcă un vechi tovarăş, care mă părăsise o perioadă, se întorcea acum la mine. Apoi m-a luat în stăpânire o altă senzaţie – consolidarea interioară a puterii pe care o descoperim atunci când se întâmplă tot ce e mai rău, atunci când ştim că nu există ieşire, că nimeni nu ne poate ajuta în afară noi înşine. Această forţă provine dintr-un izvor ascuns în profunzime, de care nici nu suntem conştienţi, dar el ne vine întotdeauna în ajutor când viaţa îşi dezveleşte colţii şi atacă.

M-am sculat din pat, mi-am pus papucii şi m-am pieptănat. Singurul lucru neobişnuit pe care l-am făcut a fost acela că am îmbrăcat halatul lui Rudolf. Îmi ajungea până la glezne, acoperindu-mă complet.

M-am dus în sufragerie şi, într-adevăr, acolo stăteau în picioare cinci bărbaţi, iar unul dintre ei ţinea în mână servieta lui Rudolf. M-au salutat cu o politeţe exagerată, m-au anunţat că soţul meu fusese arestat şi că ei fuseseră autorizaţi să percheziţioneze casa. Le-am spus s-o facă, apoi am vrut să plec şi să mă întorc în dormitor, dar m-au oprit şi mi-au explicat, cu aceeaşi politeţe, că legea impunea prezenţa mea pentru ca totul să se desfăşoare cât mai ordonat.

Aşa că m-am aşezat pe un scaun, mi-am aprins o ţigară şi i-am urmărit la lucru pe tovarăşi. Percheziţia lor a fost minuţioasă. Au trecut sistematic dintr-o cameră în alta, au deschis dulapurile şi debaralele, au examinat toate cele câteva sute de cărţi, despăturind

şi citind fiecare bucăţică de hârtie. S-au uitat sub covoare şi prin veselă. Au percheziţionat fiecare obiect de îmbrăcăminte, pipăind cusăturile. Au examinat încălţămintea şi articolele de toaletă. Au pus deoparte câteva lucruri – mai ales publicaţiile în limbi străine le-au stârnit interesul.

Cu câteva zile mai înainte, cineva ne adusese câteva pachete de ţigări albaneze. Fiecare conţinea o hârtiuţă cu o inscripţie în albaneză. Pentru că grupul acela de cuvinte se încheia cu semnul exclamării, probabil că era vreun slogan de genul „Trăiască clasa muncitoare!", dar vizitatorii mei au adunat cu atenţie fluturaşii şi i-au pus şi pe ei deoparte.

Bărbatul care părea să fie şeful celorlalţi mi-a citit corespondenţa personală, a mormăit câteva remarci apreciative la adresa calităţii literare a scrisorilor şi mi-a confiscat una sau două dintre ele. A acordat o atenţie specială jurnalului, care avea vreo câţiva ani şi în care îmi notasem măsurile şi greutatea fiului meu. Cifrele acelea l-au impresionat în mod evident, de parcă ar fi fost cine ştie ce cod ingenios; când a pus jurnalul peste teancul lui, mi-a aruncat o privire zdrobitoare. Am rămas aşezată pe scaun, purtând halatul lui Rudolf şi încercând să nu fumez ţigară de la ţigară.

Am vorbit doar atunci când au trecut la camera copilului. Ce se întâmplă dacă fiul meu se trezeşte şi vede cinci bărbaţi străini cotrobăind prin jucăriile lui? Cine ştie ce consecinţe poate avea un astfel de şoc? Le-am dat cuvântul de onoare că în camera aceea nu erau decât lucrurile lui Ivan. Au insistat, susţinând că trebuiau să caute în tot apartamentul, dar au promis că o vor face pe cât posibil în linişte. Şi-au ţinut promisiunea şi au cercetat încăperea cu atâta pricepere, încât Ivan nu s-a trezit deloc.

A urmat camera Marenkăi. După ce m-a trezit pe mine, se dusese înapoi în pat. Unul dintre bărbaţi a deschis uşa, iar ea s-a ridicat din pat protestând. Când omul a început să scotocească prin lucrurile ei, l-a bombardat cu nişte comentarii atât de usturătoare, încât acesta s-a înroşit până în vârful urechilor. De multe ori m-am gândit cu recunoştinţă la Marenka pentru reprezentaţia pe care a dat-o. Sigur că ea, ca membră a proletariatului exploatat, nu putea păţi nimic.

Au lăsat la urmă camera cu biroul meu, în care se aflau cele mai importante documente şi obiecte de valoare. Acolo se găsea şi un dosar special care conţinea corespondenţa mea cu prietenii care locuiau acum în străinătate, mai ales în Anglia. Rudolf a fost cel care a dorit să păstrez într-un dosar separat toate scrisorile lor şi copiile la indigo ale răspunsurilor mele pentru a putea dovedi la nevoie că nu cuprindeau niciun fel de materiale compromiţătoare.

Dar acum totul era considerat compromiţător. Cea mai simplă propoziţie putea fi interpretată ca fiind un cod secret şi simplul fapt că am ţinut legătura în mod regulat cu Occidentul avea să se transforme într-o dovadă devastatoare împotriva lui Rudolf. Am aşteptat deprimată bucuria cu care se vor năpusti asupra acestei prăzi. Cel care a deschis compartimentul în care se afla dosarul era singurul care-şi manifestase deschis ostilitatea faţă de mine de-a lungul întregii operaţiuni. Ceilalţi patru fuseseră ostentativ de politicoşi, însă cel de-al cincilea se holba la mine şi-mi arunca remarci atât de grosolane şi de insultătoare, încât, în cele din urmă, şeful grupului i-a făcut observaţie. Inima mi-a sărit din piept când copoiul acesta a pus mâna pe dosar. Mi-am încordat toate puterile. L-a deschis fără să clipească, l-a închis imediat şi l-a pus înapoi în compartiment, în spatele unor mărunţişuri. Nu-mi venea să-mi cred ochilor.

Între timp, şeful scotocea prin sertarul care conţinea bani în numerar şi două carnete de economii. M-a anunţat că era obligat să confişte totul, dar a lăsat în sertar o bancnotă de o mie de coroane, care valora cam douăzeci de dolari. I-am atras atenţia că numerarul pe care-l confiscase cuprindea şi salariul meu pe luna anterioară şi că ambele carnete de economii erau pe numele meu. Mi-a răspuns politicos că nu făcea altceva decât să respecte ordinele primite; aveam dreptul să cer mai târziu returnarea sumelor care-mi aparţineau.

A luat toate documentele lui Rudolf, aparatul de fotografiat, cheile de la maşină, cheia de la garaj şi alte mărunţişuri. Apoi s-a întors să caute geanta mea, dar, înainte de a putea ajunge la ea, colegul lui bădăran a înşfăcat-o şi, făcând o nouă remarcă meschină, a tras-o mai aproape de lampă şi a deschis-o. Mi-am amintit de cele

zece mii de coroane în bancnote pe care le scosesem de la bancă pentru costumul lui Rudolf. Erau încă în geanta mea, puse într-un plic. Omul şi-a făcut o vreme de lucru cu obiectele din geantă. Mi-a cercetat pudriera şi portmoneul cu mărunţiş, a mai mormăit câteva comentarii răutăcioase, a scos calendarul nou-nouţ pe care încă nu scrisesem nimic şi l-a aruncat pe maldărul de lucruri confiscate. Apoi a închis geanta şi a zvârlit-o pe masă.

Se făcuse deja şase dimineaţa. Unul dintre ei a scris un raport pe care l-am semnat, apoi au plecat.

Am rătăcit un timp dintr-o cameră într-alta, încercând să-mi adun gândurile. Biata Marenka bodogănea în bucătărie lângă cana de cafea. Nu cred că pe mine mă plăcea prea tare, dar pe Rudolf îl adora.

Trebuie să mă adun, m-am gândit eu. Trebuie să fiu calmă şi încrezătoare, astfel încât să fie limpede pentru toată lumea că sunt absolut sigură de nevinovăţia lui Rudolf. Nu trebuie să mă gândesc cum se simte el sau ce ar putea să-i facă. Trebuie să mă concentrez asupra găsirii celei mai bune modalităţi de a-l ajuta. Mai întâi, mă duc la birou şi le spun ce s-a întâmplat. Apoi mă duc în vizită la toate cunoştinţele noastre influente.

De-abia atunci am realizat cât de puţini oameni influenţi cunoşteam suficient de bine pentru a le cere ajutorul. În primul rând, am decis eu, îl voi suna pe şeful lui Rudolf, ministrul comerţului exterior Antonín Gregor. La urma urmei, Rudolf era subalternul lui imediat, adică ministru adjunct. Nu putea face nimic fără autorizarea lui Gregor. Acesta era informat zilnic de fiecare mişcare făcută de Rudolf – trebuia să fie alături de el. Celălalt ministru adjunct, Jonas, ne tratase întotdeauna ca pe nişte prieteni apropiaţi, poate chiar ca pe nişte rude. Mă îmbrăţişa ori de câte ori ne întâlneam. O să-i sun pe amândoi imediat ce începea programul. Am scos de pe mine halatul lui Rudolf, m-am îmbrăcat şi m-am forţat să beau o ceaşcă din cafeaua Marenkăi. Înainte de a pleca, am intrat în camera copilului să văd ce face Ivan. Dormea dus, zâmbind, cu obrajii îmbujoraţi. Încă nu-l atinsese nimic.

Pe vremea aceea, redactorul meu şef era Jura Zajonc, un tânăr strălucit şi blajin, care provenea dintr-o familie de mineri. Şi el era,

evident, un comunist devotat, dar bănuisem mereu că avea un mod propriu de a gândi. Nu mi-a fost deloc uşor să intru în biroul lui şi să-i dau vestea.

Jura m-a ascultat în tăcere, a cumpănit spusele mele, apoi a concluzionat:

– Trebuie să sperăm că situaţia asta o să se rezolve într-un fel. Nu-l ştiu pe soţul tău, dar te cunosc pe tine. Deocamdată, nu văd de ce nu ai rămâne aici ca să-ţi continui munca.

– Trebuie să le spun şi celorlalţi din birou?

– Eu n-aş vorbi cu nimeni deocamdată. Dacă soţul tău se întoarce peste câteva zile?

Dacă aş fi fost capabilă să zâmbesc în ziua aceea, acela ar fi fost momentul potrivit. Dacă lui Jura i se părea posibil ca Rudolf să se întoarcă acasă, de ce să nu se întâmple oare aşa? Poate vor descoperi că arestaseră un om complet nevinovat. Iar Rudolf fusese atât de sigur că nu trecuse nimic cu vederea, că nu făcuse nicio greşeală.

M-am dus în studioul meu şi am format primul număr.

– Pot vorbi cu tovarăşul ministru Gregor?

– Cine întreabă?

– Doamna Margolius.

– Tovarăşul ministru nu e aici.

Am format al doilea număr.

– Pot vorbi cu tovarăşul ministru adjunct Jonas?

– Cine întreabă?

– Doamna Margolius.

– Tovarăşul ministru adjunct nu e aici.

Poate că era adevărat. Poate că amândoi erau la vreo şedinţă. O să sun mai târziu, în cursul dimineţii. Între timp, mă voi duce la ministrul adjunct al afacerilor externe Vlastimil Borek. Era o rudă îndepărtată de-a lui Rudolf şi ţinea foarte mult la el. Borek era mai în vârstă, un membru de partid respectat şi un fost gazetar care cunoştea oameni importanţi. Mai târziu, în cursul acelui an, în timpul proceselor, avea să se comporte mizerabil, depunând mărturie împotriva colegilor lui de la minister. Curând după aceea a murit în condiţii misterioase; nici propria sa soţie n-a fost sigură dacă moartea lui a fost naturală sau nu.

L-am sunat pe Borek şi mi-am dat seama din tonul vocii lui că încă nu fusese informat. Am întrebat dacă ne puteam vedea chiar atunci, iar el, surprins, a răspuns:

– Treci pe aici.

Când i-am povestit despre arestarea lui Rudolf, Borek a pălit. A încercat să se stăpânească, dar, vreme de câteva clipe, n-a făcut altceva decât să repete:

– Deci şi el... şi el...

Nu sunt sigură ce a vrut să spună cu asta. Am stat de vorbă şi l-am implorat să se folosească de influenţa pe care o avea şi să-l ajute pe Rudolf. Mi-a promis solemn că o să facă tot ce era posibil.

M-am întors degrabă la redacţie. Nu trebuie să le dau niciun motiv să mă concedieze, m-am gândit eu. Trebuie să muncesc mai mult şi mai bine ca oricând. Am rămas în biroul meu toată după-amiaza. Ştiam cât de epuizată arătam şi voiam să evit orice întrebare. La fiecare oră, mă opream din lucru şi sunam la minister, dar nu găseam pe niciunul dintre colegii lui Rudolf. În final, a trebuit să admit că nu putea fi o coincidenţă. Nimeni nu voia să vorbească cu mine. Chiar dacă aş fi reuşit să dau de ei, n-ar fi făcut nimic. Erau cu toţii îngroziţi şi încercau să facă tot posibilul să nu arate vreo urmă de compasiune faţă de Rudolf. Nimeni n-avea de gând să mişte un deget pentru el.

După program, m-am oprit la un telefon public şi l-am sunat pe Pavel Eisler. Era cel mai bun şi mai credincios prieten pe care-l aveam şi un om cu o viziune politică deosebită. Era economist de profesie şi lucrase după război la ONU sub conducerea lui Gunnar Myrdal. Când s-a întors la Praga, la început relaţiile lui au fost foarte apreciate; după câţiva ani, deveniseră deja periculoase. Acum presta muncă necalificată într-o fabrică, nu câştiga mai nimic şi se aştepta să fie arestat în orice clipă. Nimeni nu înţelegea cum de rămăsese în libertate atât de mult timp. Nu putea exista decât o singură explicaţie: soţia lui era fiica lordului Layton, un englez influent şi prieten cu Winston Churchill – o persoană care ar fi provocat o mulţime de probleme dacă ginerele lui ar fi fost arestat.

Chiar şi aşa, ştiam că situaţia lui Pavel era precară şi nu voiam să înrăutăţesc lucrurile şi mai tare atrăgând atenţia asupra prieteniei

lui cu Rudolf. Când a răspuns la telefon am încercat să-mi schimb vocea.

– Pavel, soțul meu s-a dus să se întâlnească cu Eda, am zis eu cu o voce joasă. Mă simt singură. Aş vrea să vorbim, dar nu ştiu dacă ai timp.

A urmat o clipă de tăcere uimită, apoi Pavel a strigat:

– Heda, prostuțo! Sigur că trebuie să vorbim! Vino aici imediat!

– Aş veni mai pe seară.

– Bine! Vino diseară.

M-am dus acasă. Doamna Machova, al cărei instinct infailibil o făcuse să vină la noi într-un moment în care aveam cea mai mare nevoie de ea, era în bucătărie şi stătea de vorbă cu Marenka. Am văzut că amândouă plânseseră.

Atunci am aflat că arestarea lui Rudolf fusese aranjată precum scena culminantă a unui film de spionaj. Toată strada fusese luminată de farurile maşinilor negre de poliție aşezate în unghiuri strategice şi ocupate de membri ai Securității Statului. Când maşina lui Rudolf a dat colțul, poliția a blocat toate căile de ieşire posibile şi, atunci când el a coborât, mai mulți agenți l-au înconjurat, i-au luat servieta şi i-au comunicat că era arestat. Această manevră îndrăzneață a poliției secrete i-a îngrozit pe locuitorii întregului cartier.

Fiul meu se juca cu trenulețul lui în sufragerie. M-am aşezat lângă el pe podea şi l-am urmărit. Apoi, cât mai firesc cu putință, i-am explicat că tatăl lui plecase din nou într-una dintre călătoriile lui de afaceri. Ivan era obişnuit. A dat din cap şi a scos un țipăt atunci când trenul a luat o curbă strânsă. Era cu totul absorbit de lumea lui.

L-am culcat cât am putut de devreme şi m-am dus la familia Eisler. Când am ajuns în stația de tramvai, m-am gândit că şi eu eram urmărită probabil de poliția secretă. Aşteptând pe refugiu, m-am uitat în jur. Am văzut câteva persoane, dar niciuna nu părea să-mi acorde o atenție deosebită. A venit tramvaiul. Am rămas nemişcată în timp ce toată lumea s-a urcat în el. De-abia când vagoanele s-au pus în mişcare am sărit şi eu înăuntru. Am văzut cu colțul ochiului cum un tânăr care se sprijinise până atunci de un

stâlp de iluminat, citind un ziar, s-a repezit spre celălalt capăt al tramvaiului.

Aha! Am coborât la stația următoare. Şi el la fel. A intrat apoi într-o cabină telefonică. Eu am urcat într-un alt tramvai, care se îndepărta de casa lui Eisler, iar el a rămas în cabina telefonică. La următoarea stație, am luat un al treilea tramvai, care mergea în direcția opusă celui de-al doilea, şi am continuat să le tot schimb până când am decis că, chiar dacă nu scăpasem de tot de urmăritori, măcar le dădusem de furcă. Oricum, toate aceste manevre nici nu contau de fapt, m-am gândit eu, în cazul în care Securitatea Statului supraveghea casa lui Pavel, aşa cum am descoperit mai târziu. Țineau evidența tuturor celor care-l vizitau şi, pentru că familia Eisler era întotdeauna dornică să asculte – nu se puteau abține; nimeni nu putea – şi să ofere sfaturi soțiilor şi copiilor bărbaților arestați, agenții îl porecliseră pe Pavel „sfântul patron al văduvelor şi orfanilor".

Am rămas la ei până târziu în noapte, discutând ce era de făcut. Sfatul lui Pavel a fost următorul: fă tot ce se poate şi nu te aştepta la nimic. Încearcă absolut toate mijloacele. Du-te la toți cei pe care ți-i aduci aminte. Scrie. Telefonează. Nu-i lăsa să te reducă la tăcere. Dacă oamenii nu te sună înapoi, sună tu din nou a doua zi. Dacă nu-ți răspund la scrisori, scrie-le din nou. Nu le da pace, precum o conştiință vinovată. Dar fii atentă când traversezi strada, ca să nu fii călcată de vreuna dintre limuzinele lor negre bine lustruite.

Pavel m-a ajutat să compun o scrisoare adresată preşedintelui Gottwald şi Comitetului Central. Mă temeam că, lipsindu-mi subtilitatea politică, aş putea scrie ceva care să înrăutățească situația lui Rudolf în loc s-o îmbunătățească. De asemenea, am căzut de acord că trebuia să găsesc un avocat care nu se va teme să preia cazul.

Apoi Pavel m-a întrebat:

– I-ai urmărit cu atenție tot timpul cât au stat în apartament?

– Aşa cred. De ce?

– Nu m-aş mira să fi pus nişte microfoane.

– Nu cred că au putut, am început eu. N-au avut ocazia să...

Dar mi-am adus aminte de un episod care a avut loc atunci când Rudolf a fost numit ministru adjunct, iar mie mi s-a părut

neînsemnat. O „linie fierbinte” care lega casa noastră de diferite birouri a fost instalată în plus față de linia telefonică obișnuită. La plecare, omul de la telefoane, un individ în vârstă și amabil, mi-a șoptit: „Știți, n-aș vrea să am un telefon ca ăsta pentru toți banii din lume!”

Am râs auzindu-l și pe urmă nu m-am mai gândit la el. Acum am înțeles că omul mă avertizase probabil că telefonul pe care ni-l instalase conținea și un microfon. Și acesta era telefonul din dormitor, camera separată de restul apartamentului, în care-mi plăcea să mă retrag cu prietenii ori de câte ori doream să vorbim liber! Regimul ne spionase chiar de la început, din momentul în care îi încredințaseră lui Rudolf un post oficial important.

Târziu în noapte, când m-am dus în sfârșit la culcare, m-am gândit pentru prima oară la Rudolf – la ce simțea sau gândea, la ce-i făceau acolo. Am stat nemișcată, iar întunericul îmi străpungea inima ca un piron negru. Cel puțin puteam spera că oamenii nu mai erau torturați în timpul interogatoriilor ca pe vremea naziștilor, că erau tratați cu o minimă decență. Dar chiar și așa, cât de groaznic se simțea probabil Rudolf! Îl auzeam întruna spunând: „N-aș mai putea trăi... n-aș mai vrea să trăiesc.” Nu. Trebuia să-și țină firea, nu putea să cedeze. Poate că doar îl vor interoga, iar apoi îi vor da drumul. Se mai întâmplaseră astfel de cazuri. Am auzit cum pornește liftul și inima a început să-mi bată mai repede. Venea acasă! Acum liftul avea să se oprească la etajul nostru. Voi auzi cheia în broască și ușa se va deschide... Dar liftul a trecut de etajul nostru fără să se oprească.

În după-amiaza următoare mă aflam în biroul președintelui Comisiei Economice a partidului, Ludvik Frejka. Nu-l cunoșteam prea bine, dar mi se păruse întotdeauna un om cumsecade și-mi amintea vag de unul dintre unchii mei. De fapt, m-a primit așa cum ar fi făcut-o o rudă mai în vârstă, copleșit de neputință în spatele biroului său. Auzise deja de arestarea lui Rudolf și aveam senzația că știa mai multe, dar nimic de bine. A oftat și mi-a spus:

– Draga mea, nu ai idee cât de mult îl apreciez pe Rudolf și cât aș vrea să vă ajut pe amândoi. Cu un an în urmă, aș fi putut să trag niște sfori. Atunci încă eram un vechi comunist merituos. Azi ei

cred că nu sunt altceva decât un jidan împuțit. Nu mă pot ajuta nici pe mine însumi.

Câteva săptămâni mai târziu a fost şi el arestat.

Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu Pavel Kavan, prietenul lui Rudolf de la Ministerul Afacerilor Externe. A fost concediat la scurtă vreme după ce m-am întâlnit cu el, apoi, câteva luni mai târziu, l-au arestat.

Cealaltă oficialitate care a acceptat să stea de vorbă cu mine a fost Bohumil Sucharda, pe vremea aceea ministru adjunct de finanțe. Ştiam că nu putea face nimic pentru Rudolf, dar îi eram recunoscătoare pentru că mă primise cu curaj în biroul lui şi pentru că mi-a vorbit despre soțul meu cu încredere şi speranță.

Alte uşi au rămas ferm închise. Dintre toți tovarăşii sus-puşi care erau colegi cu soțul meu, singurul care m-a vizitat a fost Ota Klicka, ambasadorul nostru în Finlanda. Într-o zi, şi-a făcut apariția pe neaşteptate la uşa apartamentului nostru şi a spus:

– Îl cunosc pe Rudolf din şcoală şi nu cred că a făcut ceva necinstit. Îmi pun capul pentru asta. Totul nu este decât o absurditate!

La vremea aceea, devenisem o leproasă care trebuia ocolită de cei care puneau preț pe viața lor. Chiar şi o întâlnire întâmplătoare cu mine putea trezi suspiciuni, conducând la dezastru. Am înțeles acest lucru şi am suportat izolarea mai bine ca alți oameni care se aflau în aceeaşi situație. Războiul mă obişnuise cu ea şi, în plus, ştiam că nu aveam dreptul să-i expun pe ceilalți la pericole. De ce şi-ar fi riscat cineva serviciul sau siguranța familiei ori, poate, libertatea, doar ca să stea de vorbă cu mine? E firesc ca oamenii să se gândească mai întâi la cei față de care au o responsabilitate. Dacă toți ar fi eroi, la ce ar mai sluji curajul? Şi astfel, în mare parte fără amărăciune, am observat cum oamenii traversau pe cealaltă parte a străzii atunci când mă vedeau, ferindu-şi privirile. Celor puțini care continuau să păstreze legătura cu mine le spuneam eu însămi:

– Nu te opri. Nu vorbi cu mine. Nu are rost.

Câțiva prieteni buni, oameni pe care-i cunoşteam de ani de zile, au rămas alături de mine. Ei credeau în Rudolf şi nu le-a trecut prin cap să-l condamne, deşi niciunul nu era membru de partid şi

nu-i agrea concepţiile politice. Aproape toţi îşi pierduseră deja slujbele şi trăiau de pe o zi pe alta. Deocamdată, părinţii copiilor din imobilul nostru le dădeau voie acestora să se joace cu Ivan, aşa că cel puţin el nu suferea din cauza singurătăţii. Securitatea Statului îi supraveghea îndeaproape pe toţi cei pe care-i cunoşteam – de pildă, familia editorului pentru care lucrasem înainte de lovitura de stat – şi îi interoga fără milă. Gestul de a nu-mi întoarce spatele reprezenta un act de mare curaj.

Într-o după-amiază, la câteva luni după arestarea lui Rudolf, mă întorceam acasă de la serviciu şi am trecut pe lângă casa în care locuia doctoriţa Padovcova. Era medicul pediatru care îl îngrijise pe fiul meu încă de la naştere şi devenise prietena noastră. Era bine cunoscută pentru faptul că ajuta tot felul de proscrişi. În ziua aceea, m-am simţit atât de copleşită de singurătate, încât am hotărât să-i fac o vizită de câteva minute, deşi până atunci nu mai făcusem o asemenea imprudenţă. Am luat liftul până la etajul ei şi am sunat la uşă. Prietena mea a deschis şi s-a albit la faţă.

– Nu, nu avem cheia de la spălătorie, a rostit ea cu glas tare. Întrebaţi-i pe vecini!

– Bine, bine, am ţipat eu cu cea mai răguşită voce de care am fost în stare, apoi m-am întors pe călcâie şi m-am năpustit în jos pe scări.

Am aflat ulterior că Securitatea Statului dăduse buzna în apartamentul ei cu doar câteva minute înainte să vin eu şi o găsise stând de vorbă cu prietena ei, Magda Husakova, soţia lui Gustav Husak, viitorul preşedinte al republicii după ocupaţia rusă din 1968. Dar, pe vremea aceea, şi el era închis. Dacă poliţia secretă m-ar fi găsit şi pe mine acolo, ar fi tras cu siguranţă concluzia că era vorba de o conspiraţie împotriva statului şi ne-ar fi arestat pe toate trei. Aşa, nu au făcut altceva decât să întoarcă apartamentul cu susul în jos. Asta era viaţa de zi cu zi în Cehoslovacia anului 1952.

Când a fost arestat Pavel Kavan, m-am apropiat de soţia lui, Rosemary, o englezoaică cu doi copii de vârsta fiului meu. Ne-am unit forţele amândouă şi ne-am ajutat reciproc în anii următori, împărţind adesea ultima bancnotă de zece coroane sau un pic de mâncare pentru copii. Rosemary a murit acum câţiva ani, dar încă

mai văd expresia concentrată de pe faţa ei atunci când încerca să taie un ou fiert tare în trei părţi egale: câte una pentru fiecare copil. Singura latură luminoasă a vieţii noastre de atunci consta în faptul că dădea naştere unor relaţii umane extraordinare, unor prietenii cum rar există între oamenii liberi şi liniştiţi.

La câteva zile după arestarea lui Rudolf, am găsit un avocat despre care se spunea că avea relaţii la cele mai înalte niveluri şi care se ocupa de cazuri politice. Dr. Bartos mi-a rezervat o primire foarte oficială, nu mi s-a adresat cu „tovarăşa", ci cu „dragă doamnă Margolius", în fostul stil burghez, şi a promis să-l apere pe Rudolf.

Ştiam amândoi, desigur, că practica juridică a vremii îl împiedica practic pe avocat să-şi apere clientul. Prezenţa lui la proces era pură formalitate, acuzatul fiind declarat vinovat chiar înainte de a fi pus piciorul în tribunal. Totuşi, voiam ca Rudolf să beneficieze de asistenţă juridică, indiferent cât ar fi costat.

I-am mărturisit dr. Bartos că, la momentul acela, nu aveam o leţcaie, dar că Securitatea Statului îmi confiscase conturile de economii cu banii moşteniţi de la mama. Dacă mă ajuta să le recuperez, aş fi putut să-l plătesc pentru serviciile lui.

Cam la două săptămâni după arestare, am primit prima scrisoare scurtă de la Rudolf. Indiferent de câte ori am recitit-o, n-am reuşit să descopăr în ea nimic mai mult decât informaţia că era bine şi că nu voia să-mi fac griji.

Pe atunci, încă nu-mi revenisem din şocul iniţial. Încă mai încercam să nu mă gândesc, să nu disper şi să-mi îndeplinesc ca o maşină îndatoririle de acasă şi de la serviciu. La birou dimineaţa. După-amiaza, încercări inutile de a vorbi cu oficialităţi influente. Seara, chibzuiam, apoi scriam scrisori nenumărate în care juram că soţul meu era nevinovat, ofeream mărturii personale şi pe ale prietenilor în sprijinul lui, argumentam, imploram, uneori ameninţam. Noaptea, care era mai rea decât ziua, zăceam în pat incapabilă să adorm, rostind cu glas tare în beznă: „Rudolf, nu te da bătut. Te rog, rezistă. Rezistă."

Situaţia mea de la editură a devenit tot mai neplăcută. Nimeni nu mai vorbea cu mine decât strictul necesar. Conversaţiile se opreau ori de câte ori intram într-o încăpere. Totuşi, aceste situaţii

stânjenitoare nu au durat mult. Cam la o lună după arestarea lui Rudolf, redactorul-şef m-a chemat în biroul lui şi mi-a explicat cu blândeţe că primise instrucţiuni „de sus" să mă concedieze.

De la o vreme, mă aşteptasem să-mi pierd serviciul, dar până când acest lucru să se întâmple, refuzasem să-mi fac griji din pricina asta. Ştiam că, dacă voiam să-mi păstrez sănătatea mintală, trebuia să rezolv problemele pe măsură ce apăreau, una câte una, că trebuia să planific doar ziua de mâine. Dar acum nu mai aveam nicio scuză.

Pierderea slujbei nu însemna numai incapacitatea de a mă întreţine pe mine şi pe copilul meu. Totodată, îi oferea poliţiei un motiv să mă aresteze pentru că eram un „parazit", un individ care refuza să contribuie la construirea societăţii socialiste. În Cehoslovacia, la fel ca în toate celelalte ţări comuniste din Europa, a fi şomer nu era numai un ghinion; era ilegal. Dar, într-o ţară în care slujbele deveniseră slujbe de stat, cine ar fi angajat o proscrisă ca mine?

Am trăit câteva zile de groază înainte să sosească un ajutor, din nou prin intermediul prietenilor. Otto şi Milena reuşiseră să convingă şeful unui atelier mecanic, care angajase deja mai mulţi oameni cu un profil politic îndoielnic, să-mi ofere un post. Salariul era neînsemnat; aproape că nu-mi ajungea nici să-mi plătesc chiria. Dar, cel puţin, nu eram şomeră.

În seara aceea am stat de vorbă cu Marenka. I-am spus că nu aveam cum s-o mai plătesc. Totuşi, putea locui în continuare în apartament. Am rugat-o însă să aibă grijă de Ivan. La noul meu loc de muncă trebuia să lucrez în schimburi: o săptămână de la şase dimineaţa la două după-amiaza; următoarea săptămână, de la două după-amiaza la zece seara. Am rugat-o pe Marenka să-l ducă pe fiul meu la grădiniţă atunci când eu lucram dimineaţa, să-l ia de acolo, să-l hrănească şi să-l culce atunci când lucram seara.

Marenka a fost de acord. Câteva zile mai târziu, a găsit o slujbă bună la o brutărie, care i-a plăcut foarte mult, iar atunci când situaţia era mai grea îi aducea lui Ivan o chiflă sau câteva fursecuri. Şi-a aranjat schimburile în aşa fel încât copilul să nu rămână niciodată singur.

Lunile care au urmat mi s-au părut un carusel scăpat de sub control. Eram întru totul nepricepută în problemele de mecanică.

Întotdeauna mi se păruse că o maşină îşi putea da seama de departe că-mi era frică de ea, că nu înţelegeam cum funcţionează şi că se strica pe loc doar dintr-un instinct de autoconservare. La locul de muncă, relaţiile mele cu maşinile au căpătat dimensiunile unui conflict absolut. Am încercat cu disperare să ajung la un nivel mediu de productivitate, dar n-am reuşit. Nicio maşină nu se strica atât de des ca a mea. Pe peretele atelierului nostru era atârnat un grafic al productivităţii, în care lucrătorii erau aranjaţi în ordinea eficienţei. Eu deţineam penultimul loc de pe listă. Ultimul nivel îi aparţinea unei blonde durdulii a cărei dezvoltare intelectuală părea rămasă în urmă. Adesea, rămâneam la serviciu mult timp după ce toţi ceilalţi plecaseră pentru a recupera ceea ce nu realizasem în timpul programului, dar, chiar şi aşa, rezultatele mele nu s-au îmbunătăţit. Mai mult decât atât, zgomotul asurzitor al maşinilor, combinat cu o tensiune permanentă, mi-a provocat dureri de cap insuportabile, care continuau mai multe ore după ce ajungeam acasă.

Situaţia mea financiară îmi provoca o durere de cap şi mai mare. Trebuia să hrănesc trei oameni, să plătesc o chirie scandalos de mare, şi, mai important decât orice, trebuia să-i trimit nişte bani lui Rudolf în fiecare lună, nu numai pentru a-şi suplimenta raţia de hrană şi pentru a-şi cumpăra ţigări, ci şi pentru a-i demonstra că eram bine, că nu avea de ce să se îngrijoreze. Trebuia să găsesc o cale de a scăpa de chiria aceea exorbitantă, aşa că am căutat prin împrejurimi până când am descoperit un apartament mic şi ieftin, ai cărui locatari erau dornici să facă schimb de locuinţă cu mine. Tocmai mă pregăteam de mutare atunci când am fost anunţată că, pentru a pleca din vechiul apartament, aveam nevoie de permisiunea Ministerului Afacerilor Externe. Am făcut cerere şi, ca răspuns, ministerul m-a informat că apartamentul nu ne aparţinea nouă, lui Rudolf sau mie, ci ministerului însuşi. Nu mă puteam muta până când nu era „rezolvat" cazul soţului meu.

Am replicat cu înverşunare că nu puteam înţelege cum de era posibil ca un apartament găsit de mine, pentru care plătisem chirie, aparţinea ministerului şi am cerut din nou permisiunea de a mă muta. Corespondenţa a trenat timp de aproape un an şi nu s-a găsit

nicio rezolvare. Apartamentul nostru, situat într-o zonă căutată, era dorit de multă lume. Pentru că era o lipsă critică de case de orice fel, tovarăşii de la minister erau hotărâţi să ţină de el cu dinţii. Dacă mă mutam, apartamentul n-ar mai fi rămas sub controlul lor. Dacă reuşeau să mă ţină în el până la condamnarea soţului meu, mă puteau arunca în stradă şi casa le-ar fi revenit lor.

Nu mai aveam decât o singură alternativă, aceea de a găsi o altă sursă de venit.

Din fericire, la început am avut de lucru atât cât să ne putem menţine pe linia de plutire. Folosind nume fictive, făceam ilustraţii pentru revistele de copii şi copiam desene tehnice. Am lucrat tot ce mi-a ieşit în cale. Munceam cele opt ore la atelierul mecanic, apoi cel puţin încă şase ore acasă. Adesea, mă duceam şi mă întorceam pe jos de la atelier ca să economisesc banii de tramvai. Noaptea, scriam încăpăţânatele mele misive adresate ministerelor, Comitetului Central şi oricărei persoane influente la care mă puteam gândi.

Nu am primit niciodată vreun răspuns – în afară de unul singur, de la Biroul Preşedintelui. Cazul soţului meu, se spunea pe un ton sec, avea să fie „investigat".

Uneori dormeam doar trei sau patru ore pe noapte, dar am instituit regula de fier conform căreia nu lucram niciodată duminica după-amiaza şi economiseam suficienţi bani astfel încât eu şi Ivan să putem lua tramvaiul până la periferia oraşului, unde ne plimbam prin pădure. Primăvara, ne jucam pe iarbă şi lansam vaporaşe pe pârâul din valea împădurită aflată dincolo de capătul tramvaiului.

Noapte de noapte visam acelaşi vis. Eram într-un loc public – un restaurant, o cafenea sau o sală de concerte. Brusc, se deschidea uşa şi intra Rudolf, apoi se oprea. Eu rămâneam pironită pe scaunul meu şi nu mă puteam mişca. El se uita la mine şi nu făcea niciodată vreun pas înainte.

O dată pe lună, primeam o scrisoare de la Rudolf şi, tot o dată pe lună, mi se permitea să-i trimit un răspuns. Scrisorile acelea trebuiau să fie însă strict personale. Niciun cuvânt despre locul în care se afla sau despre ceea ce i se întâmpla. Amândoi ştiam că o singură aluzie nepotrivită ar fi făcut ca scrisoarea să nu mai fie

trimisă. Din ceea ce scria, mi-am dat seama că Rudolf se hotărâse să se concentreze exclusiv asupra trecutului. Scria mult despre fiul lui şi-mi dădeam seama cât de mult regreta că nu petrecuse mai mult timp alături de el. Scrisorile lui au reînviat sute de momente fericite pe care eu le uitasem deja.

„Îţi aduci aminte", scria el, „când ne-am întâlnit prima dată?"

Fusese o minunată zi de primăvară. Eu aveam vreo doisprezece ani şi traversasem strada să cumpăr o pungă de bile. Un tânăr cu ochelari venea din susul străzii. S-a uitat intens la mine şi a zâmbit. Mi s-a părut ciudat că un adult îmi acorda o atenţie aşa de mare şi, încă alergând, m-am uitat la el peste umăr. Rămăsese pe loc şi mă urmărea.

În seara aceea, Rudolf a ieşit în oraş cu un grup de prieteni, printre care şi verişoara mea mai mare, care era topită după el. În timp ce dansau, i-a spus: „Am întâlnit azi o fetiţă pe care am de gând s-o aştept. Când se face mare, mă însor cu ea."

Ceva mai târziu, ne-am întâlnit din nou – la un ceai acasă la aceeaşi verişoară. Imediat după ce am intrat, Rudolf a venit lângă mine şi, din clipa aceea, a devenit marele meu prieten. Mă ajuta când aveam greutăţi cu tema pentru acasă şi punea o vorbă bună pentru mine atunci când eram neascultătoare şi-mi supăram părinţii; mă lua cu el la conferinţe şi la teatru şi aştepta răbdător să cresc. Relaţia noastră avea forţa unei iubiri care se iveşte din încredere şi dintr-o înţelegere îndelungată. În ciuda tuturor lucrurilor care ne separau, ştiam că aparţinem unul altuia şi că nu putea fi altfel.

M-a mângâiat faptul că Rudolf putea găsi amintiri fericite în trecutul nostru dificil şi că aceste amintiri îl ajutau să supravieţuiască. De câteva ori, a scris despre izvorul nostru din pădure, cu apă atât de limpede şi de rece. Ne plimbam până ajungeam la el, apoi stăteam nemişcaţi ore la rând, aşteptând căprioara să vină şi să bea apă. După câţiva ani, m-am dus din nou în satul acela şi am căutat izvorul, dar nu mai rămăsese nimic din el. N-am găsit decât un şanţ printre rădăcinile copacilor, plin de frunze uscate.

În scrisorile pe care i le-am scris lui Rudolf, descriam viaţa noastră de zi cu zi în nuanţe cât mai vesele cu putinţă. În fiecare

noapte îmi notam evenimentele de peste zi ca să mă asigur că nu uitam nimic important, apoi încercam să-i dau impresia că eram bine. În fiecare scrisoare menționam un anumit eveniment, desprins de obicei din experiențele noastre din timpul războiului, care ceruseră din partea noastră voință, încredere în sine și curaj. Cred că a înțeles ce încercam să-i spun – că acele însușiri îl vor ajuta acum ca și atunci și că eram alături de el, așa cum fusesem întotdeauna.

Amândoi am mințit în scrisorile acelea. Am mințit în legătură cu tot ce nu am spus. Dar, în ceea ce am spus, ne-am împărtășit reciproc singurul adevăr care contează.

Nu am trimis niciodată scrisorile cu poșta. Am dus-o personal pe fiecare la sediul poliției din strada Bartolomejska. Încă nu știu ce așteptam de la acele vizite neplăcute, dar pe vremea aceea îmi spuneam că îmi dădeau ocazia să ajung cel puțin la cel mai superficial nivel al structurii de putere. Poate reușeam să aflu ceva. Poate că m-aș fi întâlnit cu cineva dornic să ușureze cât de puțin chinul lui Rudolf. De fiecare dată când mă duceam să duc o scrisoare, trebuia să trec de mai multe puncte de control păzite de polițiști în uniforme, care mă chestionau pe larg. Majoritatea erau femei cărora rareori le scăpa ocazia să mă insulte și să mă umilească, așa că, atunci când pătrundeam în clădirea aceea mi se părea că intru de bună voie în gura lupului. Mă înțelesesem cu doamna Machova să sun imediat după ce ieșeam de acolo. Dacă nu sunam, trebuia să se ducă imediat la apartament și să-l ia pe Ivan de acolo. Încă de la început, întocmisem un plan detaliat pentru ca, în cazul în care eram arestată, Ivan să nu cadă în mâinile poliției. Atunci când ambii părinți ai unui copil erau în închisoare, acesta era plasat într-o instituție unde suporta tot felul de privațiuni și era învățat să-și urască și să-și disprețuiască părinții.

Agentul de securitate care-mi primea scrisorile mă trata întotdeauna cu o anumită grosolănie, dar după o vreme s-a stabilit între noi o relație ciudată care-mi amintea de poveștile despre Primul Război Mondial, despre soldații din tranșee inamice care se strigau unii pe alții ca orice oameni obișnuiți atunci când focul înceta, iar după câteva minute puneau mâna pe arme și se împușcau

reciproc. Cred că agentului de securitate i se părea amuzantă perseverenţa mea. Din comentariile sale am tras concluzia, probabil greşită, că-l văzuse personal pe Rudolf şi, în cele din urmă, am ajuns să-l privesc ca pe o verigă de legătură intermediară dintre mine şi soţul meu.

Încercam deja de ceva timp să aflu o modalitate de a-l ajuta pe Rudolf. Eram convinsă că trebuia să existe undeva o spărtură în monolitul Securităţii Statului – trebuia doar s-o găsesc. Apoi, într-o seară, o femeie în vârstă cu basma pe cap a apărut la uşa mea şi, după ce s-a asigurat că eram singure, mi-a zis:

– Nu ştii cine sunt şi n-o să-ţi spun nici asta, nici cine m-a trimis. Am venit doar ca să te avertizez să nu încerci să faci nimic. Ar fi şi mai rău. Există un om care-l cunoaşte bine pe soţul dumitale şi ştie că e nevinovat. Are informaţii despre caz din interior şi vrea să dea o mână de ajutor. Dar în momentul de faţă nu se poate face nimic. Mi-a cerut să-ţi spun aşa: dosarul soţului dumitale este însemnat cu litera S.

Asta a fost tot. Femeia a plecat fără să mai adauge un cuvânt.

Litera S? Ce însemna asta? Mi-am stors creierii degeaba. A doua zi, imediat după program, am lăsat totul baltă şi am dat fuga la familia Eisler. Pavel ştia de o mie de ori mai multe decât mine despre activitatea lui Rudolf. Poate că el va înţelege. Dar nici el n-a înţeles.

Am cumpănit situaţia câteva săptămâni, ne-am dat cu presupusul şi am speculat analizând toate acţiunile, cunoştinţele şi relaţiile lui Rudolf, chiar şi cele mai improbabile posibilităţi.

Nimănui nu i-a trecut prin cap că misteriosul „S" însemna „Cazul Slansky".

Viața în Praga, din care, pe vremea aceea, fusesem exclusă cu desăvârşire, dobândise un caracter în întregime negativ. Oamenii nu mai aspirau să ajungă la anumite lucruri, ci să se depărteze de ele. Nu voiau altceva decât să evite necazurile. Încercau să nu mai fie văzuți nicăieri, să nu mai vorbească cu nimeni şi să nu atragă deloc atenția. Cea mai mare satisfacție era să nu se întâmple nimic, nimeni să nu fie concediat, arestat, interogat sau urmărit de poliția secretă. Aproximativ cincizeci de mii de oameni fuseseră până acum închişi în mica noastră țară. Alții dispăreau în fiecare zi.

Încă nu ştiam unde era închis Rudolf. Într-o scrisoare menționa că, uneori, noaptea, auzea cântând privighetoarea, iar de aici am dedus că nu se afla în Praga. Dar mi-a luat mult timp să aflu de închisoarea din Ruzyně, care trebuie inclusă printre cele mai cunoscute camere de tortură naziste.

În afară de frica mea sufocantă legată de Rudolf şi de viitorul copilului meu, eram extrem de tulburată şi de imposibilitatea de a-mi câştiga traiul. Indiferent cât de greu şi de mult munceam, nu reuşeam să câştig suficienți bani pentru a acoperi strictul necesar. Proprietăreasa căpătase obiceiul să intre în apartamentul nostru atunci când nu eram acasă şi să pună mâna pe tot ce găsea de valoare, ca să se asigure în cazul în care n-aş mai fi putut plăti chiria. Aceste razii periodice m-au înfuriat atât de tare, încât am început să-mi vând eu însumi bunurile în grabă, la prețuri ridicol de mici. Îmi făceam tot timpul griji şi poate că motivul pentru care

utilajul meu mergea atât de prost era faptul că ruginise în interior din cauza lacrimilor pe care le vărsasem în timp ce munceam.

Din când în când, fiul meu întreba când avea să se întoarcă acasă tatăl lui şi de fiecare dată reuşeam să inventez un răspuns convingător. Îi citeam fragmentele din scrisorile lui Rudolf pe care acesta le scrisese special pentru el şi, ori de câte ori se întreba de ce tatăl lui trimitea atât de rar scrisori, scriam eu o scrisoare în locul lui.

A venit vara. Ivan, care, în ciuda eforturilor mele, era palid, slab şi agitat, avea mare nevoie de puţin aer de ţară. Rudolf avea o rudă care supravieţuise războiului, verişoara Marie, care locuia la Bratislava. Soţul ei îşi pierduse serviciul din cauza relaţiei de rudenie cu Rudolf, iar acum întreţinea cinci persoane dintr-un venit minuscul. Ştiam cât de grea era viaţa lor şi nu voiam să le cer ajutorul, dar, într-o zi, am primit o scrisoare neaşteptată de la Marie în care spunea că îşi ducea copiii la ţară să-şi viziteze bunica şi că ar putea să-l ia cu ei şi pe fiul meu. Era o şansă la care nici nu îndrăznisem să sper. Am promis să-i trimit cât de mulţi bani voi fi în stare, iar Ivan a plecat la aer curat.

Imediat după plecarea lui, mi-am dublat eforturile de a găsi un serviciu suplimentar, dar era tot mai greu. Devenisem deja mai periculoasă decât ciuma, iar frica – frica de oamenii care trăiau şi munceau în jurul meu – mă izolase într-o carantină şi mai strictă decât până atunci.

În această perioadă, am fost anunţată că Rudolf fusese exclus din partid. Era un semn rău; evident că interogatoriul luase o turnură proastă. Deoarece expulzarea lui fusese anunţată în cadrul organizaţiei locale de partid, situaţia mea se înrăutăţise şi ea. Până atunci, oamenii de pe strada noastră mă ignoraseră pur şi simplu sau mă evitaseră; acum a început să se ridice un adevărat val de ură. Mai ales femeile se opreau şi îmi aruncau priviri înveninate, vorbind în şoaptă atunci când treceam pe lângă ele. Uneori, câte o tovarăşă administrator scuipa pe trotuar după ce treceam de uşa ei, cu zgomot, ca să fie sigură că auzisem. Eram mulţumită că fiul meu era la ţară. Mai mult chiar, cât timp a fost el plecat am economist

bani trăind din pâinea şi laptele pe care le cumpăram de la magazinele întâlnite în cale pe drumul de la serviciu până acasă. A intra în prăvăliile din cartierul meu devenise un sever test de autocontrol.

Praga se înăbuşea din cauza caniculei din miez de vară, iar izolarea mea era totală. Prietenii plecaseră în concediu, copilul şi Marenka erau şi ei plecaţi, iar unilaterala mea conversaţie nocturnă cu Rudolf devenise sufocată de oboseală şi de disperare.

Într-o după-amiază, după săptămâni de tăcere, a sunat soneria. La uşă erau doi oameni, un bărbat şi o femeie. S-au prezentat ca fiind inspectori de la Comitetul Naţional local şi veniseră pentru a asigura proprietatea doctorului Rudolf Margolius. Uluită, i-am lăsat să intre. Confiscarea proprietăţii? Cu siguranţă că asta se făcea după condamnare! Fusese oare Rudolf judecat fără ca eu să nu ştiu nimic despre asta? Care era verdictul? Ce făcuseră cu el? Unde era? Apoi camera s-a întunecat, covorul roşu s-a năpustit spre mine şi m-a lovit în cap.

M-am trezit într-o baltă de apă rece, cu două chipuri strâmbate grotesc deasupra mea. Cei doi vizitatori mă duseseră în dormitor, aduseseră din baie prosoape, mă acoperiseră cu halatul de baie, apoi se retrăseseră în sufragerie să ţină o consfătuire. Am tot încercat să-i strig, să vorbesc, dar nu puteam scoate un sunet. Dinţii îmi clănţăneau la fel de tare ca utilajul de la serviciu. Cele două chipuri s-au întors şi s-au aplecat asupra mea. Am reuşit să apuc mâna femeii şi s-o trag mai aproape.

– Ce s-a întâmplat cu el? am şoptit eu.

S-a holbat la mine, neînţelegând ce voiam să spun. Apoi a înţeles.

– Nimic! a exclamat ea veselă. Ce idee! Nu are rost să te sperii aşa!

Mi-au explicat că Rudolf nu fusese încă judecat, că ei veniseră doar să facă inventarul, să se asigure că n-o să dispară nimic din apartament. În felul acesta, dacă soţul meu era condamnat şi sentinţa impunea confiscarea proprietăţii, statul nu avea să sufere nicio pierdere. Era doar o măsură preliminară de rutină, m-au asigurat ei. Nu ştiau nimic despre cazul soţului meu. Apoi s-au

căznit să mă facă să înțeleg cât de importantă și de plină de responsabilitate era acțiunea pe care urmau s-o realizeze. Erau necesare prezența și o deplină atenție din partea mea, pentru ca ulterior să nu mă pot plânge de vreo neregulă. Pentru că starea mea de spirit nu-mi permitea să le acord atenția solicitată, aveau să facă acum un inventar în mare, urmând să se întoarcă a doua zi dimineață. Îmi dădeau și o hârtie oficială cu care mă puteam învoi de la serviciu în ziua următoare.

După ce au plecat, am stat în pat, uitându-mă fix în tavan. Spre seară, a sunat din nou soneria și, desigur, a intrat pe ușă doamna Machova. Ea a evaluat situația imediat.

– Tâlhari blestemați! a exclamat ea. Ei știu cât de afectată ești de lipsa banilor și le e teamă să nu cumva să vinzi din mobilă, iar lor să nu le mai rămână nimic de furat. Ar fi trebuit să vinzi de mult totul.

Era adevărat. Dar am vrut mereu să păstrez ceva pentru casa în care Rudolf s-ar fi putut întoarce.

Doamna Machova s-a dus la debara, a scos din ea cea mai mare valiză pe care o aveam și a împachetat două covoare deloc mari, dar destul de valoroase. Erau aceleași covoare pe care mama i le lăsase în păstrare doamnei Machova cu zece ani în urmă, înainte de deportarea noastră în lagărele de concentrare.

– O bandă de hoți n-a reușit să pună mâna pe ele și acum să-i lăsăm pe ăștilalți s-o facă? a bombănit ea. Am eu grijă de asta.

– Las-o baltă, i-am zis eu. Nu poți scoate valiza din casă, toată strada e cu ochii pe noi. Dacă îi trece cuiva prin cap să te denunțe, ajungi și dumneata la închisoare.

– N-o scot afară. Am de gând să aștept până când adorm toți și pe urmă o ascund la subsol. Iar mâine nu le spui mocofanilor ălora că ai un spațiu la subsol!

Încă bodogănind, a mutat din loc celelalte covoare pentru ca absența celor două să fie mai puțin evidentă. Apoi a adus din magazie două preșuri zdrențuite, „în caz că au numărat bucățile", și a mai înghesuit în valiză câteva lucruri la care țineam și eu, și Rudolf: un sfeșnic baroc din lemn, o statuetă din teracotă, două sau trei obiecte de sticlă veche.

A doua zi dimineață, am reușit să mă adun și i-am ajutat pe tovarăși să-și ducă la îndeplinire însărcinările oficiale. Recolta lor n-a fost bogată. Nu adunasem niciun fel de comori în cei șase ani care trecuseră de la întoarcerea mea din lagărul de concentrare. Conform legii cehoslovace, proprietatea unui cuplu căsătorit este deținută în comun și jumătate îi aparține soției. Însă tovarășii au sigilat totul, în afară de hainele mele, pătuțul și jucăriile fiului meu și portretul bunicii. Tovarășa inspector, o femeie în vârstă, și-a asezonat activitatea cu comentarii obscene și glume îndreptate spre colegul ei, care era și mai în vârstă.

Le-am spus că erau norocoși: atunci când îl arestase pe Rudolf, poliția confiscase cheile automobilului și pe cele ale garajului. Altfel, am adăugat eu, aș fi vândut mașina de mult. Am afirmat asta deliberat, deoarece știam că agenții Securității Statului se folosiseră de mașină în scopuri personale, mergând cu ea prin tot orașul. Atâta timp cât Comitetul Național hotărâse confiscarea, n-ar fi trebuit oare ca ei să confiște mașina? Ochii tovarășei inspector au sclipit. M-a împins la o parte și a murmurat:

– Mă ocup de restituirea mașinii dacă mi-o vinzi ieftin.

Am încercat o plăcere rară atunci când i-am aruncat o privire strivitoare și i-am replicat:

– Dar, tovarășa, ar fi necinstit!

Fiul meu s-a întors de la țară bronzat și sănătos. Mi s-a părut că crescuse mult în săptămânile în care fusese plecat. Nu prea avea chef să se întoarcă la grădiniță, iar doamna Honzikova, mama celui mai bun prieten al lui din imobil, l-a invitat de mai multe ori pe săptămână să-și petreacă ziua la ei acasă. Soțul ei, un fost funcționar la bancă, lucra deja de multă vreme într-o fabrică.

– Ce-ar mai putea să ne facă? obișnuia ea să râdă. În comparație cu faptul că trebuie să hrănesc trei copii din salariul soțului meu, închisoarea mi s-ar părea o adevărată vacanță!

Era tânără și frumoasă și acceptase cu dragă inimă încercările vieții, ca o pasăre care zboară liberă pe cer. Pentru mine, ea întruchipa o altă dovadă a faptului că nimic nu limitează mai mult

o persoană decât ceea ce se numea pe atunci „o concepţie de viaţă clar definită". Oamenii care, potrivit experienţei mele, în condiţii de criză se dovedeau extrem de abili şi de demni de încredere erau cei care profesau o ideologie simplă: dragostea de viaţă. Nu numai că deţineau abilitatea instinctivă de a se proteja de pericol, dar, adesea, erau dispuşi să-i ajute pe ceilalţi de parcă ar fi fost ceva de la sine înţeles, fără să aibă în minte motive ascunse sau dorinţa de a poza în eroi.

Atelierul în care lucram era amplasat parţial într-un subsol. Pereţii erau groşi şi o umezeală rece se ridica din podeaua de piatră atât vara, cât şi iarna. La începutul lui septembrie, vremea era caldă încă, dar fetele care stăteau în faţa utilajelor se încotoşmănaseră deja cu pulovere şi fulare. Nimeni nu tremura mai tare ca mine şi, în cele din urmă, colegii mei au făcut chetă şi mi-au cumpărat o pereche de botoşi din stofă cadrilată, de genul celor purtaţi de bunicile de la ţară. Dar nici măcar încălţămintea călduroasă şi un vechi pulover gros nu m-au ajutat: tot muream de frig.

Într-o seară, după ce mi-am terminat schimbul, am rămas, ca de obicei, singură în atelier ca să mai recuperez, când am simţit o durere săgetătoare. M-am chircit pe scaun, împotrivindu-mă cu dinţii încleştaţi şi, după un timp, durerea a cedat. Dar din momentul acela, un rozător mic şi vioi şi-a făcut sălaş în mine, un şoricel care a ros şi a tot ros, la început în tăcere, dar insistent.

Duminica următoare am rămas în pat, dar nici luni nu m-am simţit mai bine. Nu puteam face nimic altceva decât să sper că-mi va trece de la sine. Era clar că nu-mi permiteam să mă îmbolnăvesc. În Cehoslovacia, îngrijirea medicală era gratuită şi puteam să primesc o parte din salariu chiar dacă aş fi fost internată în spital. Dar asta însemna că nu mai eram în stare să caut slujbe suplimentare, pentru că numai aşa o mai puteam scoate la capăt. Nu-mi permiteam să nu muncesc. Nici măcar o săptămână.

A venit octombrie şi vremea s-a răcit. De-abia mă mai puteam târî până la serviciu. Pe la mijlocul lunii, atelierul s-a revoltat din cauza condiţiilor de muncă şi am decis să scriem despre doleanţele noastre în buletinul informativ al întreprinderii. Am fost desemnată să scriu articolul. La două zile după apariţia acestuia,

directorul întreprinderii m-a chemat în biroul lui şi mi-a propus să lucrez regulat, câteva zile pe lună, pentru buletinul informativ.

– Nu te putem transfera direct în biroul editorial – sunt sigur că înţelegi de ce, mi-a explicat el. Şi nici nu-ţi putem mări salariul. Dar, cel puţin, mai pleci de la utilaj din când în când şi stai într-un birou curat şi încălzit.

Asta a fost prima pauză norocoasă de care am avut parte după luni de zile, dar, pe atunci, nu mă puteam gândi la nimic altceva decât la o modalitate de a-mi controla durerea constantă. În ziua aceea am mai avut parte de încă o surpriză. Imediat după ce am ajuns acasă, a sunat telefonul. Era avocatul meu.

– A avut loc un miracol, a exclamat el. Contrazice toate legile firii şi nici mie nu-mi vine să cred că e adevărat. Am recuperat carnetele cu economii. Dacă vrei, le poţi lua chiar acum.

N-am aflat niciodată cum de s-a întâmplat un asemenea miracol. Poate că avocatul a avut într-adevăr relaţii şi a putut trage câteva sfori; poate că remarca mea, adresată inspectorilor, despre automobilul furat învrăjbise Comitetul Naţional împotriva Securităţii Statului şi cineva se speriase. Nu ştiam şi nici nu eram peste măsură de dornică să aflu adevărul. Sunt gata întotdeauna să cred în miracole şi acesta n-a fost nici primul, nici ultimul din viaţa mea. Eram total copleşită de durere. Am înţeles totuşi că problemele mele financiare erau de-acum mai puţin stringente şi că-mi puteam permite asistenţa medicală de care aveam nevoie.

Ştiam că trebuia să mă internez în spital şi nu era o treabă deloc simplă. În Cehoslovacia, medicina devenise la fel de birocratizată ca orice alt domeniu. Potrivit procedurii oficiale, singurul medic la care mă puteam duce era cel al întreprinderii, urmând ca el să mă trimită la un centru medical sau într-un spital pentru a urma un tratament suplimentar. Dar spitalele erau supraaglomerate şi, atâta timp cât nu erai pe moarte, niciun doctor nu-ţi dădea trimitere. O vreme, s-a dezlănţuit un război între spitale, pe de o parte, şi clinicile cu pacienţi externi şi medicii de întreprindere, pe de altă parte: doctorii supraîncărcaţi şi prost plătiţi din clinici trimiteau la spital atât pacienţii care puteau fi trataţi acasă, cât şi pacienţii care, adesea din cauza unor amânări inutile, nu mai puteau fi ajutaţi.

Medicul nostru de întreprindere, o femeie în vârstă care era ea însăşi grav bolnavă, preocupată de propria suferinţă, nu prea se mai putea confrunta cu bolile celorlalţi. Fiecare pacient care se ducea la ea trebuia să declare limpede şi succint natura bolii de care suferea şi de ce medicamente avea nevoie; apoi ea îi prescria ceea ce i se sugerase. Dar cei care nu-şi puteau diagnostica problema de sănătate şi nici nu puteau decide care era tratamentul potrivit se aflau într-o mare încurcătură.

Am hotărât că situaţia necesita o abordare radicală. Încă din pragul cabinetului, am anunţat-o că am apendicită, mi-am scos hainele fără să fiu rugată şi m-am întins pe pat. Când doctoriţa mi-a atins cu degetele ei reci probabil singura parte a corpului care nu mă durea, am urlat ca un animal rănit. Biata de ea s-a alarmat, dar nu suficient de tare ca să mă trimită la spital. În schimb, m-a trimis la cea mai apropiată clinică de chirurgie, unde am intrat pe mâinile unei alte mândrii a ştiinţei medicale, o blondă tânără cu fundul mare şi privire calculată.

Mi-a palpat stomacul şi mi-a luat temperatura fără să întrerupă conversaţia pe care o purta cu o asistentă despre o anumită neînţelegere cu directorul clinicii. Mi-a spus că aveam 39 de grade şi că era vorba probabil de o criză de apendicită. Dar, înainte de a mă putea trimite la spital, trebuia să mă duc acasă, să nu mănânc nimic, să stau în pat o zi şi să mă întorc a doua zi dimineaţă.

În ziua următoare, temperatura a mai crescut puţin, iar durerea a devenit insuportabilă. Am sunat-o pe doctoriţă, i-am spus că mă simţeam şi mai rău şi că nu eram în stare să vin singură la clinică. După ce a stat pe gânduri câteva clipe, mi-a spus că avea să înainteze cazul Clinicii de Medicină Generală şi că cineva de acolo urma să vină să mă consulte acasă. Hotărâse clar că, dacă cineva trebuia să se implice într-o dispută legată de internarea mea într-un spital, nu ea era acea persoană.

Mai târziu, în după-amiaza aceea, a sosit o doctoriţă în vârstă care s-a aşezat cât mai departe de pat şi mi-a spus că nu era nevoie să mă consulte. Aveam gripă; o gripă intestinală se răspândise în toată Praga.

– O să-ți dau o rețetă pentru niște pastile, mi-a zis ea, iar dumneata o să-ți cumperi o sticlă de coniac. Amesteci o jumătate de ceașcă de coniac cu o jumătate de ceașcă de ceai fierbinte și bei amestecul de trei ori pe zi.

Deși febra începuse să-mi afecteze gândirea, aceste instrucțiuni mi s-au părut ciudate. Aveam dureri de șase săptămâni, am obiectat eu. Cum putea să fie vorba de gripă?

– Gripa e o boală care durează, mi-a răspuns ea nerăbdătoare. Să nu-ți închipui că ești un caz special.

Așa că Marenka s-a dus să cumpere o sticlă de coniac și medicamentul de pe rețetă. Am început tratamentul.

M-am trezit în miezul nopții. Mi se părea că întreaga încăpere plutea într-o ceață de un albastru fluorescent. Am ridicat brațele și am văzut cum din pori ieșeau mici picături de transpirație, apoi deveneau mai mari și se scurgeau pe piele. Capul mi se învârtea. M-am gândit: trebuie să mă duc la baie și să mă dau cu niște apă rece pe față, altfel o să leșin. A fost ultimul meu gând clar.

Marenka m-a găsit a doua zi dimineață în celălalt capăt al apartamentului, întinsă pe jos și înțepenită din cauza frigului. Aveam un cucui mare în locul în care mă lovisem de calorifer în cădere.

Pentru Marenka, asta a fost ultima picătură. A alergat la clinică și a strigat la toată lumea care a ascultat-o că îi era frică să mai stea cu mine în apartament, că puteam să mor în orice clipă și că pe urmă ea ce avea să se facă? Medicul de gardă a remarcat faptul că doamnele cocoloșite erau mereu o pacoste, dar Marenka a insistat.

– Bine, a spus plictisit doctorul. O trimit la spital, dar o să vezi – o să-i dea papucii urgent.

Am reușit să telefonez la Bratislava și Marie s-a oferit să vină la Praga să-l ia pe Ivan a doua zi. Doamna Honzikova, care ne ajutase cu copilul încă de la începutul bolii mele, l-a luat la ea acasă și a promis să aibă grijă de el până la sosirea lui Marie. Nu voiam ca fiul meu să vadă cum sunt luată de acasă cu targa.

După-amiază au sosit doi infirmieri. S-au holbat la mine neîncrezători și unul dintre ei a zis:

– Pentru numele lui Dumnezeu, n-aţi putut să ne chemaţi mai devreme?

Deja începusem să am probleme cu respiraţia. Atunci când, în cele din urmă, m-a examinat doctorul Hulek de la Spitalul Bulovka, n-am putut răspunde la întrebările lui decât în şoaptă şi monosilabic. M-a consultat cu multă atenţie şi, după ce a terminat de scris în fişa mea, lista bolilor a umplut o coloană întreagă, începând cu nefrita şi terminând cu peritonita. Singura care părea să lipsească era apendicita.

– Eşti sigură că medicul ţi-a prescris alcool? a întrebat doctorul Hulek de mai multe ori. Cel mai rău e că eşti complet epuizată. Ce naiba ţi-ai făcut singură? Ai văzut vreodată oameni întorşi din lagărele de concentrare?

Am dat din cap că da.

– În momentul ăsta nu eşti deloc într-o stare mai bună decât ei, a remarcat el. Mi-e şi frică să înfig un ac în dumneata. Nici măcar nu pot începe tratamentul până când nu te mai înzdrăveneşti. Dă-i asistentei numărul de telefon al soţului sau poate al părinţilor. Ea o să le spună ce fel de hrană să-ţi aducă. N-o să poţi lua în greutate cu ce-ţi dau aici de mâncare.

Nu mai aveam loc de-ntors. Mi-am adunat ultimele puteri şi, prin şoapte întretăiate, i-am explicat de ce eram epuizată.

Dr. Hulek a avut grijă de mine în mod exemplar. Dar în primele săptămâni starea mea nu s-a ameliorat şi eram chinuită de grija pentru fiul meu, pe care acum nu mai avea cine să-l întreţină. Tatăl în închisoare, mama în spital şi fără bunici. Ce se va întâmpla cu el dacă eu mor? Cine va avea grijă de el?

Eram unul dintre cazurile grave din salon şi medicii mi-au acordat toată atenţia de care aveam nevoie, mai ales doctoriţa Wiklicka. Ori de câte ori era de gardă, îmi prescria medicamente speciale ca să mă întremeze şi nu scăpa nicio ocazie să facă remarci sarcastice la adresa competenţei doctorului Hulek.

Pe la mijlocul lui noiembrie, pe când eram încă în spital, am mai primit o scrisoare de la Rudolf. A fost cea mai optimistă pe care o scrisese vreodată şi prima în care se referea la viitor. „O să mai

treacă ceva timp până să mă întorc acasă, dar o să fim din nou împreună..."

Aparent, interogatoriul lui se încheiase şi poate că situaţia nu era atât de proastă pe cât îmi imaginasem eu. Am răspuns la scrisoarea lui pe obişnuitul meu ton binedispus. Nu i-am dezvăluit că eram bolnavă, ci doar că fiul nostru plecase în vizită la verii lui Bratislava şi, din acest motiv, nu puteam pune în plic desenul pe care-l făcea pentru el în fiecare lună.

Marie mi-a scris din Bratislava: „Nu-ţi face griji pentru Ivanek. Arată bine şi pare fericit. A învăţat câteva cântece noi şi le cântă tot timpul."

Câteva zile mai târziu, când tocmai începusem să mă gândesc că mă simţeam mai bine, durerea aceea fulgerătoare a apărut din nou, de data aceasta în şold, de unde s-a răspândit în toate direcţiile ca nişte raze arzătoare. Nu mi-am putut mişca braţul ca să ajung la sonerie şi n-am găsit în mine suficientă energie pentru a striga. Au trecut câteva minute până când fata din patul alăturat a ridicat ochii din cartea pe care o citea şi m-a văzut. A dat alarma, patul meu a fost înconjurat de halate albe şi acul unei seringi mi-a fost înfipt în braţ.

Câteva ore mai târziu, când am deschis ochii, am crezut că încă dormeam pentru că am văzut aplecat deasupra mea chipul înceţoşat al inspectorului de la Comitetul Naţional, acelaşi care se aplecase asupra mea atunci când îmi recăpătasem cunoştinţa pe podeaua apartamentului meu. Doi bărbaţi stăteau lângă pat şi unul dintre ei, inspectorul de la Comitetul Naţional, îmi repeta cu încăpăţânare numele.

Am dat din cap ca să-i dau de înţeles că eram trează şi că-l auzeam. Mi-a povestit că sunaseră la mine acasă, dar că nu răspunsese nimeni. Li se ordonase să-i aducă lui Rudolf câteva cămăşi, un pulover şi un costum de haine şi acum îmi cerea cheile casei. Am mişcat capul în direcţia sertarului din noptieră în care îmi ţineam geanta. Inspectorul a scos-o de acolo şi a găsit legătura de chei. Prin ceaţa produsă de morfină am reuşit să întreb prosteşte:

– Vine acasă?

Inspectorul a clătinat din cap fără să vorbească şi a mai rămas acolo vreo câteva minute, uitându-se fix la mine. Am închis din nou ochii.

M-am trezit în mijlocul nopţii. M-am ridicat în şezut şi am spus cu voce tare în liniştea salonului adormit:

– Proces!

Sigur că da! De ce să trimită după un costum şi cămăşi dacă nu aveau de gând să-l trimită acasă? Un costum şi o cămaşă nu puteau însemna decât un singur lucru: urma procesul.

Asistenta de noapte a intrat în salon cu o lanternă.

– De ce nu dormi? a întrebat ea.

Pe 20 noiembrie 1952, bătrâna şchioapă care aducea ziarele în fiecare zi a sosit ca de obicei. Titlurile de pe prima pagină au plutit prin faţa ochilor mei şi în salon s-a lăsat tăcerea. PROCESUL CONSPIRAŢIEI LUI RUDOLF SLANSKY ÎMPOTRIVA STATULUI. Pentru numele lui Dumnezeu, ce conspiraţie? m-am gândit eu. Măcar Rudolf al meu nu putea fi amestecat în chestia asta, slavă Cerului! Nu avusese niciodată de-a face cu Slansky.

Apoi am trecut repede în revistă lista acuzaţilor. Erau paisprezece nume. Unsprezece erau urmate de observaţia „de origine evreiască". Apoi urmau cuvintele „sabotaj", „spionaj", „trădare", ca nişte salve de tun la revărsatul zorilor.

Unul dintre numele de pe listă era Rudolf Margolius. Rudolf Margolius, de origine evreiască.

Cu o neobişnuită claritate, am auzit-o pe femeia din patul alăturat şoptindu-i vecinei ei: „Ai citit asta – parcă ar fi *Der Stürmer*[1]!", apoi vocea vânzătoarei de ziare de pe coridor: „Aţi văzut cum ne-au vândut porcii ăştia imperialiştilor, ce ticăloşi! Ar trebui spânzuraţi cu toţii! În public!"

Doctorul Hulek a apărut în pragul salonului, cu o seringă în mână.

---

[1] *Der Stürmer* – săptămânal nazist publicat de Julius Streicher, un important membru al Partidului Nazist, între aprilie 1923 şi februarie 1945 (n. tr.).

– Stai liniştită. Nu te gândi.

Nu ştiu ce fel de injecţie mi-a făcut, dar n-a reuşit să mă adoarmă. După o vreme, m-am împleticit până la baie şi am vomitat acolo până când o asistentă m-a găsit şi m-a adus înapoi în pat. Până în ziua aceea, cred, niciuna dintre femeile din salon nu a ştiut cine eram. Acum totul devenise clar. Măcar dacă n-ar fi început să vorbească despre asta! Măcar dacă aş fi putut fi singură!

Zi după zi, ziarele au prezentat mărturiile detaliate ale acuzaţilor, care nu numai că nu încercaseră să se apere şi îşi mărturisiseră crimele, dar chiar furnizaseră noi acuzaţii împotriva lor înşile.

Asta e tot sau ai mai făcut şi alte lucruri pentru a-ţi trăda ţara? Ţi-ai vândut poporul duşmanului din alte ţări?

Mai e ceva. Mânat de o ură fără margini împotriva democraţiei populare, am mai comis şi crima...

În afară de înregistrarea oficială a dezbaterilor din sala de judecată, mai exista şi altceva de citit, lectura fiind adesea mai şocantă decât procesul în sine. De pildă, scrisoarea către editor primită de la Lisa London, soţia unuia dintre cei trei bărbaţi judecaţi şi condamnaţi la închisoare pe viaţă. Ea scria despre un bărbat alături de care trăise şaisprezece ani, împreună cu care avea copii şi luptase împotriva naziştilor în Rezistenţa Franceză, iar autenticitatea suferinţei şi disperării ei era clară: „Am trăit alături de un trădător..."

O altă scrisoare către editor a sosit din partea unui copil, Thomas, fiul de şaisprezece ani al lui Ludvik Frejka: „Cer ca tatăl meu să primească cea mai aspră pedeapsă, condamnarea la moarte... şi dorinţa mea e ca această scrisoare să-i fie citită."

Nu sunt sigură dacă acestea au fost cuvintele folosite, dar semnificaţia lor e exactă. E greu de spus a cui soartă a fost mai tragică, a tatălui care s-a dus la moarte însoţit de aceste cuvinte, ori a fiului, care a trebuit să treacă prin viaţă cu amintirea faptului că el le scrisese.

În fiecare zi, *Rude Pravo*, ziarul partidului, mai publica şi comentariile despre proces scrise de diverşi intelectuali. Unii erau nişte scribi incompetenţi precum Ivan Skala, un aşa-numit poet a

cărui singură pretenţie la nemurire zace în vulgaritatea diatribelor împotriva acuzaţilor şi al cărui articol despre Rudolf se încheia cu vorbele: „Unui câine i se cuvine să moară ca un câine!". Dar şi scriitori importanţi şi respectaţi precum Karel Konrad, Ivan Obracht şi Jarmila Glazerova şi-au oferit voluntar opiniile otrăvite.

Femeile din salonul meu au păstrat tăcerea. Noaptea, mă furişam afară şi mă ghemuiam pe o bancă de pe coridor. Până la urmă, asistentele s-au obişnuit şi au încetat să mai încerce să mă ducă înapoi în pat. Simţeam cum spitalul clocotea de ură. Cum era oare afară, cât de rău putea fi?

Apoi, într-o noapte, am auzit o asistentă vorbind în spatele unei uşi întredeschise.

– În satul meu, spunea ea, atunci când un hoţ fură o gâscă neagă totul până la capăt – chiar dacă a fost prins cu mâţa-n sac. În schimb, amărâţii ăştia mărturisesc tot felul de crime oribile şi se acuză singuri de lucruri despre care nu i-a întrebat nimeni! Cine ştie ce le-au făcut? Nu miroase deloc a bine!

În a cincizecea zi a procesului, Rudolf a fost adus să depună mărturie. N-am mai putut suporta tensiunea din spital. Când dr. Hulek şi-a făcut vizita de dimineaţă, l-am implorat să mă trimită acasă. Nici n-a vrut să audă.

– Ştiu ce simţi, a zis el. Dar nu pot să fac asta cu conştiinţa împăcată. Te afli încă într-o stare critică. Nici nu se pune problema să-ţi dau drumul.

Procesul a fost transmis în întregime la radio. Am aşteptat pe coridor până când a sosit asistenta pe care o auzisem vorbind cu o noapte în urmă şi am rugat-o să mă lase să ascult şi eu în camera ei privată. Reticentă la început, până la urmă a acceptat. În seara aceea, m-a luat cu un scaun cu rotile şi m-a dus acolo.

Până în seara aceea, reuşisem să-mi păstrez un licăr de speranţă. Rudolf era singurul acuzat care nu avea calitatea de comunist veteran; el intrase în partid de-abia după război. Nu făcuse niciodată parte din grupul lui Slansky; nu deţinuse o poziţie importantă în partid. Existau multe alte elemente prin care nu putea fi încadrat în grupul acuzaţilor.

Apoi, după aproape un an, i-am auzit glasul.

Imediat după ce a început să vorbească, mi-am dat seama că situația era foarte proastă. Vorbea cu o voce atât de ciudată, de încordată și de monotonă, încât mi s-a părut că era drogat. Apoi am realizat că declama un text pe care-l memorase. De câteva ori s-a oprit scurt, de parcă ar fi încercat să-și aducă aminte, pe urmă a reînceput să recite ca un robot.

Și ce a declarat! Mai întâi, despre părinții săi, apoi despre el însuși, iar în cele din urmă despre munca lui. Minciună după minciună. Intrase în partid numai pentru a-l trăda. Își dedicase energia doar spionajului și sabotajului. Se îmbogățise luând mită și, ca mercenar în solda imperialismului, pusese la cale conspirații de mare anvergură împotriva republicii și a poporului.

Apoi a urmat nefericitul acord comercial cu Anglia, pentru care primise felicitările lui Gottwald. Acordul se transformase acum în cel mai trădător act al carierei sale, un act de sabotaj care dăduse o lovitură aproape fatală economiei cehoslovace.

Cum de îl forțaseră să depună o astfel de mărturie pe Rudolf al meu, care nu mințise niciodată de când îl cunoșteam eu? Cum de-l făcuseră să-și denigreze părinții, care fuseseră uciși la Auschwitz? Cât de mult suferise înainte de a ceda? Cum anume reușiseră să-l zdrobească? La un moment dat, l-am auzit spunând că fusese instruit în domeniul spionajului la Londra, în timpul războiului, deși fusese tot timpul prizonier în lagărele de concentrare. Acest fragment a fost descris a doua zi în ziarul partidului, iar ulterior a fost scos din cartea în care a fost publicată reproducerea procesului.

Spre finalul procesului, n-am mai putut suporta. Asistenta m-a dus înapoi în salon fără să scoată un cuvânt.

A doua zi dimineață, doctorul Hulek m-a chemat în biroul lui. S-a uitat necăjit la mine.

– Iartă-mă, te rog, a spus el. Dar am primit ordin să-ți dau drumul din spital imediat. E un lucru groaznic. Ai încă nevoie de spitalizare. Dar nu am puterea să te țin în continuare aici. Trebuie să mă supun ordinelor.

– Nu vă faceți griji, am răspuns eu. O să-mi fie mai bine acasă. Dar m-ați putea duce cu o ambulanță?

– Îmi pare rău. Din păcate...

Am aflat mai târziu ce se întâmplase. Partidul ordonase organizarea unor adunări generale în toate instituțiile și întreprinderile, inclusiv în spitale, unde a fost citită o rezoluție care cerea pedeapsa cu moartea pentru toți cei acuzați în Procesul Slansky. În spitalul unde eram internată și eu votarea s-a făcut prin ridicarea mâinilor, iar doctorul Hulek a fost singurul care nu s-a conformat.

Comportamentul lui nu le-a scăpat tovarășilor. Printre cei mai vehemenți s-a numărat doctorița Wicklicka, cea care mă tratase cu atâta grijă după ce-mi descoperise identitatea. Ea îl atacase pe doctorul Hulek în public, acuzându-l că mă ținea în spital pentru a mă apăra de mânia justificată a oamenilor, ajutând astfel un dușman al partidului și al clasei muncitoare. Acuzația era atât de periculoasă, încât chiar și chirurgul-șef s-a înspăimântat. Bietul doctor Hulek, un simplu medic de rând și tatăl a trei copii, n-a avut de ales și s-a supus ordinelor.

M-am întors în salon și am început să-mi împachetez lucrurile. După câteva minute, m-am prăbușit pe pat udă leoarcă de transpirație. Cum să ajung în halul acesta acasă? Mă aduseseră la spital cu o ambulanță, îmbrăcată cu un halat și acoperită cu o pătură. Nu aveam nici rochie, nici pantofi, nici măcar un palton. Afară era iarnă. Obișnuita mea salvare, doamna Machova, zăcea și ea grav bolnavă într-un alt spital. Oricum, de data asta nu aș mai fi îndrăznit s-o sun. Avea un soț și un copil. În cele din urmă, mi-am amintit de fosta secretară a primului meu editor, o femeie în vârstă și singură, care fusese întotdeauna bună cu mine. Acum se pensionase și nu avea nicio familie de protejat. Era o persoană căreia nu aveam cum să-i provoc vreun neajuns. Am sunat-o să sondez terenul. A fost de acord să mă ia cu un taxi și să-mi aducă un palton și niște pantofi.

Călătoria până acasă mi-a stors toată energia care-mi mai rămăsese. Pentru a urca cele câteva trepte dintre ușa de la intrarea în imobil și lift a trebuit să mă târăsc în patru labe. Dar, când m-am întins pe patul meu, m-am simțit ușurată. Nu trebuia să mă mai prefac. Eram în sfârșit singură. Mă puteam pregăti pentru ceea ce avea să vină.

Procesul celor paisprezece a durat numai o săptămână. Acum se terminase şi toată lumea aştepta verdictul. Pe 27 noiembrie, m-am trezit de dimineaţă, am îmbrăcat halatul lui Rudolf şi m-am mutat în camera goală a copilului. Uitasem deja de lucrurile din jurul meu, de mine însămi şi chiar de durerea care revenise în forţă. Apoi o voce a ţâşnit din aparatul de radio, inundând camera de la podea până în tavan, până când a alungat şi ultimul licăr de speranţă, şi ultima moleculă de aer.

„În procesul Conspiraţiei împotriva statului... Rudolf Slansky, pedeapsa cu moartea... Vlado Clementis, pedeapsa cu moartea... Ludvik Frejka, pedeapsa cu moartea... pedeapsa cu moartea... pedeapsa cu moartea... Rudolf Margolius, pedeapsa cu moartea."

Nu ştiu cât am zăcut acolo, nemişcată, fără să mă gândesc, fără să simt durere, golită complet.

În acelaşi timp cu mine, Marie asculta la radioul ei în Bratislava, în bucătărie, împreună cu mama ei. Copiii ei, Ivan şi câţiva prieteni din cartier se jucau şi făceau gălăgie în celălalt capăt al apartamentului. O altă voce s-a auzit la radio, dar cuvintele au fost aceleaşi. Mama bătrână şi bolnavă a lui Marie a strigat. Niciun copil n-a băgat de seamă. Numai fiul lui Rudolf a venit până la uşa bucătăriei şi a întrebat neliniştit:

– Ce s-a întâmplat?

– Nimic, i-a răspuns Marie. Bunicii i-a fost rău. Dar acum se simte mai bine. Du-te înapoi şi te joacă.

Ivan s-a uitat serios la ea şi a zis:

– Mă bucur foarte mult. Mă speriasem. Am crezut că a murit cineva.

Soneria a sunat şi a tot sunat. Stăteam întinsă pe patul lui Ivan fără să mă mişc. Puteam auzi sunetul destul de clar, dar nu înţelegeam ce înseamnă. Creierul meu parcă nu ştia ce să facă cu informaţia înregistrată de simţuri. A durat mult până am alunecat jos din pat şi m-am târât, centimetru cu centimetru, până la uşă. Am întins mâna spre clanţă.

În prag stătea Pavel Eisler. S-a aplecat, m-a ridicat şi m-a dus în dormitor. Apoi soneria a sunat din nou. De data asta era Jan Hanus, cel mai apropiat prieten al lui Rudolf. Întotdeauna mi se păruse că între ei exista o asemănare care nu putea fi explicată numai pe baza prieteniei. Erau ca două case construite în stiluri diferite, dar din acelaşi material. Jan s-a aşezat la picioarele patului şi mi-a vorbit liniştit. N-am înţeles cuvintele, ci doar melodicitatea liniştitoare a vocii lui şi expresia de bunătate de chipul său frumos.

A sunat telefonul de pe noptieră. Era avocatul.

– Domnule Bartoş, am îngăimat eu. Cum e posibil...

– Dar, doamnă Margolius, la ce vă aşteptaţi? La urma urmei, soţul dumneavoastră a mărturisit.

Rudolf... Rudolf...

Îmi amintesc cu greu săptămâna care a urmat după pronunţarea sentinţei. În dormitor era mereu întuneric. Doar din când în când câte un chip se mişca în direcţia mea prin bezna, apoi câteva cuvinte. Mâna doctoriţei Padovcova ţinea o seringă care ştergea totul pentru câteva ore... vocile unor tovarăşi de la atelierul unde

lucram, „Eşti concediată din acest moment...", expresia uluită a lui Karlicek, prietenul nostru de la ţară, şi vocea lui, „Femeia asta e la capătul puterilor. Ce o să se întâmple cu copilul?"... şi odată, cu totul neaşteptat, un bărbat în uniformă militară, Pavel Kovály, care plecase fără permisie să mă vadă pe mine.

În seara zilei de 2 decembrie, doi bărbaţi au apărut în dormitorul meu. Unul dintre ei era agentul care lua de obicei scrisorile pe care i le trimiteam lui Rudolf. Mi-a spus:

– Ai o ultimă şansă de a vorbi cu soţul dumitale, dar dacă eşti prea bolnavă ca să vii cu noi, rămâi în pat. Noi o să plecăm.

Am început să ţip. I-am implorat să nu plece, să mă aştepte, să-mi dea câteva minute, apoi o să fiu gata de plecare. S-au uitat unul la altul şi unul dintre ei a spus „Bine", apoi s-au aşezat în camera alăturată.

Am încercat să mă grăbesc, dar lucrurile îmi scăpau din mâini de parcă mi-aş fi pierdut capacitatea de a-mi coordona mişcările. Când, în cele din urmă, am reuşit să mă îmbrac, tremuram atât de tare, încât am căzut înapoi pe pat. Agenţii au intrat în dormitor, m-au sprijinit ţinându-mă de coate şi m-au condus, pas cu pas, la maşina care aştepta în faţa casei.

M-am uitat pe geam şi am văzut Praga acoperită de zăpadă, străzile pustii. Călătoria a durat mult. Ne-am oprit în faţa intrării laterale în tribunalul din Pankrac, unde cei doi bărbaţi m-au ajutat să cobor şi m-au condus pe un coridor lung până într-o încăpere mică şi pătrată. Acolo mi-au ordonat să aştept. Prin pereţii subţiri se auzeau voci. În camera de alături, probabil la fel cu cea în care mă găseam eu, o femeie vorbea pe un ton agitat şi iritat, de parcă s-ar fi certat cu cineva.

– Nu vreau să vorbesc cu el. E un trădător; ne-a înşelat pe toţi. Chiar şi pe mine. Nu am nimic să-i spun!

– Doamnă Frejka, s-a auzit o voce de bărbat, probabil cea a agentului de pază. Doamnă Frejka, ai milă de el. Omul ăla o să moară mâine...

Imediat, uşa s-a deschis brusc şi cei doi agenţi m-au înşfăcat din nou de braţe şi m-au dus într-o încăpere mare, goală şi

împărțită în două de o plasă metalică. Apoi, în spatele acestui gard au apărut doi polițiști care-l încadrau pe Rudolf.

M-am aruncat asupra plasei și m-am agățat cu degetele de ochiurile ei. Am văzut chipul lui Rudolf brăzdat de modelul plasei de parcă ar fi fost o țesătură de cicatrici. Apoi însă, în decurs de câteva clipe, rețeaua neagră a început să dispară. M-am uitat direct în ochii lui și nu am văzut nici disperare, nici frică, ci numai o liniște stranie și distantă. Era liniștea pe care omul o găsește la capătul unei suferințe de neîndurat.

Înainte de a vorbi, s-a uitat multă vreme la mine. Pe urmă a rostit:

– Mă temeam că n-ai să vii!

N-am putut scoate un cuvânt. Te-ai depărtat deja de mine atât de mult încât ți-ai putut imagina că n-am să vin să te văd?

A continuat să mă privească în tăcere. M-am gândit: oare cum îi par? Piele și os, epuizată de boală și de durere.

– Ești atât de frumoasă, mi-a spus el.

– Povestește-mi despre Ivan, mi-a cerut el, și am început să vorbesc. I-am spus tot ce mi-a trecut prin cap despre fiul nostru frumos și vesel care cânta cât era ziua de lungă.

După o vreme, zâmbeam amândoi.

– Azi am purtat o lungă conversație cu ministrul securității statului Bacilek, a zis Rudolf. Mi-a promis că o să aibă grijă de tine și de copil, că o să-ți găsească o slujbă, că o să te ajute... Ascultă, e ceva important: vreau să schimbi numele băiatului. Nu trebuie să sufere din cauza mea. Nu mă contrazice. Fă-o. Asta e ultima mea dorință.

Am rămas din nou tăcuți. Apoi el a continuat:

– Hai să fumăm o țigară.

Un agent de pază a ajuns lângă mine dintr-un salt, cu o țigară și o brichetă.

– Știi, a spus Rudolf, împart celula cu un om căruia îi place muzica la fel de mult ca și mie. Am încercat să ne aducem aminte amândoi, iar acum putem fluiera în întregime concertul pentru violoncel de Dvořák.

Am fumat fără să mai vorbim, uitându-ne unul la altul.

– Nu pune procesul sub semnul îndoielii. Crede-l! a rostit dintr-odată Rudolf. Te rog. Gândeşte-te la Ivan, nu la mine.

– Nu mai spune nimic. Înţeleg totul. Nu-ţi face griji pentru mine sau pentru băiat. O să-l cresc bine, îţi promit. O să-l cresc în aşa fel încât să fie un om bun.

– Şi uită-mă, Heda. Găseşte-i un alt tată. Să nu rămâi singură.

– Ştiu că trebuie să am grijă de băiat, dar, crede-mă, aş prefera să plec odată cu tine... Ar fi mai uşor decât să trăiesc... Sunt alături de tine oricum. Ştii asta, nu?

– Ai observat că toate evenimentele importante din viaţa mea au avut loc în data de trei sau de treisprezece ale lunii? m-a întrebat Rudolf. Mâine e în trei, iar eu am de trei ori treisprezece ani.

– De trei ori treisprezece ani grei, am replicat eu. Dar ai avut măcar un lucru bun: o femeie care te-a iubit şi a crezut în tine.

Am tăcut, apoi m-am întors spre agentul de lângă mine şi i-am spus:

– I-am adus soţului meu fotografia copilului. Pot să i-o dau?

– E interzis.

– Ne daţi voie măcar să ne strângem mâinile?

– E interzis.

Mi-am întins degetele prin plasă cât am putut de mult, încercând să ating mâna lui Rudolf, dar n-am ajuns la ea. Rudolf a zâmbit.

Am mai vorbit o vreme, conştientizând fiecare minut care trecea. Unul dintre poliţiştii în uniformă de lângă Rudolf s-a uitat la ceas. Rudolf a dat din cap.

– Am mai vrut să-ţi spun ceva, a zis el în grabă. Am citit o carte bună cât am stat aici. Se numeşte *Oameni cu conştiinţa curată.*

Nu ştiu dacă a mai spus ceva după aceea. Tot ce am putut înţelege a fost că acestea erau ultimele noastre clipe, cele din urmă.

Rudolf s-a retras către uşă şi, trecându-i pragul, expresia din ochii lui s-a schimbat brusc, iar ceea ce a apărut în loc în acel moment voi purta în sufletul meu câte zile mai am de trăit.

După ce uşa s-a închis, genunchii mei au cedat. M-am agăţat cu degetele de plasa de sârmă şi unul dintre agenţi a trebuit să mă prindă ca să nu cad. Dar de-abia m-a atins, că în mine ceva s-a răzvrătit. M-am desprins de el şi am parcurs cu spatele drept drumul pe coridoare şi apoi până la maşină. Când am ajuns acasă, am urcat singură în apartament.

Pe urmă a venit noaptea. Am avut tot timpul în faţa ochilor un ciocan uriaş care împroşca cu bătăi regulate sânge pe un perete de piatră, lovind, lovind întruna...

Am adormit câteva minute înainte de revărsatul zorilor, chiar atunci când, aşa cum am aflat mai târziu, Rudolf murea fără să mai rostească niciun cuvânt.

Au trecut de atunci peste treizeci de ani şi noaptea aceea încă nu s-a terminat. Chiar şi azi e prezentă sub forma unui ecran pe care se proiectează viaţa mea. Cu ajutorul ei îmi cântăresc fericirea şi nenorocirile, la fel cum sunt măsurate piscurile munţilor şi văile faţă de nivelul mării.

M-am întrebat nu o dată: ce s-ar fi întâmplat dacă Rudolf ar fi murit din cauza unei boli îndelungate? Dacă ar fi suferit luni de zile de o durere fizică intolerabilă, iar noi amândoi am fi ştiut, ca şi atunci, că trebuia să moară? Ne-ar fi fost oare mai uşor? Cred că da. Cu toţii putem suporta durerea ivită din faptul că suntem plămădiţi din carne şi din sânge, că suntem trecători şi condamnaţi la moarte. Dar e imposibil să te împaci cu suferinţa pe care, cu sânge rece, un om i-o pricinuieşte semenului său.

După moartea lui Rudolf, am petrecut câteva săptămâni zăcând în pat de parcă aş fi stat într-un sicriu. Străzile din Praga clocoteau de furie. Se zvonea că eu şi fiul meu fusesem răpiţi şi duşi în străinătate, că eu eram în închisoare, că mă sinucisesem. Adevărul e că nu-mi mai rămăsese prea multă viaţă în trup. Într-o zi, a venit să mă vadă un medic de la clinică, m-a examinat de parcă ar fi fost nerăbdător să plece şi a spus:

– E o situaţie dificilă. Nu opui rezistenţă bolii. De fapt, nu vrei să trăieşti.

Nu era adevărat. Ştiam că trebuia să trăiesc. Trebuia să am grijă de fiul meu. Dar nu-mi mai rămăsese niciun pic de putere şi în fiecare zi mă simţeam tot mai rău. Apoi, într-o seară, regretând probabil cruzimea de care dăduse dovadă în trecut, în dormitorul meu au intrat proprietăreasa şi doctorul Urbanek, un medic pe care nu-l cunoşteam. M-a consultat cu atenţie şi mi-a spus:

– O să vă prescriu un tratament cam riscant, dar e singurul care ar putea avea efect. Dacă nu ajută, va trebui să vă întoarceţi la spital. Altfel...

A scris câteva reţete şi pe urmă s-a strecurat pe furiş afară, la fel cum venise. Am aflat ulterior că a fost transferat undeva departe, la ţară, sper că nu ca pedeapsă pentru faptul că-mi salvase viaţa. Marenka a trebuit să colinde toată Praga, mai multe zile la rând, până când a găsit toate medicamentele de pe reţete. Dar, din momentul în care am început să le iau, boala mea a fost stopată şi a dat treptat înapoi, deşi m-am făcut bine de-abia după un an.

În perioada aceea, am primit vestea că fusesem exclusă din partid.

După câteva săptămâni, am putut merge din nou. Am hotărât să ies afară îmbrăcată numai în haine de doliu. Nu-mi permiteam să cumpăr nimic nou, dar am descoperit în debara un palton negru vechi şi o pereche de pantofi de aceeaşi culoare. Am vopsit împreună cu Marenka celelalte lucruri. Zeci de priviri duşmănoase m-au însoţit în timp ce mergeam pe trotuar, oprindu-mă din când în când ca să mă sprijin de ziduri şi să-mi trag răsuflarea. Ştiam că era posibil să fiu atacată, ori o piatră să zboare spre mine, astfel de lucruri li se întâmplaseră deja altor văduve sau orfani ai celor executaţi. Dar, spre surpriza mea, am început să simt pentru prima dată că strada se divizase în două tabere.

Mult mai târziu, o femeie a recunoscut:

– Ştii, oamenii nu sunt deloc răi. Doar că nu gândesc. Să ataci un inamic public este un obicei bine înrădăcinat în ţara asta, aproape o tradiţie naţională. Însă oamenii au reacţii complet diferite faţă de o văduvă, mai ales dacă arată distrusă, aşa cum arătai

dumneata pe atunci. Şi, odată ce au început să fie mai deschişi la minte, procesul nu mai poate fi oprit. El a început atunci când oamenii şi-au dat seama că, dacă n-ai fi fost absolut sigură de nevinovăţia soţului dumitale, n-ai fi îndrăznit să înfrunţi partidul purtând haine de doliu după el.

Nimeni n-a cutezat să socializeze cu mine, evident, dar am putut observa reacţiile oamenilor de la clinica locală, unde medicii au acceptat în silă să-mi acorde atenţie şi să-mi elibereze din când în când câte o reţetă.

Unul dintre cele mai triste fenomene ale vremii a fost reapariţia antisemitismului, care, de regulă, rămâne îngropat adânc în Boemia şi erupe numai ca reacţie la un semnal transmis de sus. Îmi amintesc o conversaţie pe care am auzit-o la clinică. Două bătrâne vorbeau despre bolile lor, aşa cum se întâmplă de obicei în sălile de aşteptare ale medicilor.

– Ştii, eram *aşa* de bolnavă, spunea una dintre ele, iar ei m-au trimis de la un doctor la altul şi niciunul nu m-a ajutat până când nu am ajuns la ăla. El m-a făcut bine cât ai clipi din ochi. M-a tratat atât de bine, încât, dacă n-ar fi fost el, acum eram la doi metri sub pământ!

– Zău? Şi ce fel de doctor era? a întrebat cealaltă.

– Oh, unul dintre evreii ăia mizerabili.

Pe la sfârşitul lui ianuarie, Marie l-a adus pe Ivan acasă. Îşi dăduse seama că aveam nevoie mai mult ca oricând unul de altul. Copiilor tovarăşilor din Bratislava le fusese strict interzis să se joace cu fiul unui trădător, iar băiatul începuse să se simtă singur. Dar arăta sănătos, vorbea ceha cu accent slovac, iar mie îmi era mai drag ca niciodată. A fost puţin uimit când m-a văzut, dar n-a spus nimic şi s-a dus să-şi treacă în revistă jucăriile. De-abia după aceea a venit la mine şi m-a întrebat:

– Mama, de ce porţi haine negre? Sunt urâte. Te fac să arăţi tristă.

L-am aşezat lângă mine şi, cu foarte multă grijă, i-am spus că tatăl lui murise.

M-a ascultat, a părut înspăimântat, dar n-a plâns.

– Unde e îngropat? m-a întrebat el. Aş vrea să plantez o floare pentru el acolo.

I-am spus că tatăl lui murise într-o ţară străină, departe.

– Când o să creşti, i-am spus eu, o să mergem să-i vedem mormântul.

S-a dus în camera lui, s-a învârtit prin ea o vreme, apoi s-a întors.

– Nu-ţi face griji, mama, a zis el, am crescut deja destul de mult. O să am eu grijă de tine.

Imediat ce m-am putut ține suficient de bine pe picioare pentru a traversa câteva străzi, m-am dus la secția de poliție. Am scos buletinul de identitate din geantă și am cerut modificarea stării mele civile. Mențiunea „căsătorită” trebuia schimbată în „văduvă”. Un polițist tânăr, mic și îndesat, s-a uitat mai întâi la mine, apoi la buletin și pe urmă a zis:

– Bine. Dați-mi certificatul de deces al soțului.

Exact asta doream și eu, certificatul de deces oficial.

– Nu l-am primit, am replicat eu.

– Atunci măcar verdictul tribunalului.

– Nici pe ăsta nu l-am primit. Am aflat despre proces și despre verdict de la radio și din ziare, la fel ca toată lumea.

– Dar e imposibil! a exclamat polițistul. Aveți dreptul prin lege...

Unul dintre superiorii lui se apropiase de noi și l-a împins în coaste cu cotul. Polițistul cel tânăr s-a oprit la mijlocul frazei.

– Duceți-vă la Comitetul Național, mi-a recomandat bărbatul mai în vârstă. Cereți-le să vă elibereze un certificat de deces.

M-am dus la biroul local al Comitetului Național, care se afla la câteva blocuri distanță.

– Desigur, mi-a replicat funcționarul de acolo. Dați-mi, vă rog, raportul medicului legist.

– Nu l-am primit.

– Nu se poate elibera un certificat de deces fără un certificat care să dovedească moartea persoanei în cauză.

– Atunci, ce să fac?

Funcționarul părea încurcat.

– Știți ce să faceți? Mergeți la Comitetul Național Central.

La vremea aceea învățasem să fac deosebirea dintr-o privire între birocrați și ființele umane. Omul din spatele biroului de la Comitetul Național Central era o ființă umană. M-am așezat și i-am explicat situația.

– Cunosc deja amănuntele. Un certificat de deces nu poate fi eliberat în absența unui raport al medicului legist. Și nu a fost emis niciun raport al medicului legist pentru cei care au fost executați.

Inima a început să-mi bată mai repede.

– Credeți că e posibil să mai fie în viață?

Omul a ridicat din umeri.

– În zilele noastre totul e posibil. Nu mai alergați degeaba. Cruțați-vă forțele. Poftim, semnați cererea scrisă. Asta îmi oferă un motiv ca să cercetez problema. Sunați-mă peste o săptămână.

Au trecut săptămâni, apoi luni. Răspunsul la întrebarea mea era mereu același: „Deocamdată nimic."

De ce refuzau să emită un certificat de deces? Fusese oare procesul o simplă comedie bizară? Era oare Rudolf în viață? Era oare posibil să fi fost încarcerați undeva? Era oare posibil ca, după ce procesul își atinsese scopul, partidul să fi decis să cruțe viața celor până la urmă nevinovați? Prietenii m-au sfătuit să nu-mi fac iluzii prea mari, dar nu puteam să nu mă gândesc... cine știe... poate...

Am primit certificatul de deces după doi ani. Este un document unic.

Data decesului: 3 decembrie 1952

Data eliberării: 5 ianuarie 1955

Ocupația decedatului: ministru adjunct

Cauza decesului: sufocare prin spânzurare

Locul înmormântării: ______________

Ultimul punct avea să fie clarificat douăzeci de ani mai târziu. Am aflat atunci că trupurile celor executaţi fuseseră incinerate şi că cenuşa le fusese predată unor membri ai Securităţii Statului. Cei doi au mers cu o limuzină oficială şi se spune că şoferul ar fi făcut o glumă: „E pentru prima dată când transport paisprezece oameni cu maşina asta. Noi trei şi cei unsprezece din sac."

La câţiva kilometri de Praga, limuzina a început să derapeze pe şoseaua îngheţată. Agenţii au coborât şi au împrăştiat cenuşa sub roţile automobilului.

Luna ianuarie 1953, a marcat începutul luptei pentru apartamentul meu.

Ministerul a trimis un tânăr agreabil, al cărui nume l-am uitat, şi o fată bătrână grasă, de vârstă mijlocie, pe nume Vokurkova, care în cehă înseamnă murătură. Tovarăşa Murătură s-a uitat prin apartament fără prea mare interes, dar şi-a concentrat atenţia asupra mea. Aparent, hotărâse că, pentru vindecarea trupului meu, nu aveam nevoie de altceva decât de o doză bună atât din militanta ei vigoare bolşevică, cât şi din spiritul său revoluţionar. S-a postat în mijlocul bucătăriei în toată măreţia ei şi mi-a ţinut o cuvântare pasionată.

– Singurul lucru care te mai poate ţine acum în viaţă este ura, a declarat ea. Soţul dumitale a fost un trădător, un şobolan, şi ar trebui să-l urăşti! Trebuie să-ţi repeţi în fiecare zi: îl urăsc; îl urăsc; îl urăsc. O să vezi cât de multă putere o să dobândeşti. Femeile cred mereu că iubirea mută munţii din loc, dar nimic nu-ţi conferă mai multă putere ca ura!

Am început să tremur, iar tânărul m-a apucat de braţ şi m-a scos afară din încăpere.

– Pentru numele lui Dumnezeu, n-o asculta pe hoaşca asta, mi-a zis el. Nu e decât o fată bătrână şi o acritură. Ai fost mereu ca un spin în coasta ei, deşi nu aţi mai vorbit niciodată până acum. Să nu crezi o iotă din ce spune. La minister, cu toţii suntem convinşi că soţul tău a fost nevinovat. Ştiu că Hrubis, şeful nostru de secţie, a fost interogat şi a depus o mărturie curajoasă în favoarea lui.

Înainte de a pleca, tovarăşa Murătură m-a informat că autorităţile superioare au decis să mă mute din Praga într-un sat din apropiere, unde urma să mi se repartizeze „o casă întreagă".

Doamna Machova, încă în convalescenţă după boală, s-a oferit să meargă cu mine să aruncăm o privire. A fost o călătorie lungă. Când, în sfârşit, am ajuns la destinaţie, pe ger şi pe ninsoare, am descoperit că informaţia tovarăşei era inexactă – căsuţa era oricum numai „întreagă" nu.

Era o cocioabă dărăpănată, confiscată cu multă vreme în urmă. Nu exista electricitate. Tencuiala căzuse de pe pereţii care erau umezi de la podea şi până la tavan. Nu exista canalizare. Apa trebuia adusă de la vreo jumătate de kilometru de urcuş pe panta abruptă a unul deal, tocmai de la fântâna unui vecin. „Dacă vecinul vă dă voie", potrivit bătrânului care servea pe post de secretar al Comitetului Naţional local.

În zonă nu exista nicio posibilitate de a mă angaja undeva. Era limpede că, în astfel de condiţii, nici eu, nici fiul meu n-am fi putut supravieţui mai mult de câteva luni. Există diverse modalităţi de a comite o crimă.

În trenul cu care ne-am întors la Praga, doamna Machova a venit cu o soluţie.

– Singurul mod în care poţi rezolva situaţia asta, m-a sfătuit ea, este să obţii de la Comitetul Naţional local o scrisoare care să ateste faptul că, potrivit planului cincinal, bojdeuca aia urmează să fie demolată. Planul e sfânt. Nimic nu i se poate pune împotrivă. Îi scrii mocofanului ăla de secretar că vrei să vorbeşti cu el, dar că eşti mult prea bolnavă ca să te întorci aici şi îl rogi pe el să vină la Praga. Noi o să scriem scrisoarea din timp şi o să cumpărăm o sticlă de băutură. Îi umpli paharul până semnează, pe urmă duci tu personal scrisoarea la minister. Şi nu te nelinişti. Nu e nimic ilegal. Totul e adevărat. Şi mi se pare clar că nu sunt deloc încântaţi să locuieşti în satul lor!

Exact aşa s-a şi întâmplat. Secretarul Comitetului Naţional local a venit, a băut şi a semnat. Cred că i s-a luat o piatră de pe inimă când a scăpat de mine. Câteva zile mai târziu, am primit un

mesaj de la minister – îmi vor repartiza o altă locuință. Marenka s-a mutat; Comitetul Național local i-a dat o cameră în altă parte.

Apoi au venit tovarășii inspectori de la Comitetul Național din cartierul meu, care m-au anunțat că se vor întoarce în curând pentru a ridica proprietatea inventariată în vederea confiscării. M-au sfătuit să depun o cerere de eliberare a strictului necesar.

Cererea mea a fost aprobată. Mi s-a permis să păstrez un pat, o masă, două scaune, cești, farfurii și tacâmuri pentru două persoane, precum și câteva oale și tigăi pentru bucătărie.

Preluarea proprietății noastre personale s-a desfășurat fără incidente, cu excepția unui singur detaliu. Îi spusesem lui Ivan că urma să ne mutăm într-un apartament mai mic și că trebuia să vând toate lucrurile de care nu aveam nevoie. A înțeles, dar m-a implorat să nu vând aparatul de radio pe care-l cumpărasem la ultimul Crăciun petrecut împreună de Rudolf și de Ivan. Ivan se îndrăgostise de aparatul de radio și petrecea ore întregi jucându-se cu butoanele pe care le putea apăsa sau învârti.

Am început negocierile cu tovarășii inspectori. Cumpărasem eu însămi radioul, am spus, din banii mei, și aveam și documente care să dovedească acest lucru. Nu contestam confiscarea ilegală a proprietății mele, ci doream doar să păstrez radioul. Tovarășul inspector a deliberat o vreme, apoi a declarat că era o problemă care-i depășea competența. A decis să prezinte cazul autorității superioare și l-a sunat pe procurorul public, care i-a oferit următoarea explicație: „Sigur că are dreptul legal s-o facă! Dar dacă are tupeul să depună o reclamație, atunci las-o să ne dea în judecată! Las-o numai să încerce și o să afle ea cum stau lucrurile!"

Când tovarășul inspector mi-a reprodus replica celui care era apărătorul legii și-al ordinii în țara noastră a roșit până în vârful urechilor.

Tot cam pe atunci, am observat că medicul de la clinica din cartier, care certifica faptul că eram inaptă de muncă, devenise tot mai nervos. Se pare că primise ordin să nu mă cocoloșească, dar, în același timp, nu putea trece cu vederea faptul că starea mea era încă foarte proastă. Știam că, imediat ce mă va declara aptă la Oficiul forței de muncă, nu va trece mult timp până când mă vor găsi.

Acuzaţia de parazitism atârna din nou deasupra capului meu, dar cine să mă angajeze?

Din întâmplare, am dat peste o întreprindere ciudată. Era localizată într-un subsol de mici dimensiuni, plin de resturi de bumbac neprelucrat şi de diverse tipuri de fire, fiind condusă de un bărbat în vârstă pe care nu l-am văzut niciodată fără palton şi căciulă. Îi înmâna fiecărui angajat un război mic de ţesut şi un braţ de deşeuri, pe care acesta le lua acasă şi ţesea nişte fulare urâte, dar călduroase. Mulţi dintre angajaţi erau pensionari sau handicapaţi şi încercau să-şi suplimenteze în acest fel pensiile. Chiar dacă ai fi lucrat douăzeci şi patru de ore pe zi, tot nu puteai câştiga decât nişte bani de buzunar, dar era totuşi un loc de muncă. Te punea la adăpost împotriva Oficiului forţei de muncă şi a acuzaţiei de parazitism.

În timp ce eu eram ocupată cu confecţionarea fularelor, omenirea a suferit o pierdere îngrozitoare. Tătucul Stalin, omul de geniu, liderul tuturor popoarelor, a murit. Mi-am asumat şi eu partea mea de regrete. Am jelit sincer faptul că acest tragic eveniment nu avusese loc cu şase luni mai devreme, atunci când poate că l-ar mai fi putut salva pe Rudolf.

Nu mult după aceea, s-a spus în presă că o condamnare la moarte a unui grup de medici evrei din Uniunea Sovietică fusese anulată. Reportajul adăuga, laconic, că mărturisirile lor fuseseră obţinute prin mijloace ilegale.

Am scris imediat o scrisoare adresată Comitetului Central, în care juram că soţul meu fusese la fel de nevinovat ca acei medici. Am sugerat că mărturisise ca urmare a folosirii unor metode de interogare la fel de ilegale. Apoi am făcut o cerere formală de revizuire a procesului. Din nou, n-am primit niciun răspuns.

După vreo lună, la fel de obedient ca întotdeauna, tovarăşul Klement Gottwald a plecat în eternitate pe urmele lui Iosif Vissarionovici. A murit în linişte. S-a zvonit că decesul lui fusese provocat de un anevrism al aortei, agravat de un sifilis avansat. Circumstanţele morţii lui au fost emoţionante, deşi, desigur, într-o măsură mult mai mică decât în cazul lui Stalin. La urma urmei, ţara noastră era mult mai mică.

Ne-am pricopsit cu un al doilea preşedinte al muncitorilor, tovarăşul Antonín Zápotocký. Singura schimbare a constat în faptul că noul preşedinte nu-şi bea berea în linişte şi în particular, aşa cum procedase Gottwald. Lui îi plăcea să se amestece în mulţime şi să joace cărţi, zgomotos şi în public, cu soldaţii din garda palatului.

Partidul a dobândit şi el un nou secretar general, pe Antonín Novotný, un om al viitorului care câştigase încrederea şi stima mai ales prin demascarea conspiraţiei lui Rudolf Slansky împotriva statului şi a acoliţilor lui. Nu fusese deloc o misiune uşoară, se va plânge mai târziu în faţa prietenilor. „Gottwald a refuzat să mă creadă. N-aveţi idee cât de greu mi-a fost să-l conving că oamenii ăştia erau nişte trădători."

Şi în viaţa mea au avut loc câteva schimbări.

Ministerul Afacerilor Externe a reuşit în cele din urmă să-mi găsească şi mie o locuinţă. Probabil că au scotocit tot oraşul, deoarece, în cel mai bun caz, în toată Praga nu existau decât o mână de astfel de cocioabe. Era vorba de o singură cameră cu un cuptor de cărămidă într-un colţ. Scândurile podelei erau rupte, iar tocurile de la fereastră şi de la uşă putreziseră atât de tare, încât, atunci când vântul sufla afară cu putere, toate obiectele zburau prin încăpere chiar şi cu fereastra închisă. Casa avea pe puţin trei sute de ani vechime. Singurele noastre dotări moderne erau un bec electric în cameră, un robinet cu apă rece, care picura, şi o toaletă pe hol greu de descris în cuvinte, pe care o împărţeam cu celelalte familii de pe palier. Nicio altă instalaţie sanitară nu pătrunsese în această clădire.

Într-un colţ am pus un coş cu cărbuni, iar în altul o cutie mare plină cu cartofi şi cu alte alimente. Am întins frânghii de-a lungul tavanului ca să pot atârna rufele spălate în ceea ce fusese cândva un coş pentru copii. Coşul servea şi pe post de cadă de baie.

Pavel Kovaly a apărut la un moment dat cu un godin mic, pe care-l şterpelise cine ştie de unde, şi câteva ţevi. Le-a montat într-un mod ingenios astfel încât să nu se piardă niciun strop de căldură. Din păcate, godinul nu dădea căldură decât atunci când era plin cu cărbuni aprinşi. Imediat ce focul se stingea, încăperea se transforma într-un gheţar. Şi eu, şi Ivan alergam întotdeauna pe

scara incredibil de murdară cu ochii închişi, ca să nu vedem gândacii aproape la fel de mari ca nişte şoareci, care se căţărau pe pereţi.

Înainte de a ne muta, a trebuit să mă întâlnesc cu proprietarul pentru a semna contractul de închiriere. Era un bătrân bolnav, într-un scaun cu rotile, care mi-a cercetat cererea prin lentilele ochelarilor şi într-un târziu a ridicat ochii.

– Numele dumitale e Margolius, a zis el. Eşti cumva rudă cu cel care a fost spânzurat?

Am spus în gând „Iartă-mă, Rudolf, te rog, iartă-mă, dar nu mai pot suporta..."

– Nu, am răspuns.

– Ai noroc, a clătinat proprietarul din capul lui albit.

Fiul meu s-a ţinut de cuvânt. M-a ajutat în toate privinţele. Pentru că am fost în continuare bolnavă în anul acela, el s-a ocupat de gospodărie cât timp eu stăteam în pat. Adesea, auzeam gălăgia făcută de copiii care se jucau în stradă în timp ce el spăla vasele sau freca podeaua. La şase ani, era mai matur şi mai responsabil decât mulţi adulţi. Rareori cerea ceva. Dimpotrivă chiar, insista mereu că era bine şi că nu avea nevoie de nimic. Îmi amintesc că doar într-o singură seară mi-a spus cu o anumită melancolie:

– Toţi copiii de la şcoală mănâncă la prânz nişte mere roşii atât de frumoase...

Dar asta se întâmpla pe vremea când chiar şi câteva din merele acelea reprezentau un vis imposibil.

Astăzi, Ivan locuieşte la Londra. Este un arhitect de succes şi a scris o carte de artă interesantă. Clădirile pe care le proiectează emană forţă şi frumuseţe, dar şi o demnitate tăcută şi senină. El, soţia lui şi cei doi copii ai lor sunt cetăţeni ai Marii Britanii, cea mai veche democraţie din lume.

În primăvara anului 1953, a fost adoptată temuta reformă monetară. Moneda s-a depreciat cu rata de cincizeci la unu, reducând micile mele economii la aproape zero. În acel moment, am intrat în panică. Dacă nu reuşeam să-mi păstrez slujba, aşa mizeră cum era, muream de foame.

Apoi mi-a venit o idee. M-am oferit să muncesc voluntar într-una dintre brigăzile agricole ale fermelor de stat care recrutau lucrători pe timpul verii. Asta avea să dea bine la serviciu, iar fiul meu urma să stea la aer curat. O să mă descurc eu cumva cu munca. Fosta mea vecină, doamna Honzikova, mi-a oferit o cameră în casa mamei ei, care locuia într-un sat apropiat de ferma de stat, apoi m-am dus la directorul întreprinderii de fulare.

Chipul i s-a luminat atunci când i-am vorbit despre planurile mele.

– O să raportez imediat mai sus, mi-a zis el. Pentru că ceilalţi lucrători sunt ori nişte boşorogi, ori invalizi, dumneata o să fii singura voluntară, mândria întreprinderii. Nu mai trebuie să te gândeşti dacă o să-ţi păstrezi slujba şi la anul.

În primele şase săptămâni totul a mers bine, am întors fânul şi am plivit morcovii. Apoi însă a urmat recoltarea şi, odată cu ea, munca istovitoare, din cauza căreia boala mea s-a agravat. Nu mi-a rămas altceva de făcut decât să mă întorc la Praga. O doctoriţă tânără şi înţelegătoare de la clinică m-a consultat şi pe urmă a izbucnit:

– Spune-mi ce doctor te-a găsit aptă pentru munca la câmp! O să fac o plângere împotriva lui chiar acum!

Mi-a trebuit ceva timp s-o liniştesc. După aceea, m-am dus la atelierul din subsol şi am anunţat că mă întorc la lucru, dar de data aceasta şeful nu mi-a mai dat obişnuita legătură de deşeuri, ci şi-a dres vocea şi s-a ferit să mă privească în ochi. În cele din urmă, a spus:

– Acum două săptămâni am primit ordin să te concediez. Ar fi trebuit să-ţi scriu, dar am tot amânat. Mi-a părut rău pentru tine...

Imediat ce m-am simţit mai bine, am reînceput să vânez servicii, deşi ştiam că era în zadar. Unii dintre şefii de personal, cărora nici nu le trecea prin cap să mă angajeze, s-au distrat pe seama mea. Mă aşezau în faţa biroului lor, îndreptau spre faţa mea o lumină puternică şi-mi puneau o serie de întrebări încâlcite. În încercarea mea disperată de a părea nevinovată, probabil că arătam de parcă aş fi comis o crimă în masă. Dar, de fapt, cum trebuie să arate o persoană nevinovată?

Vânătoarea mea a durat o săptămână. Atunci când şeful de personal de la clinica de stomatologie unde depusesem o cerere de angajare ca femeie de serviciu mi-a spus „Ce-ţi trece prin minte, tovarăşă? Nu poţi lucra aici! Noi avem criterii politice foarte ridicate!", am decis că era destul! Nu mai puteam suporta. Ajunsesem la capătul puterilor.

Prietenii m-au ajutat cât au putut. Unul mi-a adus o traducere scurtă; altul o corectură sau o comandă pentru o ilustraţie. Pavel Kovaly, care-şi terminase serviciul militar şi se întorsese la editura unde lucrasem şi eu, a avut tupeul să-i spună redactorului-şef că în armată învăţase să deseneze. Din când în când, îmi aducea câte o comandă de copertă de carte, apoi semna desenul cu numele lui.

Dar toate astea îmi aduceau o sumă derizorie şi am început să mă întreb dacă eram chiar atât de indispensabilă pentru fiul meu pe cât crezusem. Atâta timp cât trăiam, el era condamnat la interminabile privaţiuni şi la mizerie. Dacă muream, Marie sau doamna Machova vor avea cu siguranţă grijă de el şi va putea creşte într-un mediu acceptabil, într-un apartament decent şi într-o familie. M-am gândit la nesfârşit la această posibilitate până într-o zi când m-am întors acasă mai târziu ca de obicei, după ce căutasem din nou de lucru, iar Ivan, îngrozit, a alergat spre mine.

– Unde ai stat atât, mama? Mi-a fost teamă că ţi s-a întâmplat ceva!

M-am gândit că era o ocazie bună să-l descos puţin. Mai întâi, l-am calmat şi i-am promis că nu mi se va întâmpla nimic, că voi fi foarte atentă. Apoi am adăugat:

– Dar chiar dacă mi s-ar întâmpla ceva, ai locui la tanti Marie şi poate că ţi-ar fi mai bine acolo decât aici cu mine!

Ivan s-a uitat fix la mine cu ochii lui Rudolf.

– Dar atunci n-aş mai avea o mamă a mea!

L-am luat în braţe şi l-am strâns la piept, mai ruşinată decât fusesem vreodată în viaţa mea.

Într-o dimineaţă, a venit inspectorul de la Departamentul de Muncă, o femeie. S-a aşezat la masa noastră, a scos la iveală un dosar şi un chestionar şi m-a anunţat:

– Am venit să investighez cum îţi câştigi traiul. Eşti şomeră din august.

Asta m-a înfuriat atât de tare, încât am explodat.

– N-am chef să muncesc. Am un iubit bogat care mă întreţine!

Femeia s-a uitat la mine cu tristeţe:

– Ascultă, eu te înţeleg. Să nu crezi că-mi place ce fac. Dar trebuie să scriu un raport despre dumneata. Vreau să te protejez. Fii cuminte.

Am scos un dosar cu mai multe desene, majoritatea vechi de vreo trei ani.

– Scrieţi în raport că lucrez ca artist liber-profesionist. Poftim o parte din lucrările mele.

Până la urmă, am scos-o la capăt în prima iarnă petrecută în cocioaba noastră. A doua a fost mai grea. În fiecare dimineaţă trebuia să spargem pojghiţa de gheaţă formată în timpul nopţii în ulciorul cu apă. Starea mea de sănătate s-a înrăutăţit din nou, iar Ivan s-a îmbolnăvit şi el.

Într-o zi, a venit în vizită Pavel Kovaly. S-a oprit în prag, fără grai. Eu zăceam în patul meu, iar Pavel într-al lui. Amândoi aveam gripă şi febră mare. În camera noastră era la fel de frig ca în stradă şi câteva foi de hârtie zburau prin încăpere, suflate de crivăţ. N-avusesem suficientă forţă să aprind focul în sobă. Nici nu se punea problema să fi coborât şi să fi mers câteva străzi până la o cabină telefonică pentru a chema doctorul. Pavel a luat o pătură, l-a învelit cu ea pe Ivan şi l-a dus la doamna Machova. Apoi s-a întors, m-a înfăşurat şi pe mine într-o pătură şi m-a dus la mama lui.

După câteva săptămâni, m-am căsătorit cu Pavel. A fost o nuntă ciudată. De data asta, mirele a fost cel bolnav de gripă şi a tremurat de-a lungul întregii ceremonii. Eram atât de tulburată, că şi eu de-abia mă mai puteam ţine pe picioare. Cei câţiva prieteni care îndrăzniseră să vină au plâns. Pavel Eisler a fost martorul meu, şi era prezentă, desigur, şi doamna Machova. După ceremonie ne-am scotocit cu toţii prin buzunare şi ne-am dus la Cafeneaua Pelikan pentru cafea şi prăjituri.

Evident că mariajul nostru l-a costat pe Pavel serviciul. În lunile care au urmat, el a ajutat la construirea socialismului ca muncitor necalificat pe lângă un instalator de boilere. Cum pe vremea aceea conta mai puţin cât de priceput erai şi mai mult cât erai de bun la escrocherii şi la falsificarea rapoartelor, adesea Pavel nu câştiga mai nimic.

Ne-am mutat toţi trei în apartamentul de două camere al mamei lui şi am simţit o mare uşurare atunci când Pavel şi-a găsit o altă slujbă într-o brutărie mare, de unde aducea uneori câteva chifle pentru Ivan.

Se apropia anul 1956, un an al marilor revelaţii şi al micilor schimbări.

În februarie 1956, a început o nouă eră. Nikita Hruşciov, care fusese mult timp implicat în lupta pentru putere de la Kremlin, realizase că avea nevoie de o acţiune îndrăzneaţă care să-i întărească poziţia. Fiind un politician viclean, şi-a mai dat seama şi că era momentul potrivit pentru a se detaşa de barbarismul guvernării staliniste. Într-o cuvântare secretă ţinută în spatele uşilor închise ale celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist Sovietic, Hruşciov a aruncat cu piatra în imaginea de zeu a lui Stalin şi a dezvăluit unele dintre cele mai odioase crime ale acestuia. A fost doar o crăpătură în zidul de teroare pe care-l ridicaseră Stalin şi acoliţii săi, dar s-a dovedit suficientă pentru a salva sute de mii de vieţi nevinovate. Prizonierii politici, dintre care unii putrezeau de ani de zile în închisori şi în lagărele de muncă forţată, au fost eliberaţi în toate ţările Blocului Sovietic.

În Cehoslovacia, porţile temniţelor s-au deschis în linişte, discret, iar pe ele au păşit afară nişte oameni zdruncinaţi, cu feţe emaciate, cu ochii răniţi de lumina zilei. S-au întors la casele lor şi le-au găsit distruse, soţiile lor erau bolnave şi extenuate, iar copiii se înstrăinaseră de ei. Vechii prieteni îi evitau, acum însă nu din frică, ci de ruşine şi jenă. Sănătatea lor era ruinată sau grav afectată; unii au murit la scurt timp după întoarcerea acasă. Adesea, le-au trebuit luni de zile pentru a-şi găsi un adăpost sau un loc de muncă. Securitatea Statului i-a ţinut permanent sub observaţie ca nu cumva să-şi facă singuri rău povestind cu prea mare însufleţire ceea ce trăiseră în închisori.

L-am văzut mai întâi, la Pavel Eisler acasă, pe Eda Goldstuecker. Era atât de slab şi de pipernicit, încât arăta ca un băieţel. S-a uitat lung la noi şi la tot ce-l înconjura cu un extaz însetat, de parcă ar fi comparat tot ceea ce văzuse cu ceea îşi imaginase în toţi anii scurşi, iar acum nu-i venea să creadă că realitatea era mult mai frumoasă decât cea mai exactă amintire.

Printre cei eliberaţi s-au numărat Artur London, Eugen Loebl şi Vavro Hajdu, trei dintre cei paisprezece oameni acuzaţi de conspiraţie în cazul Slansky, care, din motive care nu au ieşit niciodată la lumină, au scăpat de pedeapsa cu moartea şi au fost condamnaţi la închisoare pe viaţă. Acum li s-a dat drumul şi au fost reabilitaţi fără nicio explicaţie. Pentru că erau în viaţă, au fost declaraţi nevinovaţi. Morţii au rămas trădători, deşi acuzaţiile împotriva întregului grup au fost atât de strâns legate între ele, încât, dacă unul ar fi fost declarat nevinovat, nici ceilalţi n-ar mai fi putut fi vinovaţi. Cu toate acestea, în 1957, o comisie specială numită de partid şi condusă de Rudolf Barak, a reexaminat de ochii lumii stenogramele procesului şi a ajuns la concluzia că fusese respectată întocmai procedura legală şi că totul servise ţelurilor partidului.

Dar, în cele câteva luni de după bomba lansată de Hruşciov şi înainte ca partidul să-şi recapete aplombul şi să strângă din nou şurubul, majoritatea oamenilor s-au dumirit. Milioane au aşteptat ca, de la o zi la alta, partidul să recunoască, în sfârşit. Voiam să ştim adevărul şi voiam să auzim adevărul rostit cu voce tare. Dar care era adevărul? În 1956, în Cehoslovacia, adevărul consta încă în ceea ce slujea nevoilor partidului, iar partidul erau tovarăşul Novotný şi acoliţii lui, legaţi inseparabil de crimele comise. Nu aveau să urmeze niciun fel de dezvăluiri, iar ţara, care de-abia începuse să-şi revină din paralizie şi frică, s-a scufundat într-o mlaştină de vină şi de ruşine nerostită.

Societatea s-a divizat în cei care deţineau puterea – o putere care devenise autosuficientă şi independentă de voinţa poporului – şi ceilalţi muritori de rând. O scindare similară a avut loc şi în celelalte sfere ale vieţii. Chiar şi gândurile celor mai mulţi oameni au fost împărţite în două compartimente, privat şi public, care,

adesea, nu aveau nimic în comun. În timpul zilei, lumea muncea şi îşi îndeplinea sarcinile de partid; apoi se ducea acasă, îşi scotea masca şi începea să trăiască timp de câteva ore. Minciuna şi prefăcătoria au devenit un mod de viaţă; indiferenţa şi apatia au ajuns esenţa ei. Chiar şi copiii mici ştiau că nu trebuiau să repete la şcoală ceea ce auziseră acasă; ei au învăţat să nu manifeste niciun fel de interes, să nu se implice în nimic.

Situaţia noastră s-a îmbunătăţit treptat. Soţul meu, care absolvise filozofia, a reuşit să obţină un post, ca urmare a intervenţiei unor prieteni, la Academia de Ştiinţe. Eu am obţinut prima mea traducere importantă. Oarecum simbolic, s-a întâmplat să fie vorba de romanul lui Arnold Zweig *Cazul sergentului Grişa*, povestea unui om nevinovat zdrobit de maşinăria puterii.

Am meditat adesea la drumul sinuos care m-a condus la adevărata mea vocaţie. Dacă n-ar fi existat atâtea întâmplări nefericite, probabil că mi-aş fi petrecut viaţa făcând ilustraţii, care erau, în cel mai bun caz, mediocre. După ce am tradus primul capitol al primei mele cărţi, mi-am dat seama cu uimire şi modestie că făceam acel lucru pe care mă născusem să-l fac. Subjugată de frumuseţea cuvântului exact care se îmbină perfect cu o idee precisă, am pătruns într-o lume nouă, în compania autorilor mei. Şi ce companie! John Steinbeck, William Golding, Heinrich Böll, Saul Bellow, Raymond Chandler şi mulţi alţii. Din momentul acela, indiferent ce s-a petrecut în jurul meu, am găsit întotdeauna refugiu în muncă, într-o lume care era, cel puţin în parte, propria mea creaţie.

La început, traducerile mele au apărut sub numele Pavel Kovaly; apoi sub numele Pavel şi Heda Kovaly; în cele din urmă, în 1963, mi s-a permis să public sub propriul meu nume. Încă nu aveam apartamentul nostru, iar viaţa numai uşoară n-a fost, dar amândoi lucram şi, treptat, oamenii au încetat să ne mai evite.

Partidul Comunist Cehoslovac a reuşit să eludeze problema proceselor în deceniul 1950, apoi şi la începutul anilor 1960. Ceea ce a pus capăt acelei ere nu a fost nemulţumirea internă, care putea fi ignorată, ci presiunea crescândă exercitată din străinătate.

În Ungaria, Bulgaria şi Polonia, victimele diverselor „procese spectacol", cum se numesc acum, fuseseră exonerate cu multă vreme în urmă. Doar în ţara noastră nimic nu a tulburat suprafaţa acelui iaz mâlos. În cele din urmă, în primăvara lui 1963, după şapte ani de blocaje şi de parlamentări, partidul a decis să admită că luase drept model Uniunea Sovietică şi atunci când a torturat şi a executat oameni nevinovaţi.

Comitetul Central a pregătit un document intitulat „Un comunicat", care a fost pus numai la dispoziţia membrilor de partid şi care a fost citit în spatele uşilor închise la şedinţele tuturor organizaţiilor de partid. Documentul recunoştea că toţi cei condamnaţi în procese fuseseră nevinovaţi, că mărturisirile le fuseseră smulse prin mijloace ilegale şi că, în timpul interogatoriilor, fuseseră folosite numeroase proceduri brutale şi inumane. Victimele fuseseră de asemenea drogate şi supuse torturilor fizice şi psihologice.

Documentul îi declara pe majoritatea celor condamnaţi la moarte, inclusiv pe Rudolf Margolius, complet reabilitaţi din punctul de vedere al tribunalului, cât şi în ochii partidului.

Numai unor oficiali aleşi cu grijă li s-a permis să vadă textul acestui document, iar celor cărora le-a fost citit li s-a interzis cu desăvârşire să discute despre el. În ciuda interdicţiilor, am auzit a doua zi aproape totul, cuvânt cu cuvânt. Pentru mine însemna, mai presus de orice, că venise vremea să mă confrunt cu cea mai grea problemă – cum să-i spun fiului meu adevărul despre tatăl lui.

Ani de zile, Ivan n-a ştiut nimic altceva decât că tatăl lui murise. Prietenii mei au susţinut mereu că trebuia să-i povestesc totul. Nu trebuie să-ţi minţi copiii, spuneau ei. Când o să afle ce s-a întâmplat în realitate, o să se întoarcă împotriva ta; n-o să te ierte niciodată. Totuşi, eu mi-am asumat acest risc. Mai bine să mă urască, mi-am zis eu, decât să crească urând lumea întreagă, trăind cu povara unei asemenea nedreptăţi de neînţeles, mereu conştient de faptul că este stigmatizat şi exclus. A existat mereu pericolul ca un străin să-i spună adevărul sau să facă vreo aluzie, dar izolarea în care am trăit l-a apărat. Ne vedeam doar cu câţiva prieteni, care au avut grijă să-l protejeze.

Îndeplinisem cu mare reţinere ultima dorinţă a lui Rudolf şi schimbasem numele de familie al lui Ivan înainte să înceapă şcoala. Graţie schimbărilor noastre de domiciliu, noii lui colegi de şcoală şi părinţii lor n-au ştiut nimic despre noi.

Chiar înainte de Paşte, m-am gândit din nou să-i spun. Avea câteva zile de vacanţă, timp în care îşi putea reveni înainte de a se întoarce la şcoală.

Într-o seară, m-am aşezat lângă Ivan cu inima bubuindu-mi în piept. Dar nu mai aveam de ales. Împlinise cincisprezece ani, era aproape un adult; va putea suporta totul. I-am povestit tot ce am fost în stare, cât mai sincer cu putinţă. M-a ascultat în tăcere, fără să se uite la mine, capul lui coborând tot mai jos deasupra mesei în jurul căreia eram aşezaţi. Nu mi-a pus nicio întrebare. Ştiam că-i zdrobeam lumea în bucăţele, dar nu l-am putut cruţa de nimic, nu l-am mai putut proteja.

Următoarele zile au fost dificile. Ivan a păstrat tăcerea şi m-a evitat.

Apoi, într-o zi, a venit singur la mine şi a vrut să ştie:

– Deci, tata a murit pentru convingerile lui, nu-i aşa?

Pe urmă a început să-mi pună întrebări.

Mi s-a luat o piatră de pe inimă. Răul cel mare rămăsese în urmă.

La mijlocul lui aprilie 1963, am primit o citaţie. Trebuia să mă prezint în faţa Comitetului Central. În noaptea aceea am încercat să aleg cel mai eficient plan de acţiune. Ştiam că acum nu mă mai puteau aresta, indiferent ce aş fi spus, dar am hotărât că situaţia impunea demnitate şi sânge rece.

Dar n-a ieşit aşa. Laşitatea, ipocrizia, necinstea şi meschinăria cu care oficialii partidului au încercat să ascundă trecutul – toate acestea nu puteau fi întâmpinate cu calm şi demnitate. Sute de oameni fuseseră ucişi „pentru binele Partidului". Oameni nevinovaţi fuseseră forţaţi să mărturisească crime pe care nu le comiseseră. Iar acum, aceiaşi indivizi care orchestraseră tortura şi care folosiseră cele mai vrednice de dispreţ metode de zdrobire a semenilor lor invocau din nou „binele Partidului" pentru a evita să-şi asume propria responsabilitate şi propria vină.

Partidul le ordonase victimelor epurărilor politice să-şi sacrifice viaţa. Acum le ordona călăilor să-şi ascundă crimele şi să-şi păstreze privilegiile.

Este uimitor cât de îngroziţi de cuvinte sunt aceşti oameni de acţiune. Niciun act nu e prea sordid pentru ei şi nu le tulbură somnul atâta timp cât nu i se rosteşte numele adevărat, atâta vreme cât nu este formulat în cuvinte. În asta stă marea putere a cuvintelor, singura armă a celor lipsiţi de apărare.

Clădirea Comitetului Central îmi juca în faţa ochilor în timp ce am intrat în ea. După o scurtă aşteptare, am fost condusă într-un birou în care mă aşteptau doi tovarăşi, nişte birocraţi de partid cu

totul insignifianţi. Mi-l amintesc doar pe unul dintre ei, un bărbat pe nume Jerman, care dobândise o oarecare notorietate în anii 1950 prin publicarea unui pamflet în care analiza depravarea criminalilor asociaţi cu Slansky. Aparent, Jerman fusese desemnat să se ocupe de supravieţuitori deoarece cunoştea atât de bine problemele legate de procese.

– Cu cine trebuie să stau de vorbă? am întrebat eu. Duceţi-mă la secretarul general al Comitetului Central.

– Partidul ne-a însărcinat pe noi să discutăm problema cu dumneavoastră, a replicat cu infatuare tovarăşul Jerman. Dar vom transmite autorităţilor abilitate comentariile dumneavoastră.

– Dar eu nu doresc să stau de vorbă cu oricine, am continuat eu. Consider cazul Rudolf Margolius ca fiind suficient de important pentru a putea fi discutat cu cel mai important reprezentant al partidului.

– Nu vă faceţi griji. Fiecare cuvânt îi va fi transmis tovarăşului secretar general.

Eram sigură că aşa se va întâmpla. Ştiam că exista un dispozitiv ascuns pe undeva prin încăpere, care înregistra fiecare cuvânt rostit. M-am tocmit cu ei o vreme, dar, până la urmă, a trebuit să cedez. Era clar că tovarăşul Novotný nu avea deloc intenţia să rişte o confruntare cu una dintre victime.

– Bine, am zis eu. Văd că trebuie să mă mulţumesc cu dumneavoastră.

Tovarăşul Jerman a scos din sertarul biroului o broşură tipărită şi, pe un ton solemn şi oficial, a început să vorbească.

– În conformitate cu instrucţiunile partidului, vă vom citi acum un comunicat care a fost supus atenţiei tuturor membrilor de...

– Nu vă mai deranjaţi, l-am întrerupt eu. Îl ştiu pe dinafară.

– Dar e imposibil! Amândoi tovarăşii au intrat în panică. Este un document strict secret! Cine vi l-a dezvăluit?

– Cum îndrăzniţi să-mi puneţi o astfel de întrebare? Credeţi că toţi oamenii sunt informatori?

Aici mi s-au terminat sângele rece şi demnitatea. Cei doi tovarăşi s-au aşezat palizi la faţă, şocaţi, doar din când în când fiind

capabili să mai strecoare un cuvânt sau două în timp ce le aduceam la cunoştinţă cu exactitate ce gândeam despre partid şi politica sa sau despre caracterul şi inteligenţa reprezentanţilor săi.

– Dar n-am avut cum să ştim că erau nevinovaţi!

– Cum e posibil ca oamenii care au lucrat cu ei ani de zile să nu cunoască lucrul acesta? Cum e posibil ca partidul să nu fi cunoscut lucrul acesta atunci când mărturisirile lor au fost pregătite dinainte? A existat o întreagă echipă de experţi, nu-i aşa? De ce Rudolf nu a fost apărat de şeful lui? Unde era ministrul Gregor? El ştia *precis* că toate acuzaţiile împotriva soţului meu erau neadevărate!

– Încercaţi să înţelegeţi, a bâiguit Jerman. El... şi el era speriat.

– De ce anume trebuia să se teamă un membru al guvernului unui presupus stat suveran? De adevăr? De responsabilitate? De ce nu s-a temut de conştiinţa lui? Dar Bacilek, care a jucat teatru în stil mare, promiţându-i soţului meu că o să aibă grijă de mine şi de fiul meu doar ca să-l determine să accepte condamnarea în tăcere? Apoi a făcut tot ce i-a stat în putere să ne distrugă! Să minţi în halul ăsta un om care urmează să moară peste câteva ore! Cum este posibil să fii un asemenea monstru?!

Am bătut cu pumnul în masă atât de tare, încât totul a sărit de pe ea, inclusiv cei doi reprezentanţi ai partidului. Am urlat până când mi s-a tăiat respiraţia, moment în care tovarăşul Jerman a profitat de ocazie ca să intervină:

– Vă rog, calmaţi-vă. Am aici un document emis pentru uzul exclusiv al Comitetului Central. Am primit instrucţiuni să vă las să citiţi pasajul care se referă la soţul dumneavoastră.

A scos din sertar un volum gros, l-a deschis la o pagină însemnată şi mi-a dat să citesc un singur paragraf.

„Nevinovăţia lui Rudolf Margolius a fost stabilită fără nicio urmă de îndoială. El nu a subminat în niciun fel interesele Statului. Dimpotrivă, o revizuire minuţioasă a cazului său a ajuns la concluzia că şi-a îndeplinit îndatoririle într-o manieră exemplară. Dacă ar fi fost implementate propunerile şi planurile lui, economia naţională ar fi înregistrat beneficii considerabile."

Tovarăşul Jerman s-a uitat implorator la mine. O asemenea retractare generoasă trebuia să-mi înmoaie inima. Partidul îşi recunoscuse eroarea; ce mai puteam cere?

– Nu are niciun rost să discut cu dumneavoastră despre ceea ce n-o să înţelegeţi niciodată, am comentat eu. Spuneţi-mi doar dacă există vreo garanţie că astfel de lucruri nu se vor mai întâmpla niciodată?

– Cum vă puteţi gândi la aşa ceva? Nimic de genul acesta nu se va mai repeta vreodată! Conducerea colectivă a partidului însuşi garantează...

– Ah, vă rog! Lăsaţi-o baltă şi ascultaţi-mă. Cer o rejudecare a cazului soţului meu. Vreau ca acuzaţiile să fie investigate *în detaliu* şi vreau ca toate să fie dezminţite în public. Doresc o investigare publică a metodelor prin care au fost obţinute mărturisirile lui. La ordinul cui s-a făcut acest lucru şi de către cine.

– Cu neputinţă! Partidul s-a pronunţat deja împotriva rejudecărilor individuale. Verdictele au fost anulate pentru întregul grup!

Asta însemna o muşamalizare totală.

– Ceea ce îmi citiţi mie va fi făcut public?

– Nici vorbă! Partidul a decis să rezolve întreaga afacere la nivel intern. Nimic nu va fi făcut public.

– Cum vă imaginaţi că puteţi face asta? În timpul proceselor aţi agitat suficient de mult spiritele pentru a omorî oamenii, iar acum vreţi să treceţi sub tăcere reabilitarea? Nu credeţi că lumea ar trebui să cunoască adevărul? Copilul meu trebuie să trăiască toată viaţa ca fiind fiul unui criminal?

– Sigur că nu! Nu vă faceţi griji, a replicat pe un ton liniştitor reprezentantul partidului. Ştiţi cum e. Mai curând sau mai târziu, se duce vestea...

Iată-l din nou – vechiul sentiment al neputinţei.

– Atunci, daţi-mi măcar o scrisoare, am cerut eu. O hârtie oficială cu antet şi cu ştampila Comitetului Central. O declaraţie scrisă oficială pe care fiul meu s-o poată folosi pentru a dovedi că tatăl lui este complet exonerat.

– Nu putem face asta.

Am început din nou să țip, dar știam că era în zadar. În cele din urmă, m-am ridicat să plec.

– N-am ce face cu reabilitarea dumneavoastră, am zis eu. Adevărul va ieși la iveală. Nu puteți împiedica lucrul acesta. Și va trebui să dați socoteală. Eu am așteptat unsprezece ani. Mai pot aștepta câțiva.

Stăteau acolo amândoi, insensibili, imobili, rigizi și palizi, ca două cariatide pătate de excremente de porumbei.

Tovarășul Jerman mi s-a plâns:

– Nu vă înțeleg. Celelalte văduve au venit aici și ne-au mulțumit...

M-am întors pe călcâie și am ieșit din încăpere, trântind ușa. Bubuitul a reverberat de-a lungul coridorului. Apoi am alergat până la cea mai apropiată cârciumă, unde mă aștepta Pavel, punând la cale un asalt asupra clădirii Comitetului Central în eventualitatea în care nu mă întorceam curând.

Următoarea invitație am primit-o de la dr. Bocek, președintele Asociației Avocaților, care fusese însărcinat cu aspectele legale ale reabilitării victimelor din procesul Slansky. M-am dus la el așteptându-mă la același tip de farsă pe care mi-o jucaseră tovarășii de la Comitetul Central. Dar de data aceasta a fost altfel. Nu mi-a trebuit mult până să-mi dau seama că vorbeam cu un avocat onest, care încerca, în limitele schiloditului nostru sistem judiciar, să aplice legea și să slujească justiția.

Dacă i s-ar fi dat mână liberă dr. Bocek, întregul adevăr ar fi ieșit la iveală. Dar, așa cum stăteau lucrurile, a trebuit să mai aștepte cinci ani, până în 1968, când, în calitate de președinte al Curții Supreme, a dispus reabilitarea reală a multor persoane condamnate pe nedrept. Dar, în 1963, eforturile lui i-au atras dezaprobarea partidului, iar asta l-a costat postul. A fost singura persoană onorabilă printre nenumărații oficiali cu care am avut de-a face pe vremea aceea.

Când m-am întors acasă de la biroul lui, am decis să mai fac un apel. Am scris o plângere formală adresată procurorului general.

„Solicit începerea unei acţiuni legale împotriva celor implicaţi în moartea dr. Rudolf Margolius, executat pe 3 decembrie 1952, deoarece sunt convinsă că aceştia ştiau că trimit la moarte un om nevinovat. Cunoscând acest lucru se fac vinovaţi de săvârşirea unei crime."

Printre cei incluşi în categoria „implicaţi" se numărau aproape toţi membrii Comitetului Central, începând cu preşedintele republicii şi secretarul general al partidului, tovarăşul Antonín Novotný. Prietenii mi-au atras atenţia încă o dată să am grijă când traversez strada, dar acestea erau temeri inutile. Tovarăşii nu aveau de gând să acorde atenţie unei voci solitare, iar procurorul general, deşi obligat prin lege să investigheze toate plângerile şi să întocmească un raport, nici măcar nu s-a deranjat să confirme primirea scrisorii mele.

Am făcut ultima vizită oficială la Ministerul de Justiţie la invitaţia ministrului adjunct, tovarăşul Cihal. Scrisoarea pe care mi-o trimisese era intitulată cam aşa: Raport către ministrul de justiţie pentru o audiere asupra pierderilor suferite ca rezultat al arestării şi condamnării lui Rudolf Margolius.

Reputaţia tovarăşului Cihal făcea din capul locului absurdă ideea unei audieri serioase, dar n-am vrut să scap ocazia.

M-am aşezat în faţa maşinii de scris şi am dactilografiat o listă.

Pierderile suferite de mine şi de fiul meu din cauza arestării şi condamnării dr. Rudolf Margolius

- Pierderea tatălui
- Pierderea soţului
- Pierderea onoarei
- Pierderea sănătăţii
- Pierderea locului de muncă şi a posibilităţii de continuare a studiilor
- Pierderea încrederii în partid şi în justiţie

Lista a cuprins cam zece elemente. De-abia la sfârşit am scris

- Pierderea proprietăţii

M-am îmbrăcat în cele mai bune haine pe care le aveam şi am împrumutat de la o prietenă două brăţări de aur. N-am vrut ca tovarăşii să creadă că salvau vreo prăpădită de nevoiaşă care le era recunoscătoare pentru mărinimia lor.

În afară de tovarăşul Cihal, în birou se mai aflau alţi doi bărbaţi – un reprezentant al Ministerului Asigurărilor Sociale şi cred că un reprezentant al Ministerului de Finanţe. Toţi trei îşi compuseseră cu grijă nişte expresii care denotau înţelegere şi simpatie, dar care începuseră să se destrame pe margini. Era clar că efortul lor de a părea nişte oficialităţi responsabile îi extenua.

– Dragă doamnă, a deschis Cihal discuţia. V-am invitat ca să vorbim despre pierderile pe care...

– Iată lista cu pierderile mele. Am aşternut-o pe hârtie.

Cihal mi-a luat lista şi, înainte s-o citească până la capăt, s-a făcut roşu la faţă ca un rac.

– Mă scuzaţi, a pufnit el. Trebuie să înţelegeţi că nimeni nu poate acoperi aceste pierderi.

– Exact, am fost eu de acord. Din acest motiv le-am şi scris. Ca să ştiţi că, orice aţi face, nu veţi putea anula niciodată ceea ce aţi făcut.

– Uitaţi ce e, a glăsuit şi reprezentantul Ministerului Asigurărilor Sociale pe un ton împăciuitor. Noi vrem să vă ajutăm, să vă acordăm o compensaţie pentru pierderea proprietăţii. La urma urmei, aţi trăit în mizerie ani de zile...

– Mi-aţi omorât soţul. M-aţi dat afară din toate serviciile pe care le-am avut. M-aţi azvârlit afară din spital! Ne-aţi alungat din apartament şi ne-aţi aruncat într-o cocioabă din care e un miracol că am scăpat cu viaţă. Aţi ruinat copilăria fiului meu! Şi acum credeţi că puteţi compensa toate astea cu câteva coroane? Că mă puteţi cumpăra? Că mă puteţi reduce la tăcere?

Am urmărit cu satisfacţie cum pe chipurile lor s-a întins aceeaşi paloare pe care o văzusem pe feţele tovarăşilor din Comitetul Central. Reprezentantul Ministerului Asigurărilor Sociale a mai făcut totuşi o încercare.

– E limpede că sunteţi obosită, a replicat el. Supărată. E de înţeles. Uitaţi, ce-ar fi dacă aţi pleca undeva în concediu?

Poate la mare? Plătim noi. Nu că am vrea să vă facem vreun favor...

Am sărit de pe scaun.

– *Dumneavoastră*? Să-mi faceți *mie* un favor? Cum îndrăzniți? Eu sunt cea care v-aş face o favoare dacă m-aş hotărî să accept ceva de la dumneavoastră!

Am ieşit în goană din birou, lăsându-i pe tovarăşi aşezați la masa lor, cu ochii holbați la mine. Am aflat ulterior că Cihal l-a sunat pe dr. Bocek imediat după plecarea mea şi l-a mustrat că nu-l prevenise în legătură cu mine. Lui Bocek i s-a ordonat să se asigure că nu voi mai pune niciodată piciorul în biroul lui Cihal. Am avut noroc că, pe vremea aceea, nimeni nu şi-ar fi permis s-o aresteze pe văduva lui Rudolf Margolius.

Ieşind din minister, mi-a venit o idee. Am sărit în primul tramvai, m-am dus la Oficiul de Stat pentru Turism şi m-am înscris la o excursie în Bulgaria, pe coasta Mării Negre. A trebuit să împrumut bani ca să plătesc excursia, dar a fost o vacanță frumoasă. Ivan, care fusese deprimat şi tulburat, a înotat pentru prima dată în apă sărată, s-a bronzat şi s-a înviorat. În fiecare seară stăteam împreună pe terasa unei cafenele, deasupra mării, şi urmăream albatroşii care zburau de pe țărm, apoi cărarea argintie trasată de lună pe suprafața apei. Adormeam pe zgomotul monoton al aspersoarelor care udau gazonul şi florile din grădina de sub fereastra noastră.

Prin iunie, partidul s-a decis în fine să publice în ziare o mică notă prin care se aducea la cunoştința publicului că oamenii care primiseră condamnarea la moarte în cadrul procesului Slansky fuseseră reabilitați cu toții. Niciun cuvânt în plus.

Tovarăşii de la Ministerul de Justiție au fost instruiți să limiteze compensațiile băneşti cât mai strict posibil la valoarea proprietății confiscate şi la cea mai redusă estimare a valorii. Din această estimare era scăzută o sumă substanțială pentru a reflecta deprecierea pe care proprietatea ar fi suferit-o dacă ar fi fost în folosință în anii scurşi de la punerea sechestrului.

Tovarăşul Cihal a primit o mențiune specială din partea partidului pentru că reuşise să plătească o sumă minimă văduvelor

condamnaţilor, multe dintre ele bătrâne şi bolnave, fiind astfel capabil să returneze Trezoreriei Statului o parte considerabilă din fondurile alocate restituirilor.

Trei miniştri au fost retrogradaţi ca urmare a reevaluării proceselor. Doi dintre cei mai notorii torţionari de la închisoarea Ruzyně au primit pedepse scurte cu închisoarea. Un an mai târziu, au fost amnistiaţi şi li s-au oferit slujbe bine plătite.

Pentru mine, Primăvara de la Praga din 1968 a început la sfârşitul lui 1967, când am văzut pe stradă afişe care anunţau o conferinţă publică despre crimele din Cehoslovacia. Trebuia să aibă loc la Casa Slavic, o sală mare, unde un grup de experţi juridici urma să răspundă la întrebările venite din sală.

Grupul s-a dovedit a fi extrem de eterogen. Pe scenă se aflau dr. Bocek, tovarăşul Cihal, un ofiţer de la departamentul juridic al armatei şi câţiva avocaţi pe care nu-i cunoşteam. Sala era plină cu oameni obişnuiţi, majoritatea de vârstă mijlocie, de genul celor pe care-i vezi în fiecare zi pe stradă. Am găsit un scaun liber în apropiere de ieşire, lângă Rosemary Kavan, gândindu-mă că astfel m-aş fi putut furişa afară în orice moment.

Am ascultat o scurtă introducere despre creşterea ratei criminalităţii în rândul tinerilor, apoi publicul a fost invitat să pună întrebări.

S-a ridicat în picioare un bărbat în vârstă care părea a fi muncitor într-o fabrică.

– Toate astea sunt foarte interesante, a spus el. Dar aş vrea să aud ce s-a întâmplat în realitate cu cei spânzuraţi în anii cincizeci. Timp de unsprezece ani, ziarele i-au făcut în toate felurile şi au scris despre ei că erau cei mai răi criminali. Acum ni se spune că, dimpotrivă, cu toţii au fost nevinovaţi. Şi asta-i tot. Ar trebui să ne explicaţi ce fel de legi şi de tribunale avem atunci când sunt spânzuraţi oameni nevinovaţi. Şi de ce nu ni se spune ce s-a întâmplat în realitate, ca să nu ne simţim ca nişte idioţi sau ca nişte

ticăloşi din cauză că am acceptat aşa ceva? Atunci când, în Occident, un spion e trimis la închisoare, organizăm mitinguri de protest. Iar aici, acasă, permitem ca propriii noştri oameni să fie spânzuraţi şi chiar adoptăm rezoluţii pentru a aproba acest lucru! Cum credeţi că ne simţim noi acum?

Acesta a fost doar începutul. Întrebările şi strigătele s-au abătut asupra grupului de experţi din toate colţurile sălii. Unii dintre domnii de pe scenă au început să-şi şteargă frunţile de transpiraţie. La început, nu mi-a venit să cred. Eu mă gândeam că lumea uitase de procese de multă vreme. Trecuseră şaisprezece ani! Şi aveam în jurul meu nişte oameni obişnuiţi, pe care nu-i credeam preocupaţi de altceva decât de propria lor bunăstare.

La această conferinţă am devenit pentru prima dată conştientă de solidaritatea spontană a decenţei, care începuse să crească şi care a atins apogeul atunci când ruşii au invadat Cehoslovacia. Imediat după ce au început întrebările, prietena mea, Rosemary, care lucra ca reporter la o revistă în limba engleză publicată la Praga, a început să ia notiţe. Am încercat s-o ajut. Cam după o jumătate de oră de întrebări, a ridicat mâna un tânăr de la balcon, care beneficia de o vedere largă asupra sălii.

– Fiţi atenţi ce spuneţi, oameni buni! a strigat el. Printre voi se află doi informatori. Îi pot vedea foarte bine cum scriu tot ce vorbiţi!

Rosemary şi cu mine ne-am uitat în sus, iar pe scenă Bocek a început să râdă. De-abia atunci ne-am dat seama că tânărul vorbea despre noi.

– Nu vă faceţi griji, prieteni, a spus Bocek. N-aveţi de ce vă teme de cele două persoane!

Tânărul a înţeles, a dat din cap spre noi, cu un aer conspirativ, şi toată sala a izbucnit în râs.

Bocek a făcut apoi un rezumat faptic şi concludent al proceselor şi al consecinţelor acestora. Cihal s-a ghemuit şi mai tare în scaunul lui, iar mai târziu s-a furişat afară ca un câine bătut. Era o manifestare tipică pentru starea de spirit predominantă, pentru că nimeni nu-l atacase şi nici măcar nu-l ameninţase în vreun fel. Oamenii păreau să înţeleagă că violenţa şi răzbunarea, oricât ar fi

fost de justificate, nu puteau face parte din renaşterea pe care tocmai începusem s-o trăim, din renaşterea scurtă, dar de neuitat care a devenit cunoscută sub numele de Primăvara de la Praga.

Acelaşi spirit al toleranţei a dominat toate adunările, mitingurile şi discuţiile ulterioare. Ori de câte ori cineva îndrăznea să apere vechea orânduire, oamenii îl ascultau, probabil cu dispreţ, dar şi cu răbdare, şi pe urmă îi respingeau argumentele şi nu-i mai acordau nicio atenţie. Cu o astfel de ocazie, îmi aduc aminte de un birocrat foarte tulburat care şi-a pierdut controlul şi a ţipat cât l-a ţinut gura:

– Ce vreţi? Am fost toată viaţa un sclav al partidului şi acum ce vreţi să fac? Să-mi caut de lucru? Să muncesc?

Nu voi uita niciodată prima mare adunare a tineretului din acel martie. Vreo douăzeci de mii de studenţi şi de tineri muncitori s-au adunat în principala sală de expoziţii, alte mii se înghesuiau în sălile alăturate sau afară, unde nişte poliţişti confuzi şi aroganţi încercau în zadar să provoace incidente care să le ofere un pretext pentru a împrăştia mitingul.

Toţi aceşti tineri se născuseră şi crescuseră într-o societate izolată de cenzură, în care exprimarea unei opinii independente era considerată de obicei un delict. Ce puteau să ştie despre democraţie? Cum ar fi putut şti ce anume voiau? Dar, pe măsură ce se scurgea seara, noi, cei mai în vârstă, am devenit tot mai uimiţi şi mai impresionaţi. Am fost surprinşi nu numai de precizia şi de claritatea ideilor exprimate, ci şi de nivelul ridicat al discuţiilor şi al disciplinei de care dădea dovadă acea masă de tineri. Ştiau exact ce voiau şi ce nu, ce compromisuri erau dispuşi să accepte şi la ce refuzau să renunţe.

Primăvara anului 1968 a avut intensitatea, neliniştea şi caracterul himeric al unui vis devenit realitate. Oamenii au invadat străzile înguste ale Oraşului Vechi şi curţile Castelului Hradcany, unde au rămas toată noaptea. Dacă cineva pleca să se plimbe singur, se alătura curând unui grup pentru a sta de vorbă ori pentru a spune un banc, iar noi toţi ascultam cu uşurare cum vechile ziduri răsunau de ecoul râsetelor. Chiar şi la mult timp după ce porţile castelului s-au închis, oamenii au rămas pe metereze privind în jos,

la luminile pâlpâitoare ale unui oraş care nu putea dormi de fericire.

În fiecare dimineaţă, pe scările altădată temutului Comitet Central, femeile aşteptau ca Alexander Dubček, noul secretar general, să ajungă la birou. Aduceau cu ele prăjituri de casă sau buchete de flori. Copiii îi dădeau ursuleţi de pluş ca să-i poarte noroc. Nimeni nu pierdea ocazia să-l vadă la televizor. Era o bucurie rară să vezi un oficial al Partidului care uneori se bâlbâia şi ai cărui ochelari îi alunecau de pe nas.

În ianuarie, în ziua când a demisionat Antonín Novotný, preşedintele republicii, m-am dus la băcănie să fac cumpărături. Magazinul era plin de oameni grăbiţi şi nerăbdători, ca de obicei, dar a fost prima dată, din câte-mi aduc aminte, când lumea nu s-a îmbrâncit şi nici nu s-a certat. Fata din faţa mea s-a întors şi mi-a spus:

– Uitaţi-vă! Azi toată lumea zâmbeşte!

Târziu în seara aceea m-am întors acasă, împreună cu o prietenă, de la o adunare ţinută la Biblioteca Strahov. Era frig şi, în timp ce coboram panta abruptă a străzii Nerud, ne-am decis să ne oprim la o mică cramă ca să ne mai încălzim puţin.

Localul era plin. Toate locurile erau ocupate de parcă, după toţi aceşti ani de izolare, oamenii nu se mai puteau sătura de compania semenilor lor. N-am găsit loc să ne aşezăm şi tocmai ne pregăteam să plecăm când doi tineri de la o masă din apropiere s-au ridicat în picioare.

– Nu cred că vreţi să ieşiţi din nou în frig – păreţi îngheţate, a spus unul dintre ei. Aşezaţi-vă în locul nostru. Noi am stat destul.

Ne-am aşezat la o măsuţă în jurul căreia se înghesuiseră deja şase persoane. Acestea au început imediat să-i facă semn chelnerului să ne aducă vin fiert.

Prietena mea, al cărei soţ petrecuse şase ani în închisoare şi murise la scurt timp după eliberare, mi-a spus:

– Am plătit pentru asta un preţ strigător la cer, dar dacă durează, vreau să fac pace cu trecutul. Nu să iert. Nu să uit. Dar să mă împac cu tot ce-a fost. Nu mi-am imaginat niciodată că viaţa poate fi atât de minunată, că oamenii pot simţi o solidaritate atât de

puternică, că viața lor are un sens. Vezi aceeași bucurie pe toate chipurile, aceeași fericire...

– Și aceeași teamă că vor pierde totul, a completat străinul de lângă mine, apoi a zâmbit.

Grupuri de studenți se adunaseră în jurul monumentului lui Jan Hus din Orașul Vechi, cântând la chitară și din voce până în zori. Li s-au alăturat turiști străini și oameni din oraș, ascultând și meditând la acele cuvinte frumoase și amăgitoare cioplite în piatră: Adevărul învinge.

Oare? Adevărul singur nu învinge. Când se ciocnește de putere, adesea pierde bătălia. Triumfă doar atunci când oamenii sunt suficient de puternici să-l apere.

Ne-am temut tot timpul că sovieticii nu vor tolera explozia noastră de independență. Pentru ei, libertatea era o boală primejdioasă care se putea răspândi și în alte sfere ale influenței lor înainte de a o putea eradica. Zdrobiseră deja mișcările de eliberare din Ungaria, Polonia și Germania de Est. Ce șansă aveam noi?

În iulie, liderii Uniunii Sovietice, ai Germaniei de Est, Poloniei, Ungariei și Bulgariei s-au întâlnit la Varșovia și au trimis o notă la Praga. Era plină de amenințări la adresa conducerii noastre și a „situației" din Cehoslovacia, care punea în primejdie „interesele vitale ale tuturor țărilor socialiste". La scurt timp după aceea, a fost programată o ședință a membrilor Politburo-ului sovietic și a Prezidiului cehoslovac, care urma să aibă loc în localitatea Čierna pentru a fi discutate aceste probleme. Se spera că va fi găsită o soluție acceptabilă pentru ambele părți.

Nimeni nu a dormit în noaptea care a precedat sosirea delegației noastre la Čierna. Străzile erau înțesate de lume, oamenii își strângeau mâinile și se încurajau reciproc. A doua zi, pe măsuțele din colțurile străzilor sau din galerii a apărut o declarație tipărită. Mii de oameni s-au oprit să semneze această declarație de loialitate față de un socialism care nu ucisese, nu intimidase și nu mințise, față de un socialism care nu le conferea egalitate socială și siguranță economică celor care doreau să-și reducă la tăcere conștiințele și să renunțe la demnitatea umană. Acesta era socialismul la care năzuise Rudolf. Cu douăzeci de ani înainte, fusese o iluzie; acum devenea

o realitate. Declaraţia se încheia cu cuvintele: „Atâta timp cât vom trăi, nu vom părăsi drumul pe care l-am ales."

Am semnat declaraţia de două ori, o dată pentru mine, iar a doua oară pentru fiul meu.

Ivan trăia deja la Londra. După ce a înţeles adevărul despre moartea tatălui său, a simţit că nu mai putea rămâne într-o ţară în care astfel de atrocităţi erau trecute sub tăcere. Am fost de acord cu el. Toate rudele lui Ivan, din partea ambilor părinţi, fuseseră ucise de barbarii care ne invadaseră ţara. Niciun membru al familiei sale nu avusese parte de o moarte naturală. În inima Europei nu exista nici pace, nici viitor. După ce a terminat liceul, Ivan a reuşit să plece în Anglia şi, sub conducerea lui Dubček, nu mi-a fost deloc greu să-l vizitez. În vara aceea, îmi planificasem o altă călătorie în Anglia.

Acum, în timp ce semnam declaraţia, m-am gândit: de data aceasta vorbesc serios, Rudolf. Acesta a fost visul tău şi, dacă se realizează, înseamnă că nu ai murit în zadar.

Negocierile de la Čierna au trenat, iar neliniştea publică a crescut cu fiecare zi care trecea. Orice fragment de ştire făcea înconjurul oraşului în câteva ore. Munţi de petiţii şi tone de hârtie au luat drumul localităţii Čierna. Erau expresii ale încrederii în delegaţia noastră şi speranţa că reprezentanţii noştri nu vor fi supuşi presiunilor, că vor prinde puteri din acest izvor al sprijinului acordat de cei de acasă.

Čierna era un orăşel situat aproape direct pe graniţa dintre Cehoslovacia şi Uniunea Sovietică. De pe străzile lui se puteau vedea unităţile armatei sovietice masate pe teritoriul rus. Negocierile aveau loc în vagoane de tren speciale, iar trenul delegaţiei sovietice era tras înapoi peste graniţă în fiecare noapte.

Zvonurile curgeau din belşug. Odată, când negocierile au fost întrerupte, am auzit că Dubček se dusese singur la trenul sovietic pentru a discuta cu Brejnev. Locuitorii şi-au lăsat baltă treburile şi s-au adunat la gară în tăcere, masându-se pe şine, în spatele trenului rusesc: dacă vreţi să-l luaţi cu voi şi, odată cu el, şi libertatea noastră, asta se va întâmpla numai peste cadavrele noastre.

Negocierile s-au încheiat cu un compromis. Sub intensa presiune a sovieticilor, reprezentanţii noştri au fost de acord s-o lase mai încet cu acele aspecte ale liberalizării care ofensaseră atât de tare Moscova. Sovieticii au acceptat să-şi restrângă amestecul în treburile noastre interne. Acest acord a fost imediat confirmat şi semnat la conferinţa de la Bratislava.

Declaraţia comună n-a satisfăcut pe nimeni, dar eram cu toţii atât de extenuaţi de tensiunea acumulată, încât am decis să nu disperăm. Vor încerca să ne domine cât vor putea de mult, ne spuneam noi unii altora. Poate că va trebui să mai cedăm ici şi colo, dar cel puţin pericolul unei intervenţii armate a fost îndepărtat. La puţin timp după întoarcerea delegaţiei noastre la Praga, trupele sovietice care executaseră manevre în Cehoslovacia începând din primăvara acelui an au părăsit teritoriul nostru. Deocamdată, totul era în regulă, ne-am gândit noi. Oamenii au răsuflat uşuraţi şi au plecat în concediile amânate deja de luni de zile.

În zorii zilei de 21 august, un prieten de-al meu se afla la pescuit pe malul unui iaz. Momeala era în apă, ceaţa se ridica şi păsărelele începuseră să ciripească. S-a aşezat confortabil, a scos din traistă o felie groasă de pâine cu unt şi a deschis radioul cu tranzistori. A ascultat un timp, a clătinat din cap, apoi a ascultat din nou. Ce fel de emisiune ciudată mai era şi asta? A îndesat restul de pâine cu unt în buzunar, a fixat undiţa cu ajutorul unor pietre şi s-a întors încet la baraca în care soţia lui încă mai dormea. S-a aşezat pe marginea patului şi a scuturat-o uşor.

– Helena, trezeşte-te! Se transmite o piesă curioasă. Ceva despre ruşii care ne invadează.

Soţia lui a căscat, s-a ridicat în şezut şi a ascultat. Apoi a ţipat:

– E adevărat, nătărăule! Ocupaţia!

Cam în acelaşi timp, eu mă aflam la volanului micului meu Fiat, depăşind toate limitele de viteză pe drumul dintre Praga şi graniţa cu Austria. Telefonul sunase în apartamentul meu la ora patru dimineaţa.

– Heda, ruşii au trecut graniţa. Praga este invadată de trupe aeropurtate. Sună-ţi prietenii. Anunţă-i şi pe ei înainte de a pleca.

Am strâns receptorul telefonului cu amândouă mâinile.

– Nu. Nu, nu poate fi adevărat, am bolborosit eu. E o minciună.

– Este adevărat, a rostit vocea obosită de la celălalt capăt al firului. Ar fi o minciună oribilă. Dar adevărul este şi mai oribil.

Am rămas o vreme lângă telefon, cu mintea golită de gânduri. Apoi am format numărul poliţiei. O voce agitată mi-a răspuns după primul apel.

– E adevărat?

– Deschideţi aparatul de radio.

Mi-am lipit urechea de radio.

„Armatele a cinci puteri au trecut graniţele Cehoslovaciei..."

M-am întors la telefon şi am format un număr după altul. La celălalt capăt al firului s-au perindat voci care au strigat: „Nu, nu..."

La ora aceea, probabil că sunau toate telefoanele din Praga.

Eram singură acasă. Soţul meu se afla într-un turneu de conferinţe prin Statele Unite. Fiul meu era în Anglia. M-am gândit: imediat ce ruşii ajung la frontiera vestică o vor închide. Va fi exact ca în anii 1950. N-o să-mi mai văd fiul niciodată.

Am înşfăcat o valijoară, am aruncat în ea câteva lucruri de strictă necesitate şi, după o jumătate de oră, ieşeam în viteză din oraş. Astăzi nu-mi pot aminti nimic despre acea călătorie de 250 de km, cu excepţia faptului că, cu mult înainte de a ajunge la graniţă, era deja ziuă şi că, pe măsură ce mă apropiam, am văzut un indicator mare: pătrunderea în zona de frontieră fără un permis valabil de liberă trecere era strict interzisă.

Situaţia era, desigur, neplăcută. Nu aveam niciun permis de ieşire din ţară. Am întors maşina şi am parcat-o câteva sute de metri mai în spate. Apoi mi-am luat valiza şi, cât mai firesc cu putinţă, am intrat în pădure.

M-au prins cam după douăzeci de minute. Zona de frontieră avea o lăţime de câţiva kilometri; pădurea era rară şi nu prea oferea adăpost. Grănicerii au apărut dintre copaci, mi-au ordonat să mă opresc şi m-au escortat înapoi la şosea. M-au urcat în jeep-ul lor şi m-au dus până la maşina mea. Unul dintre ei a urcat lângă mine şi mi-a ordonat să merg până în cel mai apropiat sat, unde existau un post de grăniceri şi o mică închisoare. Un bărbat cu un aer destul de tulburat era condus deja într-acolo.

Postul avea în dotare câţiva grăniceri şi un comandant tânăr, cu toţii la fel de supăraţi ca mine. Le-am spus cine sunt şi a urmat o ceartă violentă: numele Margolius era suficient pentru a provoca o reacţie instantanee.

Dar comandantul şi-a respectat obligaţiile.

– Vă rog să înţelegeţi, mi-a răspuns el, sunt soldat. Am primit ordine. Ar trebui să vă arestez pentru că aţi încălcat legea. Dar eu nu vă cer decât să vă întoarceţi acasă. Dacă aş primi ordinul să las lumea să treacă, aş face-o bucuros, dar, deocamdată, aşa ceva e imposibil. Trebuie să înţelegeţi că, dacă nu respect un singur ordin, aş putea oricând să nu mă supun nici altor ordine – de pildă, ordinul de a mă opune inamicului.

O vreme, am tot discutat în contradictoriu, încercând să ne limpezim gândurile, să înfruntăm o situaţie care ne depăşea puterea de înţelegere. Brusc, mi-am dat seama că nu putea fi vorba de un triumf uşor pentru o superputere arogantă. Nu urma să ne predăm fără luptă. În final, toţi tinerii au promis solemn să-şi ţină făgăduiala făcută ţării şi să nu accepte ordine decât din partea comandantului suprem, preşedintele Svoboda, aşa că am fost de acord să mă întorc la Praga.

Ofiţerul m-a însoţit la maşină şi m-a întrebat:

– Nu vă e frică să vă întoarceţi singură? Aş putea trimite pe cineva să vă însoţească.

I-am mulţumit şi i-am replicat că, acum, niciunul dintre noi nu mai era singur.

A doua zi, grănicerii şi-au slăbit supravegherea şi mii de oameni au părăsit ţara fără viză de ieşire. Dar la momentul acela nu mă mai gândeam la plecare. Fiorul luptei mă acaparase.

Îndreptându-mă înapoi spre Praga în dimineaţa aceea, printre lacuri şi păduri, am luat în maşină trei soldaţi care fuseseră acasă în permisie. Mă tot îndemnau să merg mai repede ca să poată ajunge la unităţile lor şi să lupte împotriva invadatorilor. Dar ordinul de luptă nu a mai venit niciodată.

Toate oraşele prin care am trecut erau deja pline de afişe şi de proclamaţii. Posturile de radio locale transmiteau non-stop, în

diverse locuri fuseseră înălţate baricade, iar în altele oamenii îşi încleştaseră pumnii aliniaţi pe străzi.

Am ajuns la Praga puţin după prânz. A trebuit să ocolesc pe străzi laterale pentru că tancurile staţionau în majoritatea intersecţiilor, blocând principalele artere de circulaţie. Mulţimi de oameni înconjurau tancurile, încercând să comunice cu soldaţii într-o rusă stricată.

– Ce căutaţi aici? am auzit cum întreba cineva. Ştiţi măcar unde vă aflaţi?

– În Germania, a mormăit un soldat.

– N-aveţi ochi? Nu vedeţi că sunteţi în Praga?

Soldatul a mârâit şi a întors spatele.

Pornind din nou maşina, am văzut o blondă care dansa căţărată pe partea din spate a acelui tanc şi, mai jos, o torţă aprinsă.

La următoarea intersecţie, o altă tânără s-a repezit spre fereastra deschisă a maşinii mele şi a aruncat înăuntru o pungă cu panglici tricolore – în culorile steagului cehoslovac – şi foi volante conţinând instrucţiunea: „Distribuie!"

După aceea, am oprit la fiecare colţ de stradă. Oamenii se strângeau în jurul maşinii, îmi smulgeau din mână foile volante şi îşi prindeau la rever panglicile tricolore. La fiecare oprire, cineva lipea de maşină un alt afiş sau steag, până când automobilul meu a fost complet acoperit de slogane: Ucigaşilor, plecaţi acasă! Moarte invadatorilor! Aduceţi-l înapoi pe Dubček! Cuvinte. Cuvinte împotriva tancurilor. Paisprezece milioane de oameni încercau să-şi apere libertatea cu mâinile goale, în timp ce drapele însângerate acopereau primii morţi.

În Piaţa Venceslas, din centrul oraşului, sub faţada ciuruită de gloanţe a Muzeului Naţional, zeci de mii de oameni cu tranzistoarele lipite de urechi rătăceau pe străzile pline de automobile zdrobite şi de bucăţi de tencuială căzută de pe clădirile din jur. Zidurile erau acoperite cu sloganuri. Camioane drapate în steagurile cehoslovace tamponau tancurile ruseşti, iar aerul vibra de zgomotul intermitent al împuşcăturilor.

Stând în mulţime, am simţit că aceasta era clipa supremă a vieţii noastre. În noaptea invaziei, atunci când am pierdut totul,

am descoperit ceva ce oamenii din lumea noastră nu prea îndrăzneau să spere: pe noi înşine şi unii pe alţii. Pe toate chipurile acelea, în toţi ochii aceia am văzut că gândeam şi simţeam la fel, că luptam pentru aceleaşi idealuri.

Praga a rezistat cum a putut mai bine. Indicatoarele de pe străzi au dispărut sau au fost întoarse în alte direcţii, astfel încât invadatorii să nu se poată orienta în oraş. Numerele de înmatriculare ale maşinilor Securităţii Sovietice au fost scrise cu cifre mari pe ziduri. Emisiunile de radio şi, mai târziu, cele de televiziune, erau transmise din diverse locaţii improvizate, care se mutau dintr-un loc în altul, încercând să-i evite pe ruşi. În acelaşi timp, trenul care transporta echipamentul de detectare a posturilor de emisie s-a pierdut pe drumul spre Praga. Timp de patru zile, a fost deviat de pe o linie pe alta de lucrătorii de la căile ferate. Prin tot oraşul, soldaţii ruşi înfometaţi, care nu puteau obţine nici măcar o coajă de pâine sau un pahar cu apă de la localnici, au rătăcit pe străzile pe care indicatoarele arătau într-o singură direcţie: înapoi la Moscova.

În a treia zi a invaziei, am ascultat din întâmplare emisiunea unui post de radio dintr-un oraş aflat la graniţa cu Germania de Est, care chema voluntari vorbitori de germană şi de alte limbi străine şi care putea transmite în străinătate veşti despre situaţia din ţară. L-am sunat pe un prieten care era jurnalist, Jirka, şi l-am întrebat:

– Vii?

Ruşii ne-au oprit de trei ori să ne percheziţioneze maşina, dar n-au găsit sacii cu foi volante pe care le ascunsesem sub scaunul meu şi pe care le-am împărţit de-a lungul drumului. Într-unul dintre orăşelele prin care am trecut, am fost înconjuraţi de un grup de tineri pe motociclete care patrulau pe străzi. Organizaseră întreaga zonă şi puteau identifica imediat orice persoană sau vehicul străin care pătrundeau în ea. Chiar şi bătrânii dădeau o mână de ajutor. Bunici în scaune cu rotile stăteau la intersecţii, ne făceau semne cu bastoanele, indicau apropierea duşmanului şi ne arătau pe unde să ocolim. Într-un sat, un bătrân invalid dirija circulaţia cu cârjele.

Tinerele patrule ne-au convins să rămânem în oraşul lor. Ne-au dus la Comitetul Naţional local unde un nou preşedinte, un tip inteligent şi simpatic, încerca să facă faţă situaţiei cât putea mai bine. Mi-am amintit de îngrozitoarele mele confruntări din trecut cu diverse Comitete Naţionale locale. Unde dispăruseră toţi acei birocraţi?

Preşedintele ne-a pus la treabă imediat. Folosind sistemul de radioficare, transmiteam către populaţie instrucţiuni şi buletine de ştiri despre mişcarea trupelor din vecinătate. Am scris fluturaşi şi buletine informative pe care tinerii le-au distribuit prompt în toată regiunea. Dar unităţi ale armatei de ocupaţie poloneze se apropiau, iar starea de spirit a comunităţii a devenit tot mai tensionată.

Atunci când primele trupe au intrat în oraş, comandantul lor a trimis vorbă că dorea să negocieze cu Comitetul Naţional. Încurcat, preşedintele s-a scărpinat în cap.

– Cum o să vorbim cu ei? Ştie cineva poloneza?

Am descoperit că încă-mi mai aminteam ceva din bruma de poloneză pe care o învăţasem în lagărele de concentrare cu douăzeci şi cinci de ani în urmă.

– Dacă nu ştie nimeni, cred că o să mă descurc eu.

Delegaţia poloneză era formată dintr-un colonel parfumat, îmbrăcat în uniformă, un maior năduşit într-o cămaşă cu mânecile suflecate şi dintr-un aghiotant care n-a deschis deloc gura în timpul tratativelor. Ne-am aşezat la masă – cei trei polonezi de o parte; patru cehi şi cu mine de cealaltă. Confruntarea s-a desfăşurat într-o atmosferă glacială.

A început colonelul.

– Mai întâi, doresc să subliniez că nu am venit aici să ne amestecăm în treburile dumneavoastră interne. Dar aţi permis partidului să ajungă pe mâinile unor oportunişti din aripa dreaptă, chiar sionişti, acel tip de oameni pe care noi, în Polonia, am reuşit să-l eradicăm...

Am tradus în cei mai picanţi termeni pe care i-am putut găsi.

– Dacă nu aţi venit aici să vă amestecaţi în treburile noastre interne, atunci ce anume faceţi aici? a întrebat preşedintele. Spuneţi-ne ce doriţi şi lăsaţi deoparte predicile.

– Avem nevoie de apă, a răspuns colonelul. Pentru trupe şi pentru camioane. Daţi-le ordin oamenilor dumneavoastră să ne permită accesul la fântâni, ca să scoatem apa de care avem nevoie.

Preşedintele a ridicat mâinile spre cer.

– Aş vrea să vă ajut, a zis el. Ştiu că soldaţilor le este sete şi că nu vă puteţi pune în mişcare camioanele fără apă. Dar, din păcate, zona asta e secetoasă. Nu avem niciun strop de apă de dat. Îmi pare rău. Acum ascultaţi cererea noastră: vă cerem să eliberaţi şoseaua pe care s-au oprit trupele voastre. Este singurul drum care leagă câteva comunităţi şi trebuie să fie liber pentru a putea livra hrană.

Maiorul a scos o hartă.

– Imposibil, a afirmat el. Este o locaţie strategică.

– Nici nu poate fi vorba, a adăugat colonelul. Oferta nu este negociabilă. Daţi-ne apă.

– Nu avem apă, am tradus eu. Eliberaţi şoseaua.

Ne-am învârtit în jurul cozii în acest fel până când n-a mai fost nevoie să traduc.

– Ştiţi ce? a spus în cele din urmă colonelul. Daţi-ne apa. Pe urmă o să discutăm despre cererea dumneavoastră cu ceilalţi camarazi şi o să vă informăm ce decizie am luat.

Toată lumea s-a ridicat în picioare. De o parte, soldaţii eleganţi şi aroganţi ai armatei de ocupaţie, de cealaltă parte, sătenii cehi, simpli şi vicleni. De câte ori se mai întâmplase până atunci în istoria poporului nostru să trebuiască să facă faţă unor situaţii similare?

Am câştigat disputa. Dar, desigur, acest lucru a contat prea puţin. Adevărata bătălie avea loc la Moscova, unde liderii noştri, răpiţi de sovietici în prima zi a ocupaţiei, erau acum reţinuţi şi insultaţi în toate felurile, ameninţaţi sau supuşi unor rele tratamente. Ei au încercat cu disperare să negocieze retragerea armatelor de ocupaţie ale lui Brejnev şi ale asociaţilor lui, ştiind că, dacă nu reuşeau să rămână fermi pe poziţie, orice mică victorie internă avea să se întoarcă împotriva noastră.

În cele din urmă, în seara celei de-a şaptea zi, s-a auzit la radio vocea lui Dubček, singurul în care aveam încredere. Era o voce încărcată de neputinţă şi de înfrângere. Am ascultat pauzele lungi

dintre cuvinte şi suspinele de-abia auzite, care ne-au spus mai mult decât vorbele. În timp ce mă îndreptam spre Praga, se lăsa întunericul peste frumoasa zonă rurală, o patrie a disperării. Cineva scrisese cu var câteva cuvinte pe un gard din apropierea străzii mele.

„Dragă Dubček" am citit eu. „Înţelegem."

Nu prea mai sunt multe de adăugat.

Calea lui Rudolf, pe care jurasem să n-o abandonez, ducea acum spre graniţă. Dar nu mă puteam hotărî să plec. M-am plimbat prin Praga săptămâni de zile, vorbind deopotrivă cu prieteni şi cu oameni străini, încercând să mă conving pe mine însămi că nimeni nu va uita şi că viitorul nu însemna supunere, ci aşteptarea unei alte oportunităţi. Am putut vedea că avusese loc o singură schimbare importantă – vraja sub care sovieticii îi ţinuse pe mulţi apărători încăpăţânaţi ai libertăţii se rupsese definitiv. Nu vor mai exista nici iluzii, nici autoamăgiri legate de natura lui Big Brother. Domnia nemiloasă a ideologiei se terminase şi poate că, până la urmă, adevărul, în felul lui întortocheat şi imprevizibil, ieşise de fapt învingător.

La sfârşitul lui septembrie, invadatorii încă mai ocupau aeroporturile. M-am urcat într-un tren, ducând cu mine două valijoare şi având în buzunar douăzeci de dolari.

Trenul era înţesat de lume. În faţa mea stăteau doi studenţi, un băiat şi o fată, care plecau în Olanda. Am vorbit despre cărţi şi despre viaţă, iar fata se tot plângea de faptul că-şi lăsase acasă pălăria cea nouă.

– Nu credeţi, repeta ea întruna, că plecarea în exil ar fi mai puţin îngrozitoare dacă aş călători cu o pălărie nouă şi frumoasă pe cap?

Mai târziu, o turistă germană de vârstă mijlocie şi cam morocănoasă a intrat în compartimentul nostru împreună cu fiica sa. Fetiţa s-a holbat curioasă la noi şi pe urmă a întrebat:

– Mutti, de ce sunt oamenii ăştia aşa de trişti?

Mama s-a răstit la ea.

– Prostuţo, tu nu ştii că cehii îşi iubesc ţara?

Chiar înainte de a ajunge la pădure și la graniță, trenul s-a oprit și a rămas o vreme pe linie. Un lucrător feroviar bătrân a trecut pe lângă vagonul nostru, și-a fluturat bastonul și ne-a strigat vesel:

– Avem aici un spital plin de ruși! Nu le-am dat nimic să mănânce și s-au dus în pădure să culeagă ciuperci, iar acum le e rău! Nu vă temeți. Îi alungăm noi de aici.

Trenul nu a staționat mult la graniță și, când s-a pus în mișcare, m-am aplecat pe fereastră cât am putut de mult și m-am uitat în urmă. Ultimul lucru pe care l-am văzut a fost un soldat rus care stătea de pază ținând în mâini o pușcă cu baioneta pusă.